

רון סירה

המאבק על טבע המלחמה

מקלאוזביץ לסקיפיו אפריקנוס ואנואר סאדאת,

ועד לאויב המדינתי שהסתגל למלחמה נגד ה־RMA

המכון למחקרי ביטחון לאומי

המכון למחקרי ביטחון לאומי, המשלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם ב-2006.

מטרותיו של המכון למחקרי ביטחון לאומי, הן שתיים: הראשונה – לבצע מחקר בסיסי, העומד במבחן אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר והעוסק בתחומי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית. השנייה – לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים הנמצאים – או אמורים להימצא – בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהל המטרה של המרכז הוא: דרג מקבלי ההחלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת הקהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון, בישראל ובעולם, והציבור המתעניין באשר הוא.

פרסום המזכר הזה מעיד שהוא נמצא ראוי לעיון הציבור. הדעות המובעות בו הן דעותיו של המחבר לבדו ואינן משקפות בהכרח את עמדות המרכז, נאמניו, או האישים והגופים התומכים בו.

רון טירה

המאבק על טבע המלחמה

מקלאוזביץ לסקיפיו אפריקנוס ואנואר סאדאת,
ועד לאויב המדינתי שהסתגל למלחמה נגד ה-RMA

ספטמבר 2008

מזכר 96

Ron Tira

The Struggle over the Nature of War

המכון למחקרי ביטחון לאומי

חיים לבנון 40

ת.ד. 39950

תל־אביב 61398

טל': 03-640-0400

פקס: 03-744-7590

דוא"ל: info@inss.org.il

<http://www.inss.org.il>

ISBN: 978-965-7425-08-4

© כל הזכויות שמורות

הביא לדפוס: משה גרונדמן

עיצוב גרפי: מיכל סמו־קובץ

עיצוב השער: יעל כפיר

דפוס: קדם, תל־אביב

תמונת השער: משגר רקטות נסתר של חזבאללה,

דרום לבנון / ארכיון התמונות של אתר צה"ל

תוכן העניינים

7	עיקרי דברים
17	מבוא
21	פרק א': רקע דוקטרינרי
35	פרק ב': מלחמות "פשוטות" וסימטריות
41	פרק ג': מלחמה אסימטרית ומורכבת מול יריב סדור
71	פרק ד': מלחמה אסימטרית מול יריב לא-מדינתי: מפגש באותו שדה מערכה אך לתכלית שונה
79	פרק ה': מלחמה מקבילית: מלחמה אחת ובה שתי מערכות שאינן נפגשות
87	פרק ו': מלחמת לבנון השנייה: מלחמה מקבילית מול יריב לא-מדינתי
105	פרק ז': המלחמה העתידית: מלחמה מקבילית נגד אויב מדינתי
119	סיכום: זה לעולם לא נגמר
127	הערות

עיקרי דברים

תורת המלחמה הקלסית מבית מדרשו של קלאוזביץ מציירת תמונה אוניברסלית, מסודרת, סיבתית ופשוטה יחסית: ניצחון במלחמה משמעו מימוש היעד המדיני שלה, והוא מושג באמצעות הכרעה צבאית. הכרעה היא פגיעה בכושרו של צבא האויב לפעול נגדנו ביעילות, והיא מושגת באמצעות תקיפת מרכז הכובד האופרטיבי שלו, בדרך כלל בקרב העיקרי הגדול. שני הצבאות מתייצבים באופן סימטרי באותו שדה מערכה ולאותה תכלית – תקיפה הדדית של מרכזי הכובד הצבאיים, בכוונה לפגוע זה באפקטיביות הצבאית של זה.

דוקטרינה זו מוכיחה עצמה בחלק מהמקרים, אך רק בחלקם. מטרתו של מזכר זה לנתח את המקרים והנסיבות שבהם פוחתת הרלוונטיות של הדוקטרינה הקלסית, וכן לבחון אילו כלי ניתוח וניהול אחרים, מורכבים יותר, דרושים לשם התמודדות עם מקרים אלה; מתוך התחשבות בנסיבות הסובייקטיביות של ישראל או האומה הרלוונטית לניתוח. המזכר יפתח בסקירת סוגי מלחמות אחדים והנסיבות שבהן תקפותה של הדוקטרינה הקלסית הולכת ופוחתת, וינסה ללמוד מהן על כלי ניתוח ומושגים נוספים הנחוצים לשם הבנתם. לאחר מכן, ועל בסיס כלי ניתוח ומושגים נוספים אלה, תיבחן התאמת הדוקטרינה הקלסית לשני מקרים עיקריים: הראשון, מלחמת לבנון השנייה (2006), שבה הכלים האנליטיים המקובלים לא שיקפו את מורכבות המציאות, ההקשר, והעובדה שישראל ראתה את המלחמה כלא הרבה יותר מרשימת מטרות לתקיפה, בלי להתמודד עם הצורך בהבסת פרדיגמת המלחמה של האויב; והשני, הדור הבא של מלחמות שישראל ומדינות מערביות אחרות עלולות להיקלע אליהן בעתיד: מלחמה נגד מדינה המאמצת פרדיגמה של גרילה (המזכירה את זו של חזבאללה).

כמה מהנקודות העיקריות המועלות במזכר:

- המלחמה אינה בוחנת בהכרח רק את האפקטיביות הצבאית של הצדדים בשדה הקרב, אלא לעתים גם סוגיות נוספות. סוגיות אלה עשויות להיות, למשל, בחינת יכולת העמידה במאבק התשה ממושך, או בחינת יכולת רתימת המערכת הבינלאומית לגיבוש מצב הסיום המדיני, בחינת היקף וגיוס המשאבים תומכי הלחימה של הצדדים, וכיוצא באלה:

הציר העיקרי שלאורו מופעל הכוח הצבאי מסייע בנייתוב המלחמה לעבר הסוגיה הנבחרת. ציר זה עשוי להיות, למשל, תקיפה ישירה או עקיפה של צבא האויב, או שלילת חופש הפעולה האסטרטגי של האויב להמשיך להילחם; ניסיון להשפיע על רצון המלחמה של הדרג המדיני של האויב או ניסיון למוטט את תמיכת הציבור בהמשך המלחמה באמצעות העלאת מחירה; תקיפת משאבים תומכי לחימה וקווי אספקה בינלאומיים, וכיוצא באלה. בחירת הסוגיה שתעמוד למבחן ובחירת הציר העיקרי להפעלת כוח הן תמיד תלויות הקשר, ונגזרות מיתרונם ומחסרונם היחסי של הצדדים המסוימים. הכרעה צבאית רלוונטית בדרך כלל למלחמות הבוחנות את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, ואילו ביתר המלחמות לא מושגת הכרעה במשך זמן מספיק כדי שגורמים אחרים (כמו יכולת עמידה, משאבים, גיוס המערכת הבינלאומית) יקבעו את תוצאת המלחמה. מרכז הכובד הנתקף במלחמה מושפע כמובן מהסוגיה העומדת למבחן ומציר הפעלת הכוח.

- ברקע כל מלחמה מתנהל מאבק על טבעה ועל הסוגיות שיעמדו בה למבחן. עלינו לנתב את המלחמה לעבר הטבע והמבחינים שבהם טמון יתרוננו היחסי: במלחמת העולם השנייה גרמניה ביקשה לבחון את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אך בסופו של דבר המלחמה נסבה סביב ההיקף והקצב של גיוס המשאבים הלאומיים וסביב יכולת העמידה של הצדדים. במלחמת וייטנם ארצות-הברית ביקשה לבחון את האפקטיביות הצבאית והמשאבים הלאומיים של הצדדים, אך המלחמה נסבה סביב יכולת העמידה האזרחית-פוליטית שלהם. ובמלחמת יום הכיפורים ישראל ביקשה להעמיד למבחן את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אך מצרים הצליחה לנתב את המלחמה כך שתיסוב סביב יכולת העמידה ויכולת גיוס המערכת הבינלאומית לעיצוב מצב הסיום המדיני. לפיכך, מושכל ראשון הוא להבין ולנצח במלחמה על טבע המלחמה.

- פגיעה בכושר השדה של האויב אינה מספקת בהכרח להכרעה וניצחון. המלחמה היא תופעה רב-רובדית, והישג ברובד אחד אינו מבטיח הישג ברובד אחר: למלחמה רבדים רבים: רובד האסטרטגיה-רבתי, רובד האסטרטגיה הצבאית, הרובד המערכתי, הרובד הטקטי, הרובד הטכנו-טקטי, ורבדים נוספים תלויי הקשר (לוגיסטיקה, מידע, תודעה ונרטיב וכו'). הגישה הקלסית מניחה שצבירת הישגים ברובד אחד תתגבש לכדי הישג גם ברבדים אחרים. כך, למשל, ההנחה הרווחת מסורתית כי צבירת הישגים ברובד הטקטי תתגבש להישג מערכתי, צבירת הישגים מערכתיים תתגבש לכדי הישג אסטרטגי, ודי הישגים אסטרטגיים יאפשרו לממש את היעד המדיני של המלחמה. ואולם, על אף יחסי הגומלין המובנים מאליהם

בין רובדי המלחמה השונים קיים גם בידוד מסוים בין הרבדים. לעתים מתנהל בכל רובד מאבק בעל היגיון אוטונומי וייחודי לאותו רובד, וקיים קושי ליצור "תמסורת" של הישג מרובד אחד לתוצאה ברובד אחר. לדוגמה, מלחמת יום הכיפורים בחזית הדרום הסתיימה בתוצאה שונה מהותית מרובד לרובד: ישראל השיגה הכרעה צבאית ברובד המערכת, ואילו מצרים מימשה את תוכניותיה ומטרותיה ברובדי האסטרטגיה הצבאית והאסטרטגיה-רבתי, וניצחה במלחמה. לפיכך יש צורך להתמודד עם האויב ולגבור עליו בכל רובד בנפרד ועל פי מאפייני מגרש המשחקים המיוחד כל רובד.

- במלחמה הקלסית היה צורך להמתין תחילה להתבהרות התוצאה הצבאית ורק אז, ומתוכה, היה אפשר לעצב את מצב הסיום המדיני. במלחמה רב-רובדית אפשר, לעתים, לעצב את מצב הסיום המדיני עוד קודם להתבהרות התוצאה הצבאית ואף בלי קשר אליה:

במלחמות שבהן הקשר בין הרבדים רופף או שאינן בוחנות אפקטיביות צבאית בלבד, עשויה, בנסיבות המתאימות, להיווצר סיטואציה שבה מצב הסיום המדיני אינו נובע ממצב הסיום הצבאי, והמהלכים הצבאיים נועדו רק לספק את ההקשר והקטליזטור. שוב, מלחמת יום הכיפורים בזירת דרום ממחישה זאת, וכמותה גם החלטת מועצת הביטחון 1701, שהתיימרה להסדיר את מצב הסיום האסטרטגי-מדיני של מלחמת לבנון השנייה, ואשר לא נבעה במישרין מתוצאות הקרבות.

- לשאלת הסימטריה/אסימטריה אין רק שני מצבים (מלחמה בין שני צבאות מדינתיים או בין מדינה ובין יריב לא-מדינתי), והיא מאופיינת במצבי ביניים רבים. ככל שהאסימטריה מחריפה כך פוחתת הרלוונטיות של הדוקטרינה הקלסית, אפילו במלחמה בין צבאות סדורים:

האסימטריה במלחמה בין צבאות מדינתיים סדורים עשויה להתחיל באסימטריה בהיגיון המלחמה (גרמניה-ברית-המועצות) או בטבע המלחמה (גרמניה-צרפת 1940) ומגיעה לשיאה במלחמה המקבילית, שהיא מלחמה שכל צד בה מנהל מערכה נפרדת, שונה במאפייניה ומקבילה, לתקיפת מרכזי כובד שונים בטבעם של יריבו, בלי ששתי המערכות נפגשות בהכרח באותו מרחב ומשבשות זו את זו, או שהצבאות אמנם נפגשים באותו שדה מערכה אך מפיקים מהמפגש תועלות שונות במישורים אסימטריים. הדוגמה הקלסית למקבילות היא המלחמה הפונית השנייה (218-201 לפנה"ס), כאשר חניבעל ניהל מערכה נגד רומא באיטליה ואילו סקיפיו אפריקנוס ניהל מערכה נגד חניבעל בחצי-האי האיברי ובצפון אפריקה – באיום ישיר על הבירה קרתגו. לעומת זאת, יש מערכות שהתנהלו בין מדינות ובין

יריבים לא-מדינתיים שדווקא ניכרו בהן סממני סימטריה קלסיים. דוגמאות לכך הן מלחמת לבנון הראשונה ומערכת דיין ביין פו (Dien Bien Phu) (1953-1954).

- המלחמה נעשית מורכבת בעיקר בעימותים בין צבאות מערביים ובין תרבויות אסייתיות ומזרח-תיכוניות, המתבוננות על העימות בפרספקטיבה רחבה יותר מאשר התנגשות בין מבנים צבאיים בשדה המערכה, התחומה בזמן ובמרחב: מדינות מערביות אינן נלחמות זו בזו בחצי המאה האחרונה, ואף מדינות מתועשות (מערביות או לא) כמעט אינן נלחמות זו בזו בעשורים האחרונים. בשונה מהמערב, תרבויות אסייתיות ומזרח-תיכוניות שאינן נאמנות למסורת הקלאוזביציאנית רואות במלחמה מעין התנגשות ציוויליזציות כוללת, המשתפת במתכוון את אזרחי שני הצדדים, מטשטשת את הגבול שבין לוחמה לדיפלומטיה ובין מלחמה לשלום, אינה מוגבלת לשדה הקרב ואינה מתוחמת בתאריכים מוגדרים. מאז זה טונג הרי טען שההשקפה שניצחון אסטרטגי נקבע על פי הצלחות טקטיות שגויה ומתעלמת מהעובדה שניצחון נגזר קודם לכול מתשובה לשאלה האם "המצב בכללותו" נלקח בחשבון באופן הראוי.

- העליונות הטכנולוגית, הטכנו-טקטית והטקטית של המערב וישראל מנתבת אויבים פוטנציאליים לעצב מלחמות המתחמקות ממבחן האפקטיביות של מערכי השדה הצבאיים, והבוחנות בעיקר את אורך הנשימה של העורף האזרחי והפוליטי שלהם:

האויב הנחות צבאית אך הנהנה מיכולת עמידה עדיפה מנסה ליצור סיטואציה שהיא, מחד גיסא, שוחקת ובלתי נסבלת לאורך זמן, ומאידך גיסא, שוללת מאיתנו את הזדמנות ההכרעה והמוצא הצבאי. כדי לחמוק ממבחן ההכרעה האויב אינו מתייצב לקרב העיקרי הגדול, פועל להעלמת מרכזי כובד אופרטיביים וטשטושם, ושואף שלא לפעול כמערכת הניתנת לשיבוש. לעתים האויב מסוגל להשיג את יעדי המלחמה אף מבלי שהשיג הכרעה צבאית לטובתו, אלא רק מעצם העובדה שהוא לא קרס במשך זמן מספיק – כך שסוגיות כמו יכולת עמידה או התערבות המערכת הבינלאומית חורצות את גורל המלחמה. זהו הבסיס לתופעת ה"ניצחון באמצעות אי-הפסד". מלחמת וייטנם, מלחמת לבנון השנייה ומלחמת יום הכיפורים בזירת דרום ממחישות זאת.

- הן הדוקטרינה האמריקאית והן הגישה הישראלית הקלסית מבקשות להימנע ממלחמות הבוחנות לאורך זמן את יכולת העמידה של המערכת הפוליטית-אזרחית – קרי: שטבען התשה – אך הנסיבות המייצרות "התשה" שונות במקרה

של מעצמת-על מהמקרה של מדינה קטנה:

ארצות-הברית מנהלת מלחמות מעבר לים ובאופן חד-צדדי (כלומר, מול יריבים שאין להם בדרך כלל יכולת תקיפה אסטרטגית נגד ארצות-הברית עצמה). לכן מפרספקטיבה אמריקאית, עצם ההתייצבות בשדה המערכה הקרקעי היא המאפשרת לצבא אויב הדדיות במהלומות – והתשה – ומכאן שהאלטרנטיבה המועדפת היא תקיפה אסטרטגית חד-צדדית של מנהיגות ומשאבי הלחימה של האויב, מתוך הישענות על אורך הנשימה המעצמתי. לעומת זאת, משמעות הגיאו-אסטרטגיה הישראלית (היעדר עומק) היא שגם יכולות טקטיות של האויב עלולות לייצר איום אסטרטגי נגדי. בניגוד לארצות-הברית, גם כאשר ישראל עושה שימוש טכנו-טקטי באש-מנגד, הרי שברובד המערכתי והאסטרטגי ישראל לעולם לא תוכל לנהל את מלחמותיה מנגד, והיא תמיד תהיה חשופה למהלומות מצד האויב. לכן ישראל מוכרחה להסיר במהירות את איום האויב – לרבות באמצעות התמודדות נגד צבא האויב. בלי לשלול מהאויב את היכולת הצבאית או לפחות את חלון ההזדמנות לפגוע בישראל לאורך זמן, תיווצר תקיפה אסטרטגית הדדית, המעמידה למבחן את אורך הנשימה הלאומי; ומפרספקטיבה ישראלית זו משמעות ההתשה. ואם למעצמת-על בחינת אורך הנשימה של הצדדים היא בליבת יתרונה היחסי, לישראל זהו מבחן בלתי רצוי בעליל.

- במקרה הישראלי כמעט כל סוג מלחמה שאינו בוחן את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אלא דבר מה אחר, מהווה מלחמת התשה בלתי רצויה: מלחמות "אחרות" אלה מאופיינות בהתחמקות האויב ממבחן ההכרעה הצבאית; והמלחמה מתמשכת מספיק זמן עד שגורמים אחרים, כמו יכולת עמידה, היקף משאבי הלחימה או גיוס המערכת הבינלאומית חורצים את גורלה – ובכל אלה יש לישראל בדרך כלל חיסרון יחסי. ליבת תפיסת הביטחון של ישראל מוכרחה אפוא להיות ההתמודדות עם ניתוב המלחמה לעבר מבחן האפקטיביות הצבאית. תוכניות המלחמה של ישראל צריכות להתמקד בתקיפת פרדיגמת האויב, ובשלילת חופש הפעולה וההזדמנות שלו לנהל את מלחמת ההתשה שהוא חפץ בה. כדי לשחוק את יכולת העמידה של העורף האזרחי והפוליטי הישראלי על האויב להאריך את משך המלחמה, ואילו עלינו להביא להכרעתה המהירה. אם כן, גורם הזמן הופך ליסוד מרכזי בעיצוב טבע המלחמה והסוגיות שייבחנו בה. עובדה זו מטילה צל כבד על העדפת השימוש באש-מנגד משטחנו, שנעשתה פופולרית בישראל בשנים האחרונות, שכן מערכות באש בלבד נוטות להיות ממושכות ולבחון בסופו של דבר את אורך הנשימה של הצדדים.

- האפיון הקלאוזבציאני של ההכרעה במונחי השמדת מסה טקטית או במונחים פיזיים אינו מספק:

הדוקטרינה הקלסית מגדירה, כזכור, הכרעה כפגיעה מהותית בכושרו של האויב לפעול נגדנו ביעילות. טבלאות פון נאומן להערכת קריסת יחידות צבא, המקובלות עוד מהמאה ה-19, גורסות כי פגיעה ב-60 אחוז מכוחה של יחידה צבאית שקולה להשמדתה. זו דוגמה למדד טקטי-פיזי, שבמקרים מסוימים אינו שימושי עוד לאומדן ההכרעה. בעיקר באותן מלחמות שבהן האויב אינו מנסה לגבור על צבאנו בשדה המערכה אלא רק לתקוף את יכולת העמידה האזרחית-פוליטית של ישראל, האויב אינו נדרש לשמר כשירות צבאית מלאה, וכל עוד נותרת לו יכולת התרסה שיווית הוא עשוי לפעול ביעילות למימוש תוכניותיו. כך, למשל, אפשר לתהות אם פגיעה ב-60 אחוז מהיכולת הרקטית של חזבאללה, שהיתה מפחיתה את מספר השיגורים על העורף הישראלי במלחמת לבנון השנייה מ-250 ל-100 ליום, משמעה הכרעת חזבאללה. נראה שלא, והתועלת המערכתית-אסטרטגית שחזבאללה היה מפיק מ-250 או מ-100 שיגורים ליום היתה דומה. או, במילים אחרות, גם 100 רקטות ליום מותרות בידי חזבאללה יכולת התרסה שיווית, המאפשרת לו לפעול ביעילות אסטרטגית למימוש מטרותיו. לפיכך האתגר הוא כיצד לפגוע בכושרו של האויב לפעול ביעילות, כאשר האויב עדיין משיג את התועלת האסטרטגית המבוקשת גם כשיעילותו הטקטית ואף האופרטיבית נפגעת באופן משמעותי. עובדה זו אף הופכת את ההשקעה באמצעי התגוננות (כמו יירוט רקטות) לפחות יעילה ברובד האסטרטגי. גם מערכת יירוט מוצלחת אינה מבטיחה הגנה הרמטית, ודי בחדירת עשרות רקטות "בלבד" כדי שהאויב ישיג את האפקט המקווה (ירידה למקלטים, פינוי, שיבוש אורחות החיים האזרחיים) ויאתגר את יכולת העמידה האזרחית-פוליטית של ישראל.
- תפיסת ההכרעה נותרה רלוונטית בעיקר ככלי אנליטי לליבון מרכיבי ההכרעה שיאפשרו לשלול מהאויב את יכולתו לממש את ייעודו ותוכניותיו ברובדי המלחמה הגבוהים:

יעילות הכוח הצבאי איננה "גנרית" או אוניברסלית, אלא תלויה בהקשר, בטבע המלחמה, בסוגיה העומדת למבחן ובפרדיגמה השוררת במלחמה. לכן משמעות מונח ההכרעה כרוכה גם בשלילת היכולת או ההזדמנות של האויב לממש את פרדיגמת המלחמה והתכלית המבוקשת על ידו.
- בדוקטרינה הקלסית מרכז הכובד היה לרוב מרכז המסה של צבא האויב או נקודת תורפה פיזית או תפקודית במערך האופרטיבי שלו. אך כיום נוטה גם

האויב המדינתי להעלים מרכזי כובד אופרטיביים, ומפתח תכונות "אמביות" (קרי: מעבר לרשת של תאים אוטונומיים המעממת את עמוד השדרה המערכתית). לכן על תפיסת מרכזי הכובד להוות גם כלי אנליטי לזיהוי הנקודה שתקיפתה תשולל מהאויב את חופש הפעולה האסטרטגי להמשיך להילחם, או לפחות תערער את פרדיגמת המלחמה שלו:

התופעות המתוארות לעיל גורמות לשחיקה הן בתועלת הצפויה והן בהישג הצפוי ברובד המערכתית-אסטרטגי מתקיפת מערך השדה הקדמי של האויב. מציאות זו כופה חיפוש אחר מרכזי כובד אלטרנטיביים לתקיפה, ובהם מרכזי כובד אסטרטגיים פיזיים ומרכזי כובד לא פיזיים, כמו תוכניות האויב והנחות היסוד שלו למלחמה. מרכזי כובד אלה קשים לזיהוי ואינם ניתנים לתיאור ברשימה קבועה (check list). הם תלויי-הקשר ויש לנתחם לפני כל מלחמה בפני עצמה ובמהלכה.

- לא כל נכס, יהא יקר וערכי ככל שיהא, הוא מרכזי כובד. במלחמה שטבעה העמדת האפקטיביות הצבאית של הצדדים למבחן, מרכזי כובד ניכר בכך שתקיפתו או האיום עליו משפיעים במישרין ומיד על המהלך הצבאי של המלחמה (כלומר, על היכולות הצבאיות של האויב או על חופש הפעולה האסטרטגי שלו):

לעומת זאת, תקיפת נכסים המשפיעה בעיקר על מחיר המלחמה, או המתיימרת להשפיע על רצון מנהיגות האויב, עקבית יותר עם בחינת הסבולת ואורך הנשימה של הצדדים במלחמת התשה ממושכת ולא עם טבע הכרעה מהיר. ואכן, האיום של סקיפיו על בירתו של חניבעל, קרתגו, היה בכיבושה המידי והפיזי, כך שחניבעל לא היה יכול להתעלם מהאיום ונאלץ לנטוש את המערכה על איטליה. בשונה מכך, תקיפות האוויר האמריקאיות בהנוי במהלך מלחמת וייטנם העלו אומנם את מחיר המלחמה, אך לא יצרו איום מידי ופיזי שאילץ את צפון וייטנם להפסיק להילחם, אלא הותירו בידי הנהגתו את האופציה לשלם את המחיר האמור ולהמשיך להילחם. ואכן, קשה לערער את רצון הלחימה של דיקטטורת עולם שלישי שכבר קיבלה החלטה על יציאה למלחמה ועל נכונותה לשלם את מחירה.

- ישראל נכשלה במלחמת לבנון השנייה, בין היתר, מפני שראתה את המלחמה כלא הרבה יותר מרשימת מטרות לתקיפה באש-מנגד. הכשל אינו רק בחוסר האפקטיביות של האש-מנגד בנסיבות המלחמה, אלא בעיקר בעצם ראיית המלחמה בפריזמה הצרה של רשימת מטרות לתקיפה ותו לא:

לכן החזרת קרב התנועה הקרקעי (התמרון¹) אומנם חיונית, והתמרון הוא כלי חסר תחליף בארגו הכלים הצבאי ובעיצוב טבע המלחמה, אבל אם רק נשאף לתקוף

בפעם הבאה אותה רשימת מטרות באש שטוחת-מסלול וקצרת-טווח, במקום באש-מנגד, הרי שלא למדנו די. יש להבין את המלחמה במלוא מורכבות טבעה ועל כל רבדיה – ולא רק כרשימת מטרות לתקיפה – בין באש-מנגד ובין באש קרקעית שטוחת-מסלול. כך, למשל, במלחמת לבנון השנייה ישראל נענתה בחיוב, בלי משים, לניסיונו של חזבאללה להכתיב אופי מלחמה של חילופי מהלומות אש הבוחנות את יכולת העמידה ואורך הנשימה של הצדדים במשך זמן; מבחן שישראל אינה רוצה בו באמת. ובהקשר של אותה מלחמה, אפילו היה צה"ל יוצא לתמרון מוצלח ומוגבל בדרום לבנון, עדיין היה פועל בתוך טווח תוכניות חזבאללה – ולא תוקף אותן. ישראל לא השכילה לערער את הנחות היסוד ולהביס את הפרדיגמה של חזבאללה. זאת ועוד, ישראל לא הצליחה לכפות על הארגון מלחמה אחרת – הנכונה יותר לישראל.

- הדור הבא של מלחמות שישראל ומדינות מערביות אחרות עלולות להיקלע אליהן הוא המלחמה נגד הצבא המדינתי הסדור אשר אימץ פרדיגמה של גרילה. מלחמה כזו מאתגרת את הנחות היסוד של הדוקטרינה הקלסית באתגרים מהסוגים המתוארים לעיל, ומחייבת כלי ניתוח ותכנון מורכבים יותר: נראה כי פגיעה ישירה בכושרו של אויב כזה לפעול למימוש ייעודו ברובדי המלחמה הגבוהים קשה עד בלתי אפשרית, ולפיכך ההכרעה והניצחון טמונים במקומות אחרים: בשלילת חופש הפעולה האסטרטגי של האויב להילחם, בערעור פרדיגמת המלחמה שלו ובכפיית סוג מלחמה אחר, ובתקיפת מרכזי כובד שונים מאלה המוכרים לנו ממלחמות העבר ה"פשוטות". אירונית, דווקא אימוץ מודל הגרילה על ידי האויב המדינתי מקשה על השגת הכרעה מרוסנת נגד מערך השדה שלו, ועלול להפוך את המלחמה לקיצונית יותר.

טבלה 1: מטריצת המלחמה – הסוגיה והרובד שבהם נקבעה תוצאת המלחמה

רתימת הקהילה הבינלאומית	יכולת עמידה	משאבים לאומיים	אפקטיביות צבאית	
 <p>קוסובו</p>	<p>מלחמת וייטנם</p>	<p>מלחמת העולם השנייה בכללותה</p>		<p>רובד האסטרטגיה רבתי</p>
<p>מלחמת יום הכיפורים (ישראל-מצרים)</p>			<p>המלחמה הפונית השנייה</p> 	<p>רובד האסטרטגיה הצבאית</p>
	<p>מערכת גרמניה-ברית המועצות</p>	<p>המערכה באוקיאנוס האטלנטי 1943-1940</p> 	<p>מערכת גרמניה-צרפת 1940</p> 	<p>הרובד המערכתי</p>
			<p>מלחמת ששת הימים</p> 	<p>הרובד הטקטי</p>

מבוא

- התיאוריה הצבאית הקלאוזביציאנית מנסה ליצור סדר אוניברסלי, מובנה וסיבתי בתכנון המלחמה ובניהולה, בהתבסס על רצף הנחות יסוד, כדלקמן:
- א. ניצחון במלחמה משמעו מימוש המטרה המדינית של המלחמה;
 - ב. ניצחון במלחמה מושג בהכרעה צבאית;
 - ג. הכרעה צבאית משמעה פגיעה מהותית בכושרו של צבא האויב לפעול נגדנו ביעילות;
 - ד. הכרעה צבאית מושגת באמצעות תקיפת מרכז הכובד הצבאי של האויב, הממוקם בדרך כלל במרחב האופרטיבי של המלחמה;
 - ה. השיטה הנפוצה לתקיפת מרכז הכובד הצבאי של האויב היא באמצעות הקרב העיקרי הגדול.

במזכר זה אטען כי מתרחשת שחיקה בתקפותן של הנחות יסוד אלה, שיכונו להלן – הדוקטרינה הצבאית הקלסית. במזכר נבחנת השאלה האם באמת קיים קשר סיבתי ישיר בין הנחות אלה. כן נדונים בו היבטים שונים של אפיון ההכרעה הצבאית, אפיון מרכז הכובד של האויב שאותו יש לתקוף, ועד כמה השיטה לתקיפת מרכז הכובד היא אכן הקרב העיקרי הגדול. עוד יישאלו במזכר שתי שאלות המסייעות בהתמודדות עם הדוקטרינה הצבאית הקלסית: האם תקיפת מרכז הכובד של האויב מחייבת התייצבות של שני הצדדים באותו שדה מערכה; ובאותם מקרים שבהם שני הצדדים אכן מתייצבים באותו שדה מערכה, האם הם עושים זאת לאותה תכלית.

במזכר זה ייבחנו גם היבטים מדיניים של המלחמה, אך רק במידה הנדרשת להבנת הפן הצבאי שלה.² כפי שנראה בהמשך, אחד המבחינים העיקריים של המלחמה הוא יכולת מינוף ורתימת המערכת הבינלאומית לתמיכה במצב הסיוס האסטרטגי-מדיני של המלחמה. זהו מבחן מורכב, הטומן בחובו אלמנטים שונים ובהם יכולת שכנוע ממשלות זרות בקיומו של אינטרס משותף, ויכולת יצירת קואליציות לוחמות או דיפלומטיות (הציר הבין-ממשלתי); וכן יכולת גיוס דעת הקהל, הכוונת המידע הפומבי הזורם מהמלחמה ועיצוב הנרטיב שלה, וגם תפיסת הלגיטימציה של המלחמה (ציר ממשלה-ציבור). לעתים סוגיות אלה נזילות וזמניות, ולא אחת יכולת מינוף תלויה בהקשר, בעיתוי ובמידה. כך, לדוגמה, הלגיטימציה שישראל נהנתה ממנה במלחמת

לבנון השנייה ונהנית ממנה מאז הנסיגה מעזה לא היתה כלי מספיק לאפשר לה להשיג את מטרותיה ולנצח. מבחן עיקרי אחר הוא יכולת העמידה הלאומית, אשר תנותח במזכר זה בקליפת אגוז. גם יכולת העמידה היא תלוית הקשר, משתנה וזיילה – במלחמת העולם הראשונה הפגינה צרפת יכולת עמידה מעוררת השתאות, ואילו כחלוף שני עשורים בלבד, במלחמת העולם השנייה, המנהיגות הצרפתית האזרחית והצבאית ואף הציבור הצרפתי קרסו בתוך שבועות בודדים.

הדוקטרינה הצבאית הקלסית שנויה במחלוקת, שהלכה והחריפה לפחות בארבע מדרגות: (א) עם התעצמות האש והמכשול ועם הרוויית שדה הקרב בכוחות במלחמת העולם הראשונה; (ב) בפרוץ העידן הגרעיני; (ג) עם הפרוליפרציה של עימותים בין מדינות ובין יריבים לא-מדינתיים ולא סדורים; (ד) במהלך חמש-עשרה השנים האחרונות, עם התפתחות המהפכה בעניינים צבאיים (Revolution in Military Affairs, או RMA²) בגלגוליה השונים ועל מרכיביה המגוונים. המחלוקות נוגעות לא רק בקשר הסיבתי שבין הנחות היסוד האמורות, אלא גם בתוכן של כל אחת מהן ואף בטרימינולוגיה שנעשה בה שימוש. אי-אפשר כמובן לסקור במזכר מסוג זה את כל המחלוקות שנתגלעו סביב הנחות היסוד האמורות, ורק חלקן הקטן יאוזכר.

לצורך בחינת עמידתה של הדוקטרינה הקלסית במבחנים מורכבים בני זמננו יעבור המזכר בכמה תחנות ביניים חשובות. בפרק א' יסקר מקצת מהרקע הדוקטרינרי והתיאורטי המקובל. בפרק ב' ייבחנו מלחמות "פשוטות" וסימטריות, שבהן התקיימו במידה רבה הנחות היסוד של הדוקטרינה הקלסית. בפרק ג' ייבחנו מגוון מלחמות בין-מדינתיות אשר החלו לחרוג מהדוקטרינה הקלסית, ובעיקר הן מאופיינות בהתרופפות הקשר בין המתרחש ברובדי המלחמה השונים, ובכך שהמלחמה מעמידה למבחן סוגיות רחבות יותר מאשר רק אפקטיביות השדה של הצדדים הלוחמים. בפרק ד' ייבחנו מלחמות בין מדינות ובין יריבים לא-מדינתיים, ובעיקר כוחות גרילה. בפרק ה' יתוארו הגישה העקיפה והמלחמה המקבילית, שהיא מלחמה שכל צד בה מנהל מערכה נפרדת ומקבילה נגד יריבו, בלי ששתי המערכות נפגשות או משבשות במישרין זו את זו. לאחר סקירות אלה ובחינת עולם המונחים והכלים האנליטיים הנובעים מהן יגיע המזכר לשתי תחנותיו העיקריות: בפרק ו' תעמוד הדוקטרינה הקלסית למבחן מלחמת לבנון השנייה; ואילו בפרק ז' ינסה המזכר להציג תזה באשר לטבע ולאתגרים של הדור הבא של מלחמות העתיד – המלחמה נגד היריב המדינתי הסדור שאימץ פרדיגמה של גרילה – ולבחון את תקפות הדוקטרינה הקלאוזביציאנית למקרה זה. יצוין עוד, כי במזכר תועלה גם הטענה שלפיה דוקטרינת המלחמה אינה יכולה להיות אוניברסלית, שכן דרך המלחמה הלאומית והסוגיות שכל אומה מבקשת להעמיד למבחן במלחמה משתנות כתלות בנסיבותיה, וביתרונותיה וחסרונותיה היחסיים. אם

כן, תיאוריית המלחמה אינה יכולה להתקיים בחלל ריק והיא כרוכה באופן בלתי ניתן להפרדה בהקשר לאומי-סובייקטיבי.

מזכר זה אינו עוסק בהשוואה בין המלחמה הסימטרית למלחמה האסימטרית ובהנגדתן לכשעצמן. עם זאת, סוגיית האסימטריה (בהגדרתה המרחיבה, שתוצג בהמשך) מהווה כלי נוח לארגון הדוגמאות שייסקרו להלן, וכפי שיתברר במזכר זה היא גם רלוונטית להתמודדות עם הסוגיות הנדונות בו.

* * *

ברצוני להודות מקרב לב לאלוף (מיל') גיורא איילנד, שבזכות הדרכתו ותמיכתו מזכר זה רואה אור.

כן ברצוני להודות לתת-אלוף (מיל') ד"ר דב תמרי, לאלוף (מיל') גיורא רום, לאלוף (מיל') חיים ארז, לאלוף (מיל') אהרן זאבי-פרקש, לאלוף-משנה (מיל') שלמה קאשי, לפרופ' עזר גת, לד"ר ענת קורץ ולסגן-אלוף רוני אמיר, ראש תחום דוקטרינה במחלקת תכנון המערכה (חיל האוויר), על זמנם, הערותיהם והארותיהם.

פרק א'

רקע דוקטרינרי

בפרק זה תידון התייחסות התפיסה הקלאוזביציאנית הקלסית, לצד תפיסות מודרניות יותר, למונחי הניצחון, ההכרעה, מרכז הכובד, הקרב העיקרי הגדול ויתר הנחות היסוד האמורות לעיל.

בין היתר תתואר התייחסות תפיסת הביטחון המסורתית של ישראל לסוגיות אלה, ויתוארו היבטים רלוונטיים מסוימים של הדוקטרינה האמריקאית, של תפיסת ה-RMA כפי שהיא משתקפת בדוקטרינת התקיפה האסטרטגית של חיל האוויר האמריקאי, וכן של "תורת המערכה".

בפרק זה גם תידון הטענה כי הדוקטרינה אינה יכולה להיות אבסטרקטית ואוניברסלית, והיא כרוכה בנסיבות, ביתרונות ובחסרונות היחסיים של כל אומה. כך, למשל, תובהר השונות התהומית בין ארצות הברית ובין ישראל בהסתכלות על המלחמה ועל הסוגיות שיש לבחון בה, במעמד מונח ה"הכרעה", וכן בשאלה מהי מלחמת "התשה" ואילו מרכזי כובד יש לתקוף ובאיזה דפוס פעולה כדי להימנע מהתשה.

קלאוזביץ והדוקטרינה האמריקאית

הדוקטרינה הקלאוזביציאנית הגדירה את המלחמה כדרך אלימה להשגת יעדים מדיניים. היא הניחה שמרכז הכובד העיקרי של האויב הוא המסה הצבאית המרוכזת במרחב האופרטיבי (זירת המערכה) של המלחמה; ומכאן, שליבת המלחמה היא המפגש בין הצבאות היריבים באותו שדה מערכה ולאותה תכלית – קרי: כל צבא ינסה לתקוף את מרכז המסה של צבא האויב.

ואכן, קלאוזביץ טען כי הדרך העיקרית להשגת ניצחון במלחמה היא השמדת צבא האויב,⁴ ובמילותיו: "אנו מסכמים שמטרת העל של כל פעולה צבאית היא לגבור על האויב – כלומר, להשמיד את כוחותיו המזוינים".⁵ ואולם, מוסיף קלאוזביץ, השמדת צבא האויב אין משמעה החיסול המוחלט של הכוח הלוחם עד אחרון החיילים, אלא

הימחצות המבנה המקורי שלו, באופן שלא יוכל עוד לבצע את משימתו הייעודית. בחינת ההיבטים שלפיהם מנתח קלאוזביץ את מחיצת מבנה צבא האויב מלמדת כי כוונתו בעיקר לאותם מערכי אויב אותם נפגוש לקרב במרחב האופרטיבי של המלחמה. כך, לדוגמה, הוא קובע כי "זירת המלחמה, גדולה כקטנה, והכוחות המוצבים בה, ללא תלות בגודלם, מייצגים מעין יחידה ולה מרכז כובד בודד שאפשר לזהותו. זו הנקודה שבה תושג ההכרעה".⁶ קלאוזביץ טען כי מרכז הכובד הוא המקום בו מסת האויב היא הצפופה ביותר, וכפועל יוצא מכך "הקרב העיקרי יכול אפוא להיחשב כמלחמה מרוכזת, וכמרכז הכובד של הסכסוך כולו".⁷

מטרת הכוח הצבאי במלחמה כפי שמגדירה אותה הדוקטרינה האמריקאית⁸ היא לגבור (to prevail) על צבא היריב, להרוס את יכולת הלחימה שלו, ולתפוס שטח או להחזיק בו כדי לשנות את ממשלת היריב או את מדיניותו. מצב הסיום הצבאי של כל מערכה מוגדר כנקודה שבה הנשיא אינו נזקק עוד לכלים צבאיים למימוש המטרות הלאומיות (בהמשך נראה כי הגדרה זו שונה מהגדרת ההכרעה). ממצב הסיום האסטרטגי-לאומי שהגדיר הנשיא גוזר המפקד הצבאי את מצב הסיום הצבאי הנחוץ למימוש מצב הסיום הלאומי. מצב הסיום האסטרטגי-לאומי ומצב הסיום הצבאי-מערכתי מושגים באמצעות מערכה (campaign), שהיא סדרת מבצעים גדולים (major operations) המופעלים תחת היגיון אחד.

הדוקטרינה האמריקאית האמורה מגדירה מרכז כובד כמקור כוח הנותן חופש פעולה, עוצמה פיזית ורצון לחימה. אובדן מרכז הכובד מוביל לתבוסה (defeat). הדוקטרינה מבדילה בין מרכז כובד אסטרטגי למערכתי: מרכז כובד אסטרטגי עשוי להיות צבא, בעלות ברית בקואליציה לוחמת, מנהיגות, יכולות קריטיות או רצון לאומי. מרכז כובד מערכתי עשוי להיות, בנוסף, גם מרכיב חיוני במערך כוחות האויב. מרכז כובד ניכר ביכולות שהוא מקנה – קרי: בכך שהוא מאפשר לאויב להתנגד למצב הסיום, וכן בפגיעותו, כלומר, בכך שהוא חשוף לתקיפה. הדוקטרינה האמריקאית מבחינה בין מרכז כובד פיזי – כמו ריכוז מסת צבא האויב או עיר הבירה שלו – ובין מרכז כובד אבסטרקטי – כמו רצון לחימה. הגישה המערכתית (Operational Approach) היא הדרך הנבחרת להתמודדות עם מרכז הכובד.

אם כן, הדוקטרינה מבהירה כי תפיסת מרכז הכובד היא כלי אנליטי, שנועד לסייע בניתוח מוקדי העוצמה והחולשה של האויב שאליהם יש לכוון את עיצוב המערכה והמבצעים הגדולים. במילים אחרות, תהליך הניתוח הוא דו-שלבי: ראשית, יש לאבחן את מרכז הכובד של האויב שאותו יש לתקוף; ושנית, יש לאבחן את שיטת הפעולה אשר תאפשר לתקוף ביעילות את מרכז הכובד של האויב.

הדוקטרינה האמריקאית מחדשת ומגדירה גם "נקודת הכרעה" (Decisive Point), שהיא המקום, האירוע, הפקטור או הפונקציה, המאפשרים השגת יתרון מהותי או

התורמים למימוש היעדים (גם הגדרה זו שונה מהגדרת ההכרעה). נקודות הכרעה אינן מרכזי כובד, אך תקיפתן היא דרך עקיפה להגיע למרכז הכובד כשהדבר אינו אפשרי במישרין. ציר פעולה (Line of Operation) הוא אפיון הפעלת כוח, בעיקר במבצעים גדולים, באופן העובר דרך נקודות ההכרעה והמשיג את מצב הסיום הצבאי. על אף מרכזיות המונח "הכרעה" לדוקטרינה הקלסית המתוארת לעיל, המסמכים הדוקטרינריים האמריקאיים אינם מגדירים את המונח הכרעה ואף אינם משתמשים בו – ובהמשך נראה כי הדבר אינו מקרי – ולפיכך עלינו לחפש את הגדרת ההכרעה במקומות אחרים. קובר, הסוקר את הרקע התורתי של המונח הכרעה, מרכז מקורות דוקטרינריים שונים ומציע את ההגדרה הבאה:⁹ "הכרעה צבאית במלחמה היא שלילת כושר הלחימה של היריב, במהלך המלחמה, בשדה הקרב, באמצעים צבאיים, אשר ההתאוששות ממנה במסגרת אותה מלחמה היא בעלת הסתברות נמוכה ביותר". קובר מגדיר את מרכז הכובד הנתקף לשם השגת הכרעה במונחים:¹⁰ "נקודת תורפה, שהפגיעה בה, או ההשתלטות עליה... משבשת וממוטטת את מכלול ההיערכות של האויב, עד כדי שלילת כושרו להוסיף ולהילחם". המונח "כושר לחימה", שקובר אינו מגדיר אותו במפורש, מוגדר בדרך כלל כמכלול של יכולת לחימה ורצון לחימה. עם זאת, במסמכים הקלסיים הכוונה במונח "רצון" היא בדרך כלל לרצון של כוחות השדה של האויב החשופים במישרין למוראות המלחמה, ולא לרצון המדיני של מקבל ההחלטות של האויב. ההתמקדות ברצונות של מנהיגות האויב, שתידון בהמשך, היא בדרך כלל פועל יוצא של חשיבה מאוחרת הרבה יותר מתקופתו של קלאוזביץ.

הגישה הישראלית והגרמנית

צורת החשיבה הקלסית נתקבלה בישראל עוד בשחר ימיה. טל, למשל, קובע¹¹ כי "תורת הביטחון [של ישראל] מחייבת לחתור להכרעות צבאיות מהירות במגמה לסיימן באבן, תוך הנחלת מפלות מכאיבות לאויב על ידי השמדה משמעותית של חלק מכוחותיו וכיבוש חלקים משטחו... השמדת כוח צבאי פירושה הריסת ארגונו ושלילת יכולתו לתפקד על פי ייעודו המוגדר. השמדת כוח... מסלקת את האיום הישיר והמיידי על הקיום, ולפיכך זו מטרה צבאית חשובה ו'שימושית' בעליל". הגישה הקלסית גם משתקפת בדברי ראש אג"ת בראשית שנות השמונים, ולפיהם¹²: "שום אסטרטגיה ושום מהלך אופרטיבי או טקטי כזה או אחר לא ימנעו מפגש חזיתי בינינו ובין אויבנו... גם גישה עקיפה, ותהיה טובה ככל שתהיה, אינה מסוגלת למנוע את המפגש העיקרי, החזיתי, שבו נועד לזרוע היבשה תפקיד מרכזי – תפקיד ההכרעה".

כאמור לעיל, המונח הכרעה אינו מוגדר במפורש בחלק גדול מהמסמכים הדוקטרינריים האמריקאיים (גם אם הוא משתמע לעתים מתוך הגדרת ה-objectives),

בעודו מופיע כמונח יסוד בדוקטרינה של מדינות קטנות יותר, כישראל וכן בפרוסיה/גרמניה של המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. הסיבה לכך נעוצה, בין היתר, בשונות בנסיבות. מעצמת-על הנלחמת באויבים חלשים יותר מסוגלת, בנסיבות מסוימות, לממש את מטרות המלחמה אף ללא צורך בהכרעת צבא האויב בכללותו. כך, למשל, במלחמת המפרץ הראשונה ארצות-הברית השיגה את מטרת המלחמה (שחרור כוויית) בהבסת הכוחות העיראקיים שניצבו בזירת המערכה (כוויית והמרחב הצמוד שמצפונה) וללא צורך בהכרעת הצבא העיראקי בכללותו. מעצמת-על גם מסוגלת להילחם בכמה אויבים בו-זמנית, ולהביסם.

אך תפיסת העולם במקרה של ישראל ופרוסיה/גרמניה שונה. על אף הבדלי הגודל המובנים מאליהם בין ישראל ובין גרמניה, שתי המדינות תפסו עצמן כקטנות, בעלות משאבים מצומצמים ואורך נשימה מוגבל, מוקפות בכמה חזיתות שבהן פועלים בו-זמנית כמה אויבים יותר גדולים ובעלי אורך נשימה רב. נסיבות אלה הביאו את ישראל ואת פרוסיה/גרמניה לאמץ אסטרטגיה צבאית השואפת לנהל מלחמות מרובות-חזיתות בדירוג, בהעתקת המאמץ העיקרי מחזית לחזית במהלך המלחמה. ואולם תנאי יסוד לדילול הכוח בחזית מסוימת ולהעתקת המאמץ ממנה הוא הפגיעה בכושרו של האויב להמשיך להוות איום יעיל באותה חזית – קרי: השגת הכרעה מול צבא האויב בכללותו. רק כאשר צבא האויב הוכרע לחלוטין בחזית אחת אפשר להפנות אליו את הגב ולהתמקד בחזית הבאה. בכך הועלתה הכרעת צבא האויב לדרגת עיקרון יסוד בדוקטרינה הצבאית. יתר על כן, בנסיבות המתוארות תפיסת ההכרעה נוגעת גם בעיצוב טבע המלחמה ברמתה הגבוהה ביותר – ניסיון ליצור רצף של מבחנים קצרים ומהירים לאפקטיביות הצבאית של הצדדים, תוך כדי הימנעות ממבחנים שבהם בא לידי ביטוי יתרונם של האויבים הנהנים מעדיפות באורך נשימה, בהיקף המשאבים הלאומיים, ביכולת העמידה וכדומה.

ואכן, ליבת האסטרטגיה הצבאית של פרוסיה/גרמניה בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 היתה העתקת הכוח העיקרי בין חזיתות והשגת הכרעות מדורגות ומהירות בקרבות גדולים של מקסימום כוח נגד מקסימום כוח. כל אלה לשם קיצור משך הלחימה הכולל והשגת הישגים מובהקים, באופן שיפחית את תאבונם של אויבים פוטנציאליים נוספים להצטרף למעגל הלחימה (את אסטרטגיית שינוע הכוחות וריכוזם בחזיתות השונות בדירוג כינה מולטקה¹³ System of Expedients).

ובמקרה הישראלי, הפיכת ההכרעה לעיקרון יסוד דוקטרינרי נשענה גם על שלושה הגיונות נוספים. ראשית, ישראל שאפה להגדיל את חלון הזמן שבין המלחמות, ולפיכך ניצלה את הזדמנות המלחמה להשגת השמדה נרחבת ככל הניתן של צבא האויב, כדי להרחיב את פרק הזמן הנדרש לשיקומו. שנית, בעת גיבוש תפיסת הביטחון שלה בשנות החמישים של המאה ה-20, ישראל הותשה בלוחמה מתמשכת בעצימות

נמוכה (מול הפדאיון), וביקשה להמיר עימות ממושך ומתיש הבוחן את יכולת העמידה שלה במלחמה קצרה בעצימות גבוהה, שבמהלכה יוכרע הצבא המצרי. ושלישית, האסטרטגיה-רבתי של ישראל הניחה שצבירת רצף הישגים צבאיים חד-משמעיים תיצור הרתעה-רבתי, שתנתב את האסטרטגיה-רבתי הערבית מאפיק העימות לאפיק הדיפלומטי (כפי שקרה בסופו של דבר למצרים אחרי הכרעה ישראלית בארבע מלחמות). ואכן, לדוגמה, היה אפשר לפתוח את מצרי טיראן לשיט גם במבצע מוגבל לחופי מפרץ אילת, אך בשל הסיבות שנדונו לעיל (וסיבות אחרות) נטתה ישראל לפתוח את נתיבי השיט בדרך הכוללת גם את הכרעת הצבא המצרי בכללותו. השאיפה להכרעת צבא האויב בכללותו הפכה אפוא לעיקרון בעל חיות עצמאית וחשיבות המתקרבת לזו של מימוש המטרות המסוימות של המלחמה שבפתח.

אמנות המערכה וה-RMA

גם הרעיונות של שמעון נווה ואחרים בדבר פיתוח חשיבה צבאית מתקדמת, או "אמנות מערכה", שבים בסופו של דבר לחיקן של חלק מהנחות היסוד הקלסיות:¹⁴ "רעיון המהלומה המערכתית מגדיר במונחים מעשיים מצב תוצאתי של מערכת לוחמת שאינה מסוגלת יותר להשיג את יעדיה. תוצאה זו... מתפתחת בתהליך שבו מהווה התמרון המערכתי את היסוד הביצועי השליט... העומק כולל את המרחב שבו פרוסה המסה הלוחמת המערכתית. זהו מקורו של רעיון 'מרכז המסה'... כן מגדיר העומק את הזירה שבה עתיד התמרון המערכתי... להתרחש. ... רעיון מרכז הכובד מכיל שלושה יסודות: (1) זיהוי מדויק של נקודות העוצמה והתורפה של המערכת היריבה; (2) ... (3) ניצול אותן חולשות באמצעות מהלומות תמרון... נקודת תורפה מערכתית פירושה זיהוי של מצב מסוים שנוצר על ידי הצטברותן של נסיבות מערכתיות מסוימות, ואשר מעודד הנחתת מהלומה אשר תבטל את יכולתה של המערכת המובסת לבצע את משימתה המקורית". יצוין, כי על אף השימוש שנעשה במובאה זו במונח "עומק", מן ההקשר עולה שמדובר בעומק שדה המערכה (המרחב האופרטיבי של המלחמה שבו מרוכזת מסת צבא האויב), והמונח "עומק" בהקשר זה שונה מהמונח "עומק אסטרטגי" שבו ייעשה שימוש בהמשך.

ניסיון נוסף, בן זמננו, לחרוג מהדוקטרינה הצבאית הקלסית הוא תפיסת ה-RMA האמריקאית על מרכיביה וגלגליה השונים. ה-RMA מושתתת על קפיצה טכנולוגית ביכולות החימוש המונחה המדויק, שנועדה במקור להשמיד את הדרגים הפרוסים בעומק המערך האופרטיבי הסובייטי, והמיועדים להטלה לקרב בהמשך. אלא שעם תום המלחמה הקרה יושמו יכולות התקיפה מרחוק באופן מרחיק לכת הרבה יותר. ה-RMA הפכה לצורת התבוננות אלטרנטיבית על המלחמה, השואפת לתקוף במישורין

את מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב וגם לשבש את תפקודו והגיונו כמערכת – בלי להתייצב ולתמרן קודם לכן בשדה הקרב נגד צבא האויב. שלא במפתיע מאפיינת צורת חשיבה זו בעיקר את גורמי האש ארוכי הטווח, ובמיוחד את האש האווירית. ואכן, אף ש-RMA הבשילה רק בעשור ומחצה האחרון אפשר לאתר מחשבות גולמיות על ניהול מערכה באש אסטרטגית נגד העורף המדינתי (ולא נגד מערך השדה של צבא האויב) כבר אצל התיאורטיקנים הראשונים של הלוחמה האווירית במלחמת העולם הראשונה, כמו ג'וליו דוהא האיטלקי, יו תרנצ'ארד הבריטי ובילי מיטצ'ל האמריקאי.

ברוח ה-RMA קובעת דוקטרינת התקיפה האסטרטגית של חיל האוויר האמריקאי (מסמך AFDD 2-1.2 משנת 2007)¹⁵ כי תקיפה אסטרטגית המופנית במישרין נגד מרכזי כובד אסטרטגיים מחוללת אפקטים ברמה האסטרטגית ומשיגה, או תומכת במישרין בהשגת, מטרות ברמה האסטרטגית, ללא צורך בהשגת מטרות אופרטיביות כשלב ביניים. תקיפה אסטרטגית מתאפשרת הודות ליכולתו הייחודית של הכוח האווירי לממש יעדים באמצעות תקיפה בלב מערך האויב, בשיבוש הפעילות החיונית של מנהיגותו, משאביו ותומכי הלחימה והאסטרטגיה שלו, ובעקיפת הצורך להילחם דרך שכבות מערכי השדה שלו. מרכז כובד אסטרטגי מוגדר בדוקטרינה זו כנקודה המחזיקה את מערכת, או מבנה, האויב יחדיו, ומספקת תכלית וכיוון לכלל מערכת האויב. דוקטרינת התקיפה האסטרטגית מדגישה את מרכזיות תקיפת המשאבים ותומכי הלחימה של האויב כדרך עקיפה להשפיע על רצונו המדיני.

מסמך AFDD 2-1.2 מבהיר כי התמודדות ישירה נגד הכוח הצבאי של האויב חושפת מטרות חיוניות שלנו לתקיפת-נגד של האויב, ומחייבת הקצאת משאבים רבים יותר ללחימה. הטענה במסמך היא כי אם תפיסת המלחמה הקלסית של כוח-נגד-כוח היתה כרוכה בהתשה הדדית עד להשגת יעדי המלחמה, הרי התקיפה האסטרטגית מאפשרת לעקוף את ההתמודדות מול הכוח הצבאי של האויב, ובמקומה לפגוע במרכיבי עוצמה אחרים שלו.

אך אולי הצוהר המעניין ביותר לתפיסת ה-RMA נפתח דווקא בגרסה קודמת של מסמך הדוקטרינה AFDD 2-1.2 משנת 2003,¹⁶ שקבעה כי "בעוד ששימושים אחרים בכוח צבאי שואפים בסופו של דבר לממש מטרות לאומיות, הם עושים זאת באמצעות צבירת אפקטים ברמה הטקטית ו/או האופרטיבית נגד כוחות הצבא של האויב. תקיפה אסטרטגית, לעומת זאת, שואפת לממש את מטרות הסכסוך בלי להתמקד בהתשה או בעימות עם הכוח הצבאי של האויב... ובלי הכורח המסורתי להביס את האויב בעימות של כוח-נגד-כוח... עד להופעת הכוח האווירי היה אפשר לממש אפקטים אסטרטגיים בלחימה רק באמצעות לחימה דרך כוחות האויב המגנים על מרכזי הכובד שלו, או

באמצעות הכנעת (subduing) האויב בהתשה או בהוגעה. תקיפה אסטרטגית מציעה אופציה לעקוף צורת לחימה מסורתית זו...".

וכן: ¹⁷ "כוחות צבא קיימים לשם הגנת מרכזי כובד, שימור חופש פעולה או אפשרות אסטרטגיה. במקרים רבים יש צורך לנטרל תחילה את כוחות האויב המוצבים בשדה הקרב באמצעות פעולה טקטית, קודם לפעולה הישירה למימוש המטרות האסטרטגיות... עימותים המבוססים על פסיקתו של קלאוזביץ מתמקדים בעימות עם כוחות האויב. הבסת כוחות האויב הופכת כך למטרה בפני עצמה, והמטרה המקורית של העימות אובדת במהלך הניסיון לממש את האמצעים... תקיפה אסטרטגית מבקשת להשיג את המטרות באופן ישיר יותר – באמצעות הבסת רצון הלחימה של האויב דרך מכניזם שאינו העימות עם כוחות האויב המוצבים בשדה הקרב".

הדוקטרינה האמריקאית וההוויה הישראלית

אך כפי שעולה משורות אלה וכפי שיובהר גם בהמשך, קיימת שונות מהותית בנסיבות ה"התשה" בארצות-הברית ובישראל, וכפועל יוצא מכך בשאלת הציר המרכזי להפעלת הכוח ושאלת מרכז הכובד הרצוי לתקיפה. שתי המדינות שואפות להימנע ממבחנים ממושכים ליכולת העמידה של המערכת הפוליטית-אזרחית שלהן, אך הנסיבות הגורמות לבחינת יכולת עמידה זו שונות מאוד: ארצות-הברית מנהלת בדרך כלל את מלחמותיה מעבר לים, נגד אויבים קטנים יותר, חסרי יכולת פעולה ישירה נגד ארצות-הברית עצמה. וכאמור, מנקודת מבט אמריקאית, עצם הצבת כוח משלוח בשדה הקרב הטקטי היא המאפשרת לאויב לפעול באופן יעיל והדדי נגד ארצות-הברית ולפגוע בחייליה; קרי: מאפשרת לאויב להשיג התשה. הניסיון האמריקאי מלמד שהסבת נפגעים לכוח היבשתי עלולה לגרור פגיעה בתמיכה האזרחית והפוליטית בהמשך המלחמה, ולנסיגה אמריקאית מהאתגר. לכן האלטרנטיבה המועדפת על האמריקאים היא תקיפה באש אווירית חד-צדדית במישרין נגד מנהיגות האויב ומשאביו תומכי הלחימה, וללא סיכון חיים של אמריקאים. כך מושגת יכולת לנהל את המלחמה על כל רבדיה "מנגד". הסרבים, לדוגמה, הרי חסרו יכולת להשיב אש יעילה לא רק נגד המטוס התוקף, אלא בעיקר נגד הבסיסים באיטליה שמהם המריאו המטוסים, ונגד וושינגטון או ניו יורק. ללא תמונות של הלוויות וארונות עטופי דגל המועמסים על מטוסי תובלה הלחץ על, ושל, הציבוריות האמריקאית נמוך יותר, וארצות-הברית נהנית מאורך נשימה כמעט בלתי מוגבל. התקיפה האסטרטגית החד-צדדית באמצעות מכבש האש האמריקאי יכולה להימשך שבועות וחודשים תחת מטריית אורך הנשימה של מעצמת-על – דיפלומטית, כלכלית ולוגיסטית. והרי כאשר מעצמת-על תוקפת מדינה קטנה במהלומות חד-צדדיות ניתוב המלחמה – כך שתבחן את משאבי הצדדים, יכולת

העמידה שלהם ויכולתם לגייס את המערכת הבינלאומית – הוא למעשה ניתובה אל ליבת היתרון היחסי של מעצמת-העל.

בניגוד גמור, המציאות הגיאואסטרטגית הישראלית (בעיקר היעדר עומק אסטרטגי) הופכת גם יכולות טקטיות של האויב לאיום אסטרטגי, ולאויב יכולת פעולה זמינה נגד ישראל גופא. לכן על ישראל לפגוע ביכולת הפעולה הצבאית של האויב, או לפחות לצמצם את חלון ההזדמנויות שלו לפעול נגד ישראל – גם בהתייצבות בשדה הקרב הטקטי לפעולה ישירה או עקיפה נגד צבא האויב. ללא פגיעה ביכולת הפעולה הצבאית של האויב עלולה להיווצר תקיפה אסטרטגית הזדנית, המעמידה למבחן את יכולת העמידה הלאומית של הצדדים. ומפרספקטיבה ישראלית זהו ביטוי של מלחמת ההתשה הבלתי רצויה – כשלישראל אורך נשימה קצר במונחים דיפלומטיים, לוגיסטיים, כלכליים, ובמונחי פגיעות העורף. דווקא האלטרנטיבה האמריקאית להתשה (תקיפת רצון הלחימה של מנהיגות האויב ומשאבי תומכי הלחימה), כאשר היא נעשית על בסיס הדדי בנסיבותיה של ישראל, היא המייצרת מלחמה הסובבת סביב יכולת העמידה של שני הצדדים. כלומר, בפרספקטיבה ישראלית היא מהווה מלחמת התשה.

יתרה מזו, דוקטרינת התקיפה האסטרטגית האמריקאית מעניקה משקל רב לתקיפת המשאבים האסטרטגיים תומכי הלחימה של האויב, כשברקע מודל המזכיר את נסיבות מלחמת העולם השנייה (שיתוארו בהמשך). אלא שלגישה זו ישימות מוגבלת מאוד למלחמות ישראל. במציאות המזרח-תיכונית תעשיית המלחמה המקומית אינה משפיעה בקבועי זמן הרלוונטיים למהלך העימות (הנמשך במצבי עצימות גבוהה לא יותר מכמה שבועות), מרב המשאבים הדרושים לשם קיום הלחימה כבר נתונים עם פתיחתה בידי מערכי השדה, ותלותם באספקת משאבים נוספים מהרמה האסטרטגית מוגבלת. וכפי שנראה בהמשך, בפרדיגמת מלחמה המבוססת על הימנעות מקרבות גדולים ועל התרסה, התלות במשאבים מוגבלת ממילא.

בשנות השבעים והשמונים של המאה הקודמת התמקד הדיאלוג הביטחוני האינטנסיבי בין ארצות-הברית לישראל בלימוד אמריקאי את לקחי המלחמה הישראלים. ישראל חלקה עם ארצות-הברית את ניסיונה בהתמודדות נגד הערבים, שנשענו על דוקטרינות ואמצעי לחימה סובייטיים. היא גם תרמה מניסיונה בסיטואציות יישומיות לארצות-הברית. לדוגמה, המערכה מול סוריה ב-1973 דימתה במידת מה את הצפוי לנאט"ו במתקפת פתע של ברית ורשה על מערב גרמניה. החל משנות התשעים התהפכה המגמה, וישראל החלה ללמוד את לקחי המלחמה האמריקאיים, כשרעיונות ה-RMA האמריקאיים החלו לחלחל לחשיבה הביטחונית הישראלית. אולם הניסיון האמריקאי בעייתי ללימוד וליישום לישראל, בגלל מגוון סיבות.

כפי שנראה גם בפרק ז', הצבא העיראקי של שתי מלחמות המפרץ (1991, 2003) לא הסתגל להתמודדות נגד היכולות החדשות של האיסוף המודיעיני, האש וה-RMA, ולא ניסה להציג פרדיגמת מלחמה שתערער את היתרון היחסי האמריקאי ותתקוף את תוכנית המלחמה של ארצות-הברית. להפך, הוא "התנדב" להציב מערך פסיבי ומסיבי בחתימה גבוהה במישור חשוף, ולמלא את התפקיד שהאמריקאים תרחשו לו. הצבא העיראקי התייצב בשדה המערכה של שנות התשעים ואלפיים מול הכוח המצויד והמאורגן ביותר בעולם, עם פרדיגמת מלחמה המתאימה לכוחות שוויוניים ולשנות השבעים. יתר על כן, היקף המשאבים הלאומיים שגישה ארצות-הברית היה בלא כל פרופורציה למשאבים הזמינים לעיראקים.

גם לקחי המלחמה בקוסובו (Operation Allied Force) (1999) אינם רלוונטיים מאוד לישראל. יתכן שמה שמבהיר יותר מכול את טבע הפעלת הכוח שיושם בקוסובו ואת הגיונו הוא הוויכוח שפרץ בין הגנרל וסלי קלארק (Supreme Allied Commander) ובין הגנרל מייקל שורט (מפקד הכוחות האוויריים המשולבים של בעלות הברית) באשר לדפוס הפעולה הרצוי לכוח האווירי.¹⁸ קלארק רצה לפגוע במישרין ביכולתם של הכוחות הסרביים בקוסובו וביכולתם להמשיך לבצע את הטיהור האתני, ואילו שורט רצה לפגוע ברצון ההנהגה הסרבית להמשיך בטיהור האתני, באמצעות תקיפות ענישה מתמשכות בבלגרד ונגד נכסים סרביים לאומיים. בסופו של דבר הופעל הכוח האווירי בעיקר בדרך של גנרל שורט, הן מתוך העדפה והן בגלל חוסר האפקטיביות שנתגלתה בניסיון לפעול מהאוויר בלבד נגד כוחות השדה הסרביים. עד היום לא ברור מדוע נכנע מילושביץ בסופו של דבר. יתכן שהיתה זו תוצאה של 38,000 הגיחות שביצעה נאט"ו, יתכן שהיה זה איום הפלישה הקרקעית ויתכן שעקב הסרת התמיכה הרוסית ובידודה הבינלאומי של סרביה. בכל מקרה, המלחמה לא נסבה סביב בחינת האפקטיביות הצבאית של הצדדים, שכן המערכה האווירית לא היתה אפקטיבית כלל נגד הכוחות הסרביים בקוסובו, ואלה המשיכו בביצוע הטיהור האתני כמעט ללא הפרעה במהלך תקופת הלחימה. יכולתם של הכוחות הסרביים לפעול ביעילות למילוי ייעודם לא נפגעה; משמע, במונחים דוקטרינריים הם לא הוכרעו. במקום זאת ארצות-הברית בחנה במשך 78 ימים ובאופן חד-צדדי את יכולת העמידה ואורך הנשימה של הממשל הסרבי אל מול מכבש האש האמריקאית, ואת יכולתה של נאט"ו לגייס את המערכת הבינלאומית ובעיקר את רוסיה לתמיכה במצב הסיום המבוקש.

מודל מלחמה זה אינו מתאים לישראל, מאחר שבניגוד להפעלת האש החד-צדדית של ארצות-הברית בקוסובו כל מערכה באש שישראל תהא צד לה תהיה דו-צדדית והדדית. בניגוד לארצות-הברית, גם כאשר ישראל עושה שימוש טכנו-טקטי באש-מנגד, הרי שברובד המערכתי והאסטרטגי ישראל לעולם לא תוכל לנהל את מלחמותיה מנגד, ותמיד תהיה חשופה למהלומות נגדיות. מכאן נובעות שלוש מסקנות: הראשונה, בניגוד

לארצות-הברית בקוסובו, ישראל אינה יכולה לוותר על הפגיעה ביכולתו של צבא האויב לפעול ביעילות נגדה (קרי: הכרעה ישירה או עקיפה של צבא האויב); השנייה, ניתוב המלחמה לעבר בחינה הדדית וממושכת של יכולת העמידה ואורך הנשימה של הצדדים וכן בחינת יכולתם לגייס את המערכת הבינלאומית משמעם ניתוב המלחמה לעבר מבחנים שבהם יש לישראל בדרך כלל חיסרון יחסי מובהק, ולאויביה יש ברוב המקרים יתרון יחסי מובהק; המסקנה השלישית עוסקת בזמן: חילופי מהלומות אש נוטים להתמשך על פני פרקי זמן ארוכים, אך לישראל אין משאבים ואורך נשימה ל-44 החודשים שבהם נמשך מבצע התקיפות האוויריות "רעם מתגלגל" (ללא הצלחה) במסגרת מלחמת וייטנם, ואף לא ל-78 הימים של קוסובו. אבחנות אלה מוכרחות לעמוד ביסוד תפיסת הביטחון של ישראל.

סיפורן של שתי מלחמות המפרץ ומלחמת קוסובו הוא אפוא סיפורה של מעצמת-על יחידה, הנהנית מעליונות מוחלטת, ומפער גדול בכל הקשור במשאבים הלאומיים, באורך הנשימה וביכולת גיוס המערכת הבינלאומית. זה סיפורה של מעצמה שאוקיאנוס או שניים מפרידים בינה ובין זירת המערכה, והיא נלחמת ברובד האסטרטגי באופן חד-צדדי, באמצעות זרוע אש גלובלית וכוחות משלוח. יתכן שבלא משים אימצה ישראל תפיסות ביטחוניות שבסיסן ההווייה האמריקאית. ישראל לא למדה רק את הטכנו-טקטיקה, אלא, במשתמע, גם את דרך המלחמה האמריקאית (The American Way of War). כפי שנראה בהמשך, תפיסות אמריקאיות אלה לא התאימו לנסיבותיה של ישראל, והיו חלק מגורמי הכישלון במלחמת לבנון השנייה (2006). ואכן, בעקבות מלחמת לבנון השנייה כבר נכתבו מאמרי ביקורת רבים על אימוץ מרכיבי RMA בישראל, לרבות בידי הח"מ¹⁹, ולפיכך הבחינה הביקורתית של ה-RMA לא תעמוד במרכז של מזכר זה, וה-RMA תאוזכר רק בחלקו המאוחרים. עם זאת, מועיל וראוי להקדיש שורות אחדות במזכר דווקא לבחינת המשותף לדוקטרינה הצבאית הקלסית, לאמנות המערכה ול-RMA.

המשותף לתפיסות השונות

ראשית, הן הדוקטרינה הצבאית הקלסית, הן אמנות המערכה והן ה-RMA רואות את תכנון המלחמה כתהליך אנליטי דו-שלבי, שלפיו בתחילה עלינו להגדיר את מרכז הכובד או מרכזי הכובד של האויב שהפגיעה בהם תאפשר לממש את המטרות המדיניות של המלחמה, ואחר כך לאפיין את שיטת הפעולה שתאפשר לפגוע במרכזי הכובד האמורים באופן היעיל ביותר. כל התפיסות שותפות לתהליך מחשבתי שנסב סביב מרכזי הכובד של האויב (גם אם כל אחת מהדוקטרינות מגדירה מרכזי כובד שונים, הנובעים מהסתכלות שונה על העולם).

שנית, על אף השונוות המשמעותית ברקע התיאורטי ובטרמינולוגיה כל התפיסות שנסקרו לעיל אינן שואפות להשיג השמדה טוטלית של צבא האויב עד לאחרון חייליו, אלא ליצור מצב שבו צבא האויב חדל לתפקד באופן המונע מאיתנו לממש את מטרותינו, או שאובד לו כושרו לממש את התכלית הנדרשת ממנו. במונחיו של קלאוזוביץ מדובר בהימחצות המבנה המקורי של כוח האויב באופן שלא יוכל עוד לבצע את משימתו הייעודית. במונחי המקורות שאותם סוקר קובר מדובר בשלילת כושר הלחימה של היריב. לפי טל השמדת כוח צבאי פירושה הריסת ארגונו ושליטת יכולתו לתפקד על פי ייעודו המוגדר. במונחיו של שמעון נווה מדובר בביטול יכולתה של המערכת המובסת לבצע את משימתה המקורית. ובמונחיו של מסמך AFDD 2-1.2 מדובר באיתור צומתי תורפה במערכת היריבה, ותקיפתם לשם דיכוי האפקטיביות הפונקציונלית ושליטת הרציונל המערכתי של האויב.

אפשר בהחלט לטעון שהגדרות אלה דומות במהותן. אף שקלאוזוביץ נהג לראות את מרכז הכובד של האויב כמרכז המסה של צבאו, הרי שבמקרים מסוימים מצטמצם הפער שבין החיפוש הקלאוזוביציאני אחר מרכז הכובד ובין "צומתי התורפה" (critical nodes) של תפיסת המערכה מוכוונת האפקטים של ה-RMA (EBO או Effect Based Operations)²⁰, ונשחק ההבדל במהות הדברים בין אובדן יכולת הכוח הצבאי של האויב למלא את משימתו, אליבא דקלאוזוביץ, ובין שליטת רציונל המערכת היריבה לפי המערכה מוכוונת האפקטים. המונחים "תוכניות האויב", "פרדיגמת האויב" ו"רציונל המערכת היריבה" בעצם כמעט חופפים, והמונחים "מרכז הכובד" ו"מרכיבי ההכרעה" רק מספקים פרספקטיבה או נגזרת כלשהי למונחים אלה. אנו ניצבים בפני טרמינולוגיה עשירה ומגוונת, המתארת בסופו של דבר יסודות דומים. טענה זו תומחש באמצעות דוגמה קצרה.

אחד העקרונות של בעלות הברית במבצע Overlord לנחיתה בחופי נורמנדי (1944) היה בידוד ראש הגשר ושליטת יכולתן של העתודות הגרמניות (שרובן רוכזו מעברו הרחוק של נהר הסינה) לתקוף אותו. הדבר נעשה באמצעות תקיפה אווירית ישירה של העתודות הגרמניות, באמצעות תקיפה מקדימה של פסי רכבת, מנהרות, גשרים ומעברים אפשריים בדרך של העתודות לראש הגשר, ובאמצעות הצנחת כוחות בעומק המערך הגרמני שבודדו את חופי הנחיתה. כך הצליחו בעלות הברית ליצור מצב שבו הכוחות המוחפים מתמודדים בעיקר עם הקו הקדמי של הכוחות הגרמניים, ונמנע מהמפקד הגרמני של החזית המערבית, הגנרל רונדשטט, ומעתודותיו הניידות מלמלא את ייעודם כמערכת וכחזית ולפעול ביעילות נגד ראש הגשר. ציר פעולה זה של בעלות הברית ניתן לתיאור דומה הן במונחי הדוקטרינה הקלסית (תקיפת מרכז הכובד האופרטיבי של האויב באופן שצבאו לא יוכל למלא את ייעודו), הן במונחי אמנות המערכה (תמרון מערכתי לעומק המערכת היריבה, השולל ממנה את יכולתה

לבצע את משימתה) והן בטרמינולוגיה של המבצעים מוכווני האפקטים (EBO) כפגיעה בצומתי תורפה לשם הבסת רציונל המערכת היריבה. זאת, כאמור, כאשר מונחי מרכז הכובד וההכרעה (שמשמעותה, כזכור, פגיעה מהותית בכושרו של צבא האויב לפעול נגדנו בעילות לפי ייעודו) מהווים השלכה מסוימת של אותן הגדרות דוקטריניות חופפות.

בשולי הדברים יצוין כי נראה כאילו קלאוזביץ כבר ניסה להתמודד עם תפיסות שונות ומורכבות משלו (כמו ה-RMA²¹), ואף ניסה למצוא את עמק השווה עמן עוד בראשית המאה ה-19 בכותבו "כיצד נתמודד עם התיאוריה המתוחכמת המניחה כי ניתן באמצעות שיטה גאונית להסב נזקים ישירים מוגבלים לכוח האויב שיובילו להשמדה עקיפה משמעותית; או הטענה שניתן להפיק, באמצעות מהלומות מוגבלות אך מיומנות, כזה שיתוק לכוח האויב ולשלוט בכוח הרצון שלו באופן שייצור קיצור דרך משמעותי לניצחון? נודה, כי תקיפה בנקודה אחת עשויה להיות שווה יותר מאשר תקיפה בנקודה אחרת. נודה, כי באסטרטגיה קיימת מיומנות בבחירת סדר הקדימויות לתקיפה; ואכן, זהו נשוא האסטרטגיה, ואין ברצוננו להכחיש זאת. ואולם אנחנו כן טוענים כי השמדה ישירה של כוח האויב חייבת להיות תמיד השיקול הדומיננטי. אנו פשוט מעוניינים לבסס את הדומיננטיות של עיקרון השמדה".²²

אז מה עושים במלחמה?

הדיון בפרק זה עלול להיראות לקורא תיאורטי ובעל ישימות מוגבלת לעולם המעשה, אך הוא איננו כזה, והשאלות המועלות בו קריטיות לקבלת ההחלטות החשובות ביותר בעיצוב המלחמה ובתכנונה. נקודה זו תומחש בדוגמה הבאה.²³ בשנים 1904-1906 ניצבו צרפת ובריטניה על סף מלחמה נגד גרמניה בגלל משבר שהתרחש במרוקו. על רקע חשש שהממלכה המרוקאית על סף פירוק ביקשו בריטניה וצרפת להגן על אינטרסים חיוניים שלהן, בעיקר אלה שהיו קשורים במצרי גיברלטר ובנמלי צפון אפריקה. אלא שגרמניה החלה להתערב בנעשה במרוקו ולאיים על האינטרסים של שתי המעצמות הקולוניאליות. ביסוד העניין, ניצבה בפניהן סוגיה גדולה יותר: בריטניה וצרפת ביקשו לבלום את שאיפתה של המעצמה האירופאית החדשה, שאוחדה זה מכבר על ידי ביסמרק, להפוך לשחקן משמעותי במערכת הקולוניאלית. בנסיבות אלה בחנו המתכננים הבריטים והצרפתים מספר רב של אלטרנטיבות ברובדי האסטרטגיה-רבתי, האסטרטגיה והתכנון המערכתית, בבחירת זירת המערכה ובבחירת הציר העיקרי להפעלת כוח. האפשרות הראשונה שנשקלה היתה הפעלת כוחות משלוח במרוקו עצמה לשם הגנה ישירה על אינטרסים חיוניים, אולי בשיתוף ספרד, שאף לה היו אינטרסים לגיטימיים במרוקו. האפשרות השנייה היתה ניהול מערכה ימית על השליטה במערב

הים התיכון ובנתיבי הגישה האטלנטיים למרוקו. האפשרות השלישית שנבחנה היתה הטלת סגר ימי על גרמניה, ואפשרות זו נחלקה לשתי תת-אלטרנטיבות: סגר צמוד-חוף הרמטי, אך בחיכוך גבוה עם הצי הגרמני; או סגר בעומק הים, שאינו הרמטי אך העליונות הימית הבריטית בו מובהקת יותר. יצוין כי המתכננים הבריטים גם נחלקו בדעותיהם האם הסגר הימי הוא אמצעי למשוך את הצי הגרמני לקרב העיקרי הגדול, או בעיקר אמצעי לחולל אפקטים כלכליים על גרמניה. אפשרות רביעית שנשקלה היתה תקיפת הצי הגרמני בנמליו. אפשרות חמישית היתה פשיטות אמפיביות על יעדים גרמניים לאורך החוף הבלטי. אפשרות שישית היתה התמודדות יבשתית בגבול צרפת-גרמניה, במערכה שהיתה עלולה להתפתח לברלין, לפרזי או לבריטל. ואפשרות שביעית היתה גיוס רוסיה למלחמה נגד גרמניה בשתי חזיתות יבשתיות. ומלבד אלה נשמעו בבריטניה קולות שקראו לבחור בדרך שמינית: להתנער מההבנה עם צרפת (ה-Entente Cordiale) ולהתקרב דווקא לגרמניה.

מגוון האלטרנטיבות התייחס למטרות מלחמה שונות, מפתרון ממוקד ומרוסן לשאלת נמלי מרוקו ועד סיכול השאיפות הקולוניאליות של גרמניה בכללותן, ואף למטרה מרחיקת לכת של בלימת התעצמותה היבשתית באירופה. אלטרנטיבות שונות עיצבו טבע מלחמה שונה, המעמיד למבחן סוגיות שונות: החל בבחינת האפקטיביות הצבאית היבשתית או הימית, דרך בחינת יכולת גיוס בעלות ברית (ספרד, בלגיה, רוסיה), בחינת יכולת העמידה הכלכלית-לאומית (במקרה של סגר ימי על גרמניה) וכלה בבחינת יכולת גיוס המשאבים הלאומיים (גיוס צבא יבשה בריטי משמעותי למלחמה באירופה, בנייה-מחדש מהירה של הצי הצרפתי אחרי שנבנה לאור תפיסה שגויה [תפיסת ה-Jeune Ecole²⁴] וניסיון גרמני לבנות צי ברת-חרות עם הצי הבריטי). האלטרנטיבות נעו מאימוץ גישה ישירה למימוש מטרות המלחמה, דרך גישה עקיפה עד לגישה כה עקיפה, עד שמתרופפת היכולת לתרגם מצב סיום צבאי כלשהו למצב הסיום האסטרטגי-מדיני הרצוי (למשל, לא ברור כיצד פשיטות על יעדים לאורך החוף הגרמני יחוללו מצב סיום צבאי יציב המביא למימוש מטרות המלחמה). כל רעיון מערכתית אלטרנטיבי התייחס למרכז כובד שונה במהותו ובטבעו, החל בנמל טנג'יר שבמרוקו, דרך נתיבי הים, תלותה של כלכלת גרמניה ביבוא משאבים, מרכז המסה של צבא היבשה הגרמני, שטחי מפתח בבלגיה, וכלה במרכז כובד אבסטרקטי – החרדות האסטרטגיות של גרמניה ממלחמה בשתי חזיתות. אחדים מהרעיונות המערכתיים ביקשו להשמיד את הצבא או הצי הגרמני או לפחות לפגוע במישרין בכושר הפעולה שלהם, ואחרים – רק לשלול את חופש הפעולה המערכתית או האסטרטגי של גרמניה. רעיונות מערכתיים אלטרנטיביים הפגישו בין הצדדים במקומות שונים של מעטפת היעילות שלהם, בהביאם לידי ביטוי גם יתרונות וחסרונות יחסיים אחרים. בחלק מהאלטרנטיבות היו הצדדים מתייצבים באותו שדה מערכה, עם או בלי קרב עיקרי

גדול, ובחלקן היה כל צד מנהל מערכה מקבילה אחרת, בלי ששתי המערכות היו נפגשות באותה זירה. והיו רעיונות שביקשו להתמודד גם עם בעיית התמיכה האזרחית במלחמה: רתיעת הציבור והממשלה הבריטיים מהתחייבות למערכה יבשתית באירופה, אך תמיכתם הבלתי מסויגת בהגנת גיברלטר ובלגיה.

ריבוי האלטרנטיבות וריבוי המשמעויות מעלה את השאלה הפרקטית כיצד לבחור ביניהן, וכיצד יש לגשת לבעיית עיצוב המלחמה ותכנונה. כאן נכנסת לתמונה הדוקטרינה האמורה לסייע לנו להתאים את מצב הסיום הצבאי למצב הסיום המדיני הנחוץ, לזהות את טבע המלחמה שבו נבחר, לאפיין את הסוגיות שננסה להציב למבחן, להגדיר את הציר העיקרי להפעלת הכוח, לבחור את מרכזי הכובד שאותם נתקוף, לגבש את הרעיון המערכתי לתקיפת מרכזי הכובד ורק לסיום – להכין תוכנית מבצעית. תהליך החשיבה אמור לשקף את היתרון והחיסרון היחסיים שלנו ושל אויבנו, ואת נסיבות העימות המסויים, ולפיכך תפיסת המלחמה אינה יכולה להיות אוניברסלית. ואכן, משבר מרוקו אמנם התפוגג ב־1906, אך אילו פרצה מלחמה היה כל צד מבקש מן הסתם לנתב אותה למקום אחר, בהתאם למאפייניו ונסיבותיו. לדוגמה, בריטניה היתה מבקשת לנתב את המלחמה ללב ים, צרפת לפתיחה סימולטנית של חזית רוסית שנייה, וגרמניה להכרעה מהירה של צרפת בקרב יבשה גדול אחרי הפתעתה דרך בלגיה, ולאחר מכן השגת מוכנות לחזית שנייה. הדוקטרינה אמורה אפוא לסייע לנו להשיב על השאלה הלאומית הסובייקטיבית: מה עושים במלחמה המסוימת שבפתח?

פרק ב'

מלחמות "פשוטות" וסימטריות

בפרק זה יתוארו וינתחו כמה דוגמאות להמחשת המלחמות ה"פשוטות", שבהן התקיימו במידה רבה הנחות היסוד של הדוקטרינה הקלסית. מלחמות "פשוטות" אלה מתאפיינות, בין היתר, בסימטריה רבה: ניכר שכאשר כל אחד משני הצדדים היריבים מבקש לתקוף את מרכז הכובד הצבאי-אופרטיבי של יריבו, ותופס את הקרב העיקרי הגדול כשיטה המועדפת לתקיפת מרכז הכובד האמור, הרי ששני הצבאות היריבים יתייצבו באותו שדה מערכה ולאותה תכלית של תקיפה הדידית – זה את מרכז המסה של זה. במקרים אלה מתקיימת במידה רבה אמירתו המפורסמת של קלאוזביץ, שהמלחמה היא דבר קשה לביצוע, אך פשוט להבנה.

מלחמות כאלה גם מאופיינות בכך שהן נסובות סביב סוגיה בודדת או לפחות סוגיה מרכזית – בחינת האפקטיביות הצבאית של הצדדים – ובכך שהתוצאה ברובדי השדה של המלחמה מתורגמת במישרין לתוצאה ברובדי המלחמה הגבוהים. בניגוד למלחמות שנסקור בפרק הבא, במלחמות "פשוטות" אלה סיפור המלחמה דומה ברבדים השונים. מלחמות "פשוטות" וסימטריות אלה יתאפיינו אפוא בדרך כלל בחד-ממדיות: רובד דומיננטי (בדרגי השדה) וסוגיה דומיננטית (אפקטיביות צבאית).

החיפוש אחר דוגמאות מובהקות להמחשת רעיון המלחמה ה"פשוטה" קשה מהצפוי. בהמשך נטען כי גם רבות מהמלחמות הקלסיות בין יריבים מדינתיים וסדורים אינן סימטריות וחד-ממדיות. מקום שימושי לפתוח בו הוא שתיים ממלחמות ישראל-ערב ה"גדולות" והמוקדמות (בניגוד למלחמות התשה ולמלחמות נגד טרור).

ששת הימים: דרג השדה הטקטי כגורם הדומיננטי

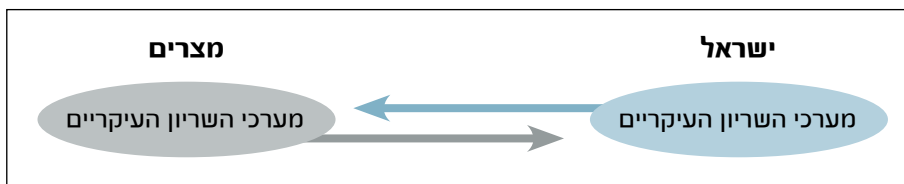
במלחמת ששת הימים (1967) ובזירתה העיקרית, בדרום, התקיימו במידה רבה הנחות היסוד של הדוקטרינה הקלסית. בניין הכוח של שני הצדדים היה דומה, ושני הצדדים האמינו כי גורל המלחמה ייחרץ במרכז הכובד האופרטיבי הממוקם במרחב האופרטיבי, ובתקיפתו בקרב העיקרי הגדול. הרציונל של שני הצדדים היה מפגש השדה של כוח-נגד-כוח, ולא נעשה ניסיון לפעול נגד מרכזי כובד אסטרטגיים שאינם משפיעים במישרין על הלחימה (מבצע "מוקד" נגד חיל האוויר המצרי יכול אולי להיחשב כתקיפה אסטרטגית, אך נגד מערך לוחם המשפיע מיד ובמישרין על הלחימה). המערכה נערכה לתכלית צבאית ישירה מובהקת: השמדת סד"כ אויב, ופגיעה ביכולת הפעולה של מערכי השדה שלו. המערכה כללה אמנם גישה עקיפה, אך בעיקר ברובד יחידת השדה.

על אף ההבדלים התהומיים בנסיבות, במשאבים וביכולת העמידה של הצדדים, שניהם ראו את המלחמה כמבחן לאפקטיביות הצבאית של דרגי השדה, בהיעדר ניצול מצרי את יתרונם ביכולת העמידה. מצרים לא ניסתה להביס את הרציונל הצה"לי ולא ניסתה לעצב מלחמה שבה יקוּזו היתרון הצה"לי. היא "התנדבה" להציב מול צה"ל מרכז כובד מסיבי בחתימה גבוהה, המתאים לתקיפה בקרב העיקרי הגדול, בנסיבות ובמאפייני שטח והיערכות אידיאליים ליתרונו היחסי של צה"ל בקרבות שריון-אוויר משולבים. מצרים שיחקה את התפקיד שצה"ל המחזי לה (וכפי שנראה בפרק הבא, היא לא תחזור עוד על טעות זו).

המצרים הציבו בסיני מערך הגנה רב-דרגי, הערוך לעומק חצי-האי והמורכב ממתחמים מבוצרים ומעתודות ניידות. מהלך ההכרעה הצה"לי היה הבקעת הדרג המצרי הראשון באל-עריש וברפיח, וחדירה מהירה לעומק סיני לשם תפיסת מרחבי ג'בל ליבני וביר חסנה, שסיכלה אפשרות לייצוב קו ההגנה השני. שני הצדדים נפגשו לקרב תנועה משוריין וסימטרי בעת שהמצרים הטילו את עתודותיהם להתקפות-נגד, כמו, למשל, הקרב שבין הדיביזיה המשורינת הרביעית ובין אוגדת יפה במרחב ביר לחפן. הניצחון בקרב זה תרם לחדירת המערך המצרי לעומקו ולמיטוטו, תוך כדי איבוד יכולתו למלא את ייעודו. לצד מהלכים קרקעיים אלה ראתה ישראל את חיל האוויר המצרי כמרכז כובד עיקרי, ותקפה והשמדה אותו מיד בפתיחת המלחמה (ומובן שאף הוא איבד את יכולתו למלא את ייעודו).

אם כן, הן הישראלים והן המצרים ראו במערכי השריון/החיי"ר הממוכן שלהם את מרכז הכובד של עוצמתם הצבאית, והן הישראלים והן המצרים ראו במערכי השריון/חיי"ר ממוכן של הצד היריב את מרכז הכובד של עוצמתו הצבאית, כששני הצדדים ביקשו לנהל קרב עיקרי שבו המערך המשוריין/ממוכן שלהם יכה בשריון האויב.²⁵ כך נוצרה תמונת מראה קלאוזביציאנית פשוטה וישירה של כוח-נגד-כוח (תרשים 1).

תרשים 1: מלחמת ששת הימים – שני הצדדים מתייצבים באותו שדה מערכה לאותה תכלית

סיפורה של מלחמת ששת הימים הוא למעשה הסיפור החד-ממדי ה"פשוט" של דרגי השדה, בעיקר סיפור הרובד הטקטי, כשההישג בשדה מתורגם במישרין לרבדים הגבוהים יותר. היו כמובן תכנים שמקומם ברובדי האסטרטגיה-רבתי והאסטרטגיה הצבאית, כמו ההחלטה לגייס את המילואים ולשתק את המשק אך בכל זאת להמתין במשך תקופה ממושכת, ההחלטה לצאת למלחמת מנע וההחלטה לתקוף את מצרים תחילה, אבל תכנים אלה אינם מספקים פרספקטיבה שונה או תוצאה שונה למלחמה.

יום הכיפורים בזירת צפון: קרב השמדה הדדי בין מרכזי המאסה

במלחמת יום הכיפורים (1973) חל פיצול מרתק בצד הערבי – הסורים נותרו מאחור והמשיכו לדבוק בגישה הקלאוזביציאנית הסימטרית והקלסית, ואילו המצרים התפתחו והגיעו לליגה העליונה של עיצוב מלחמה אסימטרית, מרובת-סוגיות ורב-רובדית, השומטת את הקרקע מתחת לרציונל המערכת הישראלית היריבה. על מורכבות הזירה הדרומית מול מצרים נדון בהרחבה בפרק הבא, ובמסגרת פרק זה יצינו בקצרה המאפיינים הקלסיים של המערכה בזירת צפון מול סוריה: שני הצדדים ביקשו לפגוע באופן ישיר וסימטרי זה במרכז המסה הצבאית של זה, כשמרכזי המסה היוו מרכזי כובד חשובים.

המתקפה הסורית נשענה על עקרונות קלסיים של התקפה חזיתית, קרבות השמדה שריון-בשריון והתמודדות ישירה, סימטרית ו"פשוטה", של כוח-נגד-כוח. גם צה"ל פעל ברציונל של תקיפה חזיתית נגד מרכז המסה של האויב בקרב העיקרי הגדול. לאחר השמדה מסיבית של כוח סורי בעודו על אדמה ישראלית עבר צה"ל להתקפת-נגד ב-10 באוקטובר, וב-11 באוקטובר הוא הבקיע לשטח הסורי והתקדם באגף השמאלי עד לעמדות בטווח של כ-40 ק"מ מדמשק, שמהן בוצע ירי ארטילרי (סמלי) על פאתי העיר ונוצרה יציבה מערכתית הנראית לכאורה כאיום (שלא מומש) בתמרון לעבר הבירה הסורית. לנוכח ההשמדה המסיבית של המסה הצבאית הסורית ולנוכח אובדן השטח והלחץ לעבר עיר הבירה, סוריה ביקשה בדחיפות מוצא מהמלחמה.

עם זאת, בעת שמומנטום המתקפה הצה"לית בזירת צפון החל להימוג, וכשההתפתחויות בזירת דרום הצדיקו העתקת משאבים (בעיקר אוויריים) ותשומת לב פיקודית למאמץ העיקרי בזירה הדרומית, הצבא הסורי עדיין לא איבד את כושר הלחימה, במיוחד עקב תגבורו בכוחות משלוח עיראקיים ואחרים. במונחי של קלאוזביץ, המבנה המקורי של הצבא הסורי ושותפיו לקואליציה עדיין לא נמחץ עד כדי כך שלא יכלו למלא את ייעודם, אשר הצטמצם בשלב זה לגיבוש קווי הגנה נוספים בעומק המרחב האופרטיבי ובעומק האסטרטגי של סוריה (סביב דמשק). ואכן, ניסיונות הבקעה צה"לים באגף הימני וניסיונות להעמקת ההישג באגף השמאלי נתקלו בהתנגדות סורית עיקשת, שנשמכה על יחידות שלא התפרקו.

יש הטוענים כי אפשר ללמוד מכך שהצבא הסורי לא הוכרע. אך יש להבדיל בין הכושר ההגנתי ובין הכושר ההתקפי של הצבא הסורי. הצבא הסורי איבד מכושרו ההתקפי במידה כזו שאיפשרה לישראל שלא לחשוש עוד ממתקפת-נגד סורית מהותית; ואם נזכר בהיגיון שעליו ניצב עיקרון ההכרעה בדוקטרינה הישראלית (כמפורט בפרק א' לעיל), נראה כי זו במידה רבה מטרתה של ההכרעה הצבאית. עצם העובדה שישראל יכלה להחליט על שינוי עדיפויות של משימות חיל האוויר ועל העתקת תשומת הלב הפיקודית מסוריה למצרים בלא סיכון ניכר הוא ההוכחה שסוריה אכן איבדה את כושרה ההתקפי, ומכאן שבזירת המערכה הצפונית הושגה הכרעה; לפחות במונחים רלוונטיים לנסיבות האסטרטגיות שניצבו בפני ישראל באותה עת.

ההכרעה (החלקית) התאפיינה אם כן במרכיבים הבאים: ראשית, ממדי ההשמדה של הצבא הסורי שללו את כושרו ההתקפי ברובד המערכתי והאסטרטגי, וצה"ל היה יכול להפנות לו את הגב; שנית, ישראל המחישה עליונות טקטית מובהקת – היא ניצחה במרב הקרבות והשמידה 1,150 טנקים סוריים מתוך סד"כ התחלתי של כ-1,650 טנקים, ועוד כ-150 טנקים של כוחות המשלוח הערביים. ישראל השיגה אפוא השמדת מסה משמעותית; שלישית, ישראל ניצלה את יתרונה בלחימה לשם השגת הישגי מלחמה בעלי נראות גבוהה, ובהם, כאמור, השמדת מרב השריון הסורי, הבקעת המערך הסורי וכיבוש שטח סורי (המובלעת והחרמון הסורי); ורביעית, אך לא פחות חשוב, ישראל יצרה יציבה מערכתית הנראית כמייצרת פוטנציאל איום על מרכזי כובד אסטרטגיים של סוריה: העתודות המטכ"ליות, הכוחות המגנים על דמשק וכמובן הבירה הסורית עצמה (ואף פוטנציאל זה לא מומש, ויתכן שלנוכח תשישות הכוח הישראלי הפוטנציאל אף לא היה קיים באמת).

מאפייני ההכרעה (החלקית) בזירה הצפונית של מלחמת יום הכיפורים מאפשרים אפוא לחדד כמה מהגדרות הדוקטרינה הקלסית: ההכרעה הושגה על אף יכולתו של האויב להמשיך ולפעול נגדנו במידה כזו או אחרת של יעילות הגנתית (אך לא ביעילות התקפית), והיא הושגה גם באמצעות איום על מרכזי כובד אסטרטגיים, הממוקמים

מעבר למרחב האופרטיבי בעומק האסטרטגי של סוריה. ישראל יצרה פוטנציאל להכנעה אסטרטגית (כלומר, לאיים על מרכזי כובד אסטרטגיים) עוד לפני שהשיגה הכרעה צבאית-אופרטיבית מלאה (מול מרכז הכובד האופרטיבי).²⁶ נסיבות אלה איפשרו לישראל לכפות סיום לחימה מתוך עמדת דומיננטיות אופרטיבית ואף אסטרטגית, שאותה אפשר להגדיר כסוג של הכרעת מדינה (על כל זאת יורחב בהמשך).

לשתי המלחמות שנסקרו בפרק זה מאפיינים דומים: ראשית, אפשר לקבוע כי מלחמות אלה תואמות במידה לא מבוטלת את הנחות היסוד של דוקטרינת המלחמה הקלסית, המפורטות בפתח מזכר זה;²⁷ שנית, סיפורן של מלחמות אלה הוא קשה ועקוב מדם, אך בדרך כלל גם סיפור "פשוט" יחסית: הישגים טקטיים הצטברו להישגים מערכתיים, ואלה היו להישג אסטרטגי. בלבו הסיפור הוא סיפורם של דרגי השדה, והמלחמה נסבה בעיקר סביב בחינת האפקטיביות הצבאית שלהם; שלישית, פשטות המלחמה – העובדה שהיא התנהלה כהתנגשות סימטרית בין שתי מסות צבאיות במרחב האופרטיבי – איפשרה לישראל במקרים כמו המערכה נגד סוריה ב-1973 לאמץ מודל מרוסן יותר של הכרעה. ישראל שילבה הוכחת עליונות צבאית טקטית מובהקת עם הישגי מלחמה בעלי נראות גבוהה (כמו השמדת הדרג הקדמי של צבא האויב וכיבוש שטח), ועם יצירת פוטנציאל הכרעה קלסית מובהקת או פוטנציאל איום על מרכזי כובד אסטרטגיים (ופוטנציאל זה לא מומש), ובכך הצליחה לכפות סיום מלחמה מתוך עמדת דומיננטיות צבאית – ומבלי לתרגם דומיננטיות זו להישגים צבאיים בלתי מרוסנים.

למעשה, באף אחת ממלחמותיה לא חרגה ישראל מהמרחב האופרטיבי לעומק האסטרטגי של האויב (למעט תקיפת מטרות צבאיות בעליל הממוקמות בעומק, כמו שדות תעופה צבאיים ומפקדות); היא לא תקפה באופן שיטתי ומסיבי את העתודות המטכ"ליות של האויב או את כוחות הגנת המשטר שלו (להוציא מקרים שבהם האויב עצמו בחר להטיל כוחות אלה לקרב במרחב האופרטיבי); ישראל לא תקפה באופן שיטתי ומסיבי את מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב; וישראל מעולם לא כבשה את עיר הבירה של האויב (למעט ביירות ב-1982, מקרה שיש לראותו בפריזמה של מאבק בגרילה בשטח מדינה מארחת כושלת ולא כחלק מהמלחמות ה"גדולות"). החריג העיקרי הוא יצירת פוטנציאל האיום הצה"לי על מרכזי הכובד האסטרטגיים של סוריה ב-1973, ופוטנציאל איום זה לא מומש. כפי שציון בהמשך, גם הערבים פעלו במלחמות אלה בדפוס מרוסן, וחוף מאשר בכמה חריגים המעידים על הכלל נמנעו מלתקוף את העורף הישראלי. אפילו במלחמת יום הכיפורים, שהיתה אולי האלימה שבמלחמות ישראל-ערב עד כה, נהגו שני הצדדים בריסון רב (חילופי מהלומות אש אסטרטגית בין ישראל ובין סוריה הוגבלו למטרות בודדות ביממה של ה-8 באוקטובר 1973).

פרק ג'

מלחמה אסימטרית ומורכבת מול יריב סדור: התמונה הופכת רב־ממדית

בפרק זה יתוארו וינתחו כמה מלחמות בין יריבים מדינתיים הממחישות את הטיעונים הבאים:

- גם במלחמה בין צבאות מדינתיים עשויות להתפתח צורות ומידות שונות של אסימטריה, וככל שהאסימטריה מחריפה כך פוחתת תקפותה של הדוקטרינה הצבאית הקלסית. אין זו עוד התנגשות "פשוטה" בין מסות השואפות להשמיד זו את זו בשדה המערכה, ונוצרת רב־רובדיות ורב־ממדיות;
 - כאשר צד אחד מנסה ליצור מבחן לאפקטיביות הצבאית של הצדדים, שעה שהצד השני מנסה לבחון סוגיה אחרת (כמו יכולת עמידה, משאבים או מינוף המערכת הבינלאומית), הדוקטרינה הקלאוזביציאנית מאבדת מתקפותה;
 - במלחמה רב־רובדית המאבק בכל רובד סובב סביב היגיון אוטונומי ייחודי לאותו רובד, ואילו הקשר בין תוצאות המלחמה ברבדים השונים נעשה רופף. "תמסורת" התוצאה מרובד אחד לרובד אחר אינה ישירה;
 - במיוחד במלחמות מורכבות כאלה מימוש מטרות המלחמה כרוך בהקשרים רחבים ושונים, ולא דווקא בצבירת הצלחות טקטיות או מערכתיות מול מרכז מסת צבא האויב;
 - במלחמות שכאלה ההגדרות הקלסיות־פיזיות למונחים "מרכז כובד" ו"הכרעה" מאבדות מערכן, ויש לצקת בהן תכנים מורכבים יותר. ואכן, בפרק זה ננסה לעמוד על כמה מהכלים האנליטיים והמונחים הדרושים לשם התמודדות עם מלחמות מורכבות שכאלה.
-

בשנים האחרונות שגור המונח "מלחמה אסימטרית" בעיקר בהקשר של עימות בין צבאות מדינותיים סדורים ובין ארגונים לא-מדינותיים או בלתי סדורים. אך כמעט כל מלחמה עוסקת בחיפוש אחר היתרון היחסי שלנו והחיסרון היחסי של האויב – ומכאן, שכל מלחמה עוסקת, במידה כזו או אחרת, באסימטריה. לכן במזכר זה מוגדרת המלחמה האסימטרית באופן רחב הרבה יותר, והאויב הלא-מדינתי או הבלתי סדור מהווה רק ענף אחד שלה. אפשר למצוא אסימטריה בכל מלחמה שבה יש לצדדים תפיסה שונה באופן מהותי לגבי אחד הפרמטרים העיקריים של המלחמה, כמו, למשל, בניין הכוח הצבאי ותפיסת הפעלתו, טבע המלחמה המסוימת שבפתח, היגיון הפעולה הצבאי שיש לאמץ, הסוגיה שיש להעמיד למבחן במלחמה, אופי מרכז הכובד שאותו יש לתקוף, וכיוצא באלה. לא אחת במקרים כאלה עדיין ייפגשו שני הצדדים באותו שדה מערכה, אך לא בהכרח לאותה תכלית. לא יהיה זה מוגזם לטעון שרוב המלחמות מתאפיינות באסימטריה כזו או אחרת. וככל שהאסימטריה מחריפה, ובעיקר כאשר כל צד מבקש להפיק תועלות מהמלחמה ברובד אחר או בסוגיה אחרת, הדוקטרינה הקלסית הולכת מאבדת מתקפותה.

מה עמד למבחן במלחמת העולם השנייה?

דוגמה לאסימטריה בטבע המלחמה, למורכבות ולרב-ממדיות אפשר למצוא במערכה בין גרמניה ובין צרפת (1940). הצרפתים נערכו למערכת-המשך למלחמת העולם הראשונה, ולפיכך ציפו שטבעה יהיה הגנתי, ממושך וסטטי, בהתבססם על המיגון, המכשול והאש של קו מז'ינו. זו מערכה הבוחנת למעשה את יכולת העמידה והמשאבים של הצדדים. לעומת זאת, הגרמנים נערכו למערכה שתתגבר על הקשיים בהשגת הכרעה שנתגלו במלחמת העולם הראשונה, ולפיכך טבעה יהיה התקפי, קצר ודינמי, בהתבססם על תמרון האיגוף המהיר (בליצקריג); וגורלה ייחרץ באפקטיביות צבאית בעיקר ברובד המערכתי. אפשר אף להרחיק לכת ולטעון כי הצדדים התייצבו בשדה המערכה לא לאותה תכלית, שכן הגרמנים פשוט לא התייצבו למלחמת החפירות המתישה שאליה נערכו הצרפתים.

הגרמנים לא ביקשו לתקוף את קו מז'ינו באופן ישיר, אלא לתקוף את התוכניות ואת פרדיגמת המלחמה של צרפת. הם ביצעו התקפה מהירה באגף הימני הרחוק (מעבר לקו מז'ינו) לעומק השטח הבלגי וההולנדי, שגרמה להטלת העתודות הצרפתיות וכוחות המשלוח הבריטיים דרך צפון צרפת לעומק בלגיה. אז ביצעו הגרמנים מתקפה שנייה באגף הימני, הפעם סמוך יותר לקו מז'ינו דרך יער הארדנים, שאיפשרה להם לכתר את הכוח הצרפתי-בריטי בצפון צרפת ובבלגיה ולנתקו מקו מז'ינו, וגם לעקוף בקלות יחסית את קו מז'ינו (שכן העתודה הניידת שהתייצבה מאחוריו כבר הוטלה

ונלכדה במרחב דנקרק). התמרון הגרמני יצר בעצמו מרכז מסה צרפתית-בריטית חדש במקום הרצוי לגרמנים, בצפון צרפת ובבלגיה, בעודו מפרק למעשה את ההיגיון של קו מז'ינו: המהלך הראשון (הרחוק) הביא להטלת העתודה הניידת לעבר בלגיה והותיר את קו מז'ינו כמכשול מיותר, שמעצם עקיפתו אינו יעיל עוד. ואילו המהלך השני (הקרוב) ניתק את העתודות מלב צרפת ושלל את יכולתן לפעול להגנתה. תמרון זה גרם למערך ההגנה הצרפתי לאבד את יציבתו המערכתית ואת כושרו לפעול ביעילות למימוש ייעודו, והניב את ההכרעה במערכה. ההכרעה לא נבעה מהשמדת מסה או מהתנגשות סימטרית בין מסות, אלא בעיקר מהבסת היגיון הפעולה של היריב.

המערכה בצרפת ב-1940 גם ממחישה את השונות בסיפור המלחמה ברבדים השונים. הגרמנים אמנם הכריעו באופן חד-משמעי ברובד המערכתית, אך ברבדים הטכנו-טקטיים, הטקטיים והלוגיסטיים הם ניצבו על סף כישלון. בתקופה שמדובר בה צוידו רק מעטות מעוצבות הוורמכט באופן המתאים לבליצקריג, וכאשר העוצבות המשוריינות הספורות פרצו קדימה במהירות, החי"ר, הארטילריה והלוגיסטיקה השתרכו עשרות קילומטרים מאחוריהן. העוצבות המשוריינות נעו קדימה ללא השמטת כוחות לאבטחת האגף והעורף וללא ייצוב צירים לוגיסטיים, ולעתים כבו מנועי הטנקים למשך שעות ואף ימים בשל מחסור בדלק. המחסור בטנקי מערכה עיקריים גם גרם לכך שבמקומות מסוימים היו הטורים הגרמניים מורכבים מאופנועים, משאיות וכלי רכב רכים אחרים, שהיו חסרי יכולת לחימה רצינית. אף על פי כן, קשיים וכשלים לוגיסטיים, טכנו-טקטיים וטקטיים אלה לא האפילו על יכולתם של הגרמנים ליצור יציבה מערכתית המערערת את היציבה הצרפתית ועל ההישג המערכתית, וניכר הבידוד בין ההצלחה ברובד המערכתית ובין התוצאה הלא מוצלחת ברבדים הנמוכים.

הדברים נכונים גם כלפי הרבדים הגבוהים יותר: מאפייני מלחמת העולם השנייה ברובדי האסטרטגיה הצבאית והאסטרטגיה-רבתי היו כאלה שגרמניה לא הצליחה לתרגם תוצאות מערכתיות מוצלחות – דוגמת זו שנגד צרפת ב-1940 – לכדי ניצחון. קצרה היריעה מלנתח במזכר זה את מלוא המורכבות של מלחמת העולם השנייה,²⁸ אך בקליפת אגוז יצוינו נקודות אחדות: ברובד האסטרטגיה-רבתי, גרמניה בחרה לצאת למלחמה נגד שלוש המדינות החזקות בעולם דאז – ארצות-הברית, ברית-המועצות ובריטניה. גרמניה "הצליחה" לאחד את שתי המעצמות המערביות עם ברית-המועצות, על אף התהום העמוקה שרצצה ביניהן (עד לפרוץ המלחמה ברית-המועצות נתפסה בעיני רבים במערב כיריב מסוכן יותר מגרמניה הנאצית). צ'רצ'יל עצמו סבר שאילו היתה גרמניה נמנעת מלתקוף את בריטניה, נמנעת מלתקוף ספינות אמריקאיות באוקיאנוס האטלנטי ונמנעת מלהפר את הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, היא היתה מסוגלת להגן בהצלחה על הישג מאוד משמעותי במערב ובמרכז אירופה. ואכן, גרמניה לא הציבה לאסטרטגיה-רבתי שלה יעדים מוגבלים ולגיטימיים-לכאורה (כמו סיום

הסכם ורסאי או השבת חלקי מולדת שאבדו בעשורים הקודמים), שמעצמות-העל יכלו להשלים עמם. אלא שלגרמניה לא היו המשאבים הלאומיים, אורך הנשימה ויכולת העמידה הדרושה להתמודדות לאורך זמן עם שלוש מעצמות-העל גם יחד. מה גם שגרמניה בחרה בעלות ברית שתרומתן מוגבלת, שהרי איטליה לא היוותה אז כוח משמעותי (התפוקה המלחמתית של חברת פורד לבדה עלתה על זו של איטליה), ואילו יפן אמנם נלחמה נגד ארצות-הברית ובריטניה, אך לא במאמץ סינרגטי ובלא שהמשאבים המשותפים של מדינות הציר ביחד היוו אתגר למשאבי בעלות הברית. כך, לדוגמה, ב-1941 ייצרה ארצות-הברית יותר פלדה, אלומיניום, נפט וכלי רכב מכל שאר העולם גם יחד; ובשנים 1945-1941 הייצור האמריקאי הוכפל.

מעבר לנתוני היסוד של משאבי הצדדים, לבעלות הברית היה יתרון בגיוס המשאבים והשמתם למאמץ המלחמתי: ארצות-הברית הסבה את תעשיית השלום לתעשיית מלחמה בקצב מהיר מאוד, ואילו ברית-המועצות הצליחה להעתיק 16 מיליון עובדים ו-2,500 מפעלים חיוניים מזרחה מהשטחים שנכבשו. יתר על כן, בעלות הברית שיבשו את אספקת המשאבים הטבעיים למדינות הציר, וחילות האוויר שלהן שיבשו את פעולת התעשייה הצבאית הגרמנית והיפנית.²⁹ האסטרטגיה-רבתי הגרמנית גם סבלה מחוסר סנכרון בין המאמץ הצבאי ובין יכולות התעשייה הצבאית. ב-1939 תעשיית המלחמה הגרמנית רק החלה להתארגן, והיכולות התעשייתיות הגיעו לשיאן בשנים 1943-1944, לאחר שכבר חלה שחיקה ניכרת בכוח האדם הגרמני וביכולת שינוע אמצעי הלחימה לחזית, ולמעשה מאוחר מכדי להשפיע על מהלך המלחמה. גרמניה אמנם ביקשה לבחון את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אך מצאה עצמה שקועה בכמה מערכות עתירות הון מול ארצות-הברית ובריטניה, ובמערכה עתירת כוח אדם מול ברית-המועצות. תמונה דומה הצטיירה גם באוקיאנוס השקט: בקרב הגדול הראשון במערכה, במידווי, לחמו ארבע נושאות מטוסים יפניות ושלוש אמריקאיות. בשנתיים שלאחר קרב מידווי בנתה יפן עוד שבע נושאות מטוסים, ואילו ארצות-הברית בנתה עוד 90. בשנת 1940 יפן בנתה 30 כלי שיט צבאיים גדולים, וארצות-הברית אף לא אחד; ואולם ב-1943 יפן הגדילה את תפוקתה ל-122 כלים, ואילו ארצות-הברית ייצרה 2,654 כלי שיט גדולים (חלקם לזירה האירופית). לנוכח פערים מהממים אלה, גם אילו הובסה ארצות-הברית בקרבות מידווי, איי קורל וגוודלקנאל, גם אילו הובסה בכל קרב ימי בשנים 1942-1943, בסופו של דבר, כחלוף עוד חודש או עוד שנה, האסימטריה במשאבים היתה חורצת את גורל המערכה באוקיאנוס השקט. יפן לא היתה עומדת במכבש התעשייה האמריקאית. ואכן, האסימטריה בתפוקת תעשיית המלחמה הולידה עובדות שמשמעותן כמעט בלתי נמנעת.³⁰

ברובד האסטרטגיה הצבאית, גרמניה יצאה ליותר מדי מערכות, יותר מדי מרחיקות לכת. דרך המלחמה הפרוסית הקלסית היתה הפעלת מקסימום כוח לשם הכרעה צבאית

מהירה, אך בשירות מטרות מדיניות מרוסנות וכהכנה למשא ומתן על שלום מוסכם ומתון. אולם הפעם מצא עצמו הצבא הגרמני במתיחת-יתר (overstretching) במספר רב של מאמצים צבאיים חסרי קו סיום מעשי, המשתרעים מהרי הקווקז ועד לחופי נורמנדי, ומהבלקן ומדבר סהרה ועד לפיורדים של נורווגיה. ובחלק מהמערכות, כמו נגד ברית-המועצות ואף בצפון אפריקה, לא היה אפשר להצביע על מצבי סיום יציבים ובני-קיימא: גם לנוכח הצלחות חוזרות ונשנות ברובדי השדה ובליעת שטחים נוספים דינן של מערכות אלה היה להימשך עוד ועוד עד להתשת הוורמכט, להתמוטטות הלוגיסטית ולקריסתה של מכונת המלחמה הגרמנית. האפקטיביות הצבאית הגרמנית נמוגה בעיקר בגלל המרחבים האדירים, עיקשות ההתנגדות וההתרסה ויכולת ההתאוששות הסובייטית.

יתר על כן, בהיבטים מסוימים, גם ברובד האסטרטגיה הצבאית וברובד המערכת, מלחמת העולם השנייה מצטיירת כמלחמת משאבים: לדוגמה, הן מדינות הציר והן בעלות הברית הכירו במרכזיות השליטה בים למלחמה, שהרי בנתיבי הים הובלו חומרי הגלם, אמצעי הלחימה והלוחמים, וכן היתה זו הדרך היחידה לניוד מסה צבאית אמריקאית ליבשת אירופה הכבושה. השליטה בים היתה אפוא ציר הפעלת כוח עיקרי. אך המערכה על האוקיאנוס האטלנטי עצמה נקבעה בקצב גיוס המשאבים והשמדתם, ולא בניהול קרבות גדולים ומזהירים, והיתה למעשה התמודדות בין התפתחות ארבעה נתונים סטטיסטיים: קצב הטבעת ספינות מטען, קצב הטבעת צוללות, קצב בניית ספינות מטען וקצב בניית צוללות.³¹

לנוכח נחיתות כה מהותית ברובדי האסטרטגיה הצבאית והאסטרטגיה-רבתי גרמניה לא היתה מסוגלת ליצור "תמסורת" של רצף ההצלחות המערכתיות – כמו הצלחתה בצרפת ב-1940 – לכדי ניצחון במלחמה. אפשר אפילו לומר את ההפך: ככל שצברה הצלחות מערכתיות כך התמתחה גרמניה על פני שטחים נרחבים יותר, נטלה על עצמה משימות רבות יותר ודיללה את כוחותיה בכל חזית, העומס הלוגיסטי גבר וכתוצאה מכך רק חרופה נחיתותה ברבדים הגבוהים. כמו ברבדים הנמוכים, גם ברבדים הגבוהים ניכר ההיגיון האוטונומי והנפרד לכל רובד מרובדי המלחמה, וניכרת התרופפות בקשר בין התוצאות בכל אחד מהרבדים. בסופו של דבר, המלחמה נסבה סביב סוגיות של משאבים לאומיים ויכולת עמידה, ולכן מרכזי הכובד שתקיפתם חרצה את גורל המלחמה לא היו אופרטיביים כמו קו מז'ינו או האי מידווי, אלא אסטרטגיים כמקורות חומרי הגלם, קווי האספקה הימיים והתעשיות הצבאיות (למעשה, אלה מרכזי כובד השייכים לרובד האסטרטגיה-רבתי, אך הכינוי המקובל שלהם, שבו ייעשה שימוש גם במזכר זה, הוא מרכזי כובד אסטרטגיים). מרכזי כובד אסטרטגיים חיוניים אחרים קשורים בתשיות שהוורמכט לקה בה, בעיקר כפועל יוצא מהניסיון לבלוע את ברית-המועצות הענקית. מרכזי כובד אלה שייכים לרובד

האסטרטגיה הצבאית והם אבסטרקטיים, גם אם הדרך אליהם עברה במרכזי כובד אופרטיביים-פיוזיים כקורסק וסטלינגרד. בעלות הברית השיגו הכרעה צבאית מוחלטת במלחמה, ולקראת סוף המלחמה האפקטיביות הצבאית שלהן השתפרה ללא הכר. אך הכרעה זו לא נולדה מתוך תחרות באפקטיביות צבאית גרידא, אלא הושגה בסופו של מירוץ משאבים ויכולת עמידה ממושך, וכתוצאה ממנו. ולהפך, מה שאפיין את השנים 1939-1943 הוא חוסר היכולת של מדינות הציר לתרגם את הישגיהן המערכתיים המרשימים להכרעה צבאית במלחמה כולה, וחלף די זמן ללא הכרעה צבאית כדי שסוגיות אחרות – כאמור, גיוס והשמת משאבים ויכולת עמידה – יהפכו לדומיננטיות ויחרצו את גורל המלחמה.

יום הכיפורים בזירת דרום: מצרים מביסה את הפרדיגמה הישראלית

גם במלחמות ישראל ה"גדולות" שהתנהלו מול צבאות מדינתיים סדורים אפשר לזהות היווצרות של אסימטריה, מורכבות ורב-ממדיות, שהופעתה המשמעותית הראשונה היתה בזירת דרום במלחמת יום הכיפורים (1973). הפעם האחרונה שהמצרים התייצבו למלחמה סימטרית קלסית הבוחנת את אפקטיביות השדה של הצדדים היתה במלחמת ששת הימים; ואילו הגורם הערבי האחרון שיוזם מלחמה סימטרית קלסית היה הסורים ב-1973. מאז ניסו הערבים לעצב ולכפות על ישראל מלחמות המעמידות למבחן את יכולת העמידה ואורך הנשימה של הצדדים, ואת גיוס המערכת הבינלאומית לצדם. המודל לאתגור יכולת העמידה השתנה מעת לעת ואף נעשה מתוחכם יותר – החל במלחמות התשה, דרך התקוממות (אינתיפאדה), טרור וגרילה, מלחמות רקטות וטילים, ועד להסתגלות להתמודדות נגד ה-RMA.

אך המעבר ממלחמות הבוחנות באופן סימטרי את אפקטיביות השדה של הצדדים למלחמות מורכבות יותר ניכר, כאמור, גם במלחמות "גדולות"; כאשר העליונות המוחלטת שהפגינו מרכיבי המחץ הישראליים (השריון וחיל האוויר) במלחמת ששת הימים לצד ההכרה בחוסר האפקטיביות הכללית של הצבא המצרי, דחפו את המצרים לחפש דרכים אסימטריות ועקיפות להשגת יעדיהם.³²

מיד לאחר מלחמת ששת הימים טבע נאצר את הביטוי: "מה שנלקח בכוח יוחזר רק בכוח". התוכנית היתה שמצרים תכבוש בחזרה את חצי-האי סיני (ואף מעבר לו) בד בבד עם השמדת כוחות צה"ל הערוכים בשדה המערכה בקרב העיקרי הגדול, ומוקד העשייה המצרית היה בבניין הכוח הצבאי כך שיוכל למלא בעתיד את ייעודו זה. אך בהדרגה, עם ההתנסות במלחמת ההתשה ועם כניסתו לתפקיד של דור חדש של אנשי מפתח – כמו הנשיא סאדאת, הרמטכ"ל שאזלי וראש מנהלת המבצעים גמאסי – חל שינוי בחשיבה המצרית. במקום שנקודת המוצא תהיה תוכנית המלחמה השאפתנית

והעיסוק יהיה בבניין הכוח כדי לממשה, ביקשה עתה מצרים לצאת למלחמה מיד. נקודת המוצא היתה היכולות והכוחות הקיימים, ומצרים חיפשה אחר הפרדיגמות שבאמצעותן תוכל להשיג את מטרותיה – אף עם יכולות השדה המוגבלות שברשותה. הצבא המצרי הבין שאין ביכולתו לבצע תמרון מערכתי, שיתוף פעולה בין-זרועי וניהול דינמי של מערכה מתפתחת, ולכן ביקש לבצע מהלך מוגבל, סטטי ומתוכנן היטב מראש. המצרים גם ביקשו לקזז את היתרון הזה"לי בשריון ובאוויר באמצעות מערכי נ"ט וטק"א, אך מערכים אלה (בעיקר הטק"א) לא התאימו באותן שנים לקרבות תנועה מהירים ועמוקים. מצרים יכלה אפוא לבצע מחטף מצומצם בלבד, בהתקדמות עד לגבול האזור המוגן בטק"א (אמ"ט), הנוצר ממערכי טילים שנותרו בגדה המערבית של התעלה, לפרוס מערך נ"ט בפאתי האמ"ט, ולהיערך למגננה תוך כדי המתנה להתקפת-נגד צה"לית. השאלה היתה כיצד להשתמש ביכולות שדה מוגבלות אלה כדי שיאפשרו למצרים לפעול ביעילות למימוש מטרותיה המדיניות. התשובה מחייבת הבנה עמוקה של התוכניות, ההנחות, הפרדיגמות והתפיסות הישראליות, ומתן מענה להן בכל רובד ורובד של המלחמה. לשם כך יש לסקור את המלחמה – רובד אחר רובד. ברובד היעדים המדיניים, מצרים ביקשה לשבור את הסטטוס קוו ולהשיב לידיה את סיני ואת תעלת סואץ; היא ביקשה לחצות את הקווים למחנה האמריקאי וליהנות מסיוע כספי וצבאי מארצות-הברית; והיא ביקשה לשקם את יוקרת המשטר והמדינה מחרפת 1967. ישראל, שהופתעה מפרוץ המלחמה, ביקשה רק למנוע מהמצרים הישגי מלחמה.

ברובד האסטרטגיה-רבתי, ישראל הניחה שרצף ההכרעות הצבאיות שצברה ייצר הרתעה-רבתי, כלומר, הרתעה שאינה תלויה בהקשר של עימות מסוים אלא תנתב את האסטרטגיה-רבתי הערבית בכללותה בכיוון אחר, שכן שום מדינה ערבית לא תעז לשלם את מחיר המלחמה הצפוי. ישראל גם נשענה על ברית הדוקה ואינטימית עם ארצות-הברית, ומשני טעמים אלה הניחה שהסטטוס קוו בעקבות מלחמת ששת הימים מייצר מצב יציב, ושבומוקדם או במאוחר מצרים תיאלץ לקבל פשרה מדינית לפי תנאי ישראל (לרבות חלוקת סיני). ראשיתו של המענה המצרי טמון באי-קבלת רעיון ההרתעה, כשסאדאת היה מוכן לשלם מחיר מלחמה אדיר בחיי אדם ובחומר.³³ ובמילותיו של סאדאת עצמו:³⁴ הגישה המצרית נועדה לשכנע את ישראל שתורת ביטחון המבוססת על הרתעה "איננה מגן פלדה שאין להבקיעו". מצרים גם העריכה שהדרך היעילה להביא את ישראל לסגת מסיני היא באמצעות לחץ אמריקאי, ולפיכך ביקשה להניע את ארצות-הברית בכיוון זה. השיטה היתה להמחיש לארצות-הברית שכיבוש סיני על ידי ישראל יוצר מציאות שאינה יציבה, וכי מלחמה מצרית-ישראלית עלולה לאיים על יחסי מעצמות-העל ולסכן את הדטנט. מצרים גם ביקשה להמחיש לארצות-הברית שהתפרצות מעשי איבה בזירה המצרית-ישראלית תכה גלים בכלכלה

האמריקאית והעולמית, באמצעות נשק הנפט. סאדאת הניח שהשונות בין זווית הראייה של ארצות-הברית לזו של ישראל, בדבר תפיסת המחיר והסיכון שניצחון ישראלי "שווה", תיצור חוסר קוהרנטיות בין ישראל לארצות-הברית (תפיסת זו הוכחה בסופו של דבר כנכונה, למשל, כאשר ארצות-הברית התנגדה לכיתור הארמייה המצרית השלישית, ואחר כך התנגדה להשמדתה ועמדה על העברת אספקה לכוחות המצריים הנצורים). כן ביקשה מצרים להמחיש למערכת הציבורית-פוליטית בישראל שהסטטוס קוו אינו יציב, והתמשכותו תגרור תשלום מחיר בלתי נסבל במטבעות היקרים לציבור בישראל – נפגעים, וגם שיתוק המשק עקב גיוס המילואים. מצרים ביקשה לערער את האמון והקוהרנטיות במשולש הישראלי של ממשלה-צבא-אזרחים ולפגוע בביטחון העצמי הישראלי.

ברובד האסטרטגיה הצבאית, בעיני ישראל נתפס מדבר סיני כעומק אסטרטגי, שחצייתו תחייב את המצרים לתנועה ארוכה וחשופה. ישראל התבססה על בלימה באמצעות כוח סדיר קטן, הרתעה מוקדמת מפני מלחמה, גיוס עתודות המילואים וביצוע התקפת-נגד. ישראל שאפה להשיג הכרעה מדורגת בין החזיתות, כשבכל המלחמות הקודמות הכריעה את האויב החזק ביותר – מצרים – ראשון ("מצרים תחילה"). וישראל ביקשה לעצב מלחמות קצרות המעמידות למבחן את האפקטיביות הצבאית של הצדדים. המענה המצרי לאסטרטגיה הישראלית היה מורכב – חלקו ברובד האסטרטגיה הצבאית וחלקו ברבדים הנמוכים יותר. ראשית, שינוי פרדיגמת המלחמה המצרית הפך את העומק של סיני לפחות רלוונטי (מצרים כלל לא התכוונה לחצות את המדבר) והקשה על מתן התרעה הן אסטרטגית והן מערכתית וטקטית.³⁵ כמענה לשאיפה הישראלית להכריע בדירוג, כש"מצרים תחילה", מצרים ביקשה לתקוף את ישראל בזמנית עם סוריה, ועודדה את סוריה לאמץ דפוס התקפי, אינטנסיבי ומאיים הרבה יותר מהמצרי, בנתבה את ישראל לפעול באסטרטגיה של "סוריה תחילה". ההונאה האסטרטגית החשובה יותר שעשתה מצרים לא כוונה כלפי ישראל, אלא כלפי בעלת בריתה סוריה, בהוליכה אותה שולל באשר לדפוס הלוחמה המצרי המתוכנן. מצרים ביקשה לעצב מלחמה הבוחנת את יכולת העמידה ואורך הנשימה של הצדדים ואת יכולתם לגייס את המערכת הבינלאומית, ובתוך כך ביקשה לשלול מצה"ל את הזדמנות ההכרעה ואת אפשרות המוצא הצבאי מהמלחמה. היא ביקשה לסיים במהירות את השלב ההתקפי של המלחמה, נגד הכוח הצה"לי הסדיר הקטן, ולעבור למגננה סטטית עוד לפני שיגיעו עתודות המילואים של ישראל. והאסטרטגיה המצרית ביקשה לייצר רק הישג צבאי טריטוריאלי מוגבל (בלי לחדור לעומק סיני), אשר יוגן באמצעות התערבות בינלאומית וכפיית הפסקת אש.

את ניתוח המלחמה ברובד המערכתי יש לחלק לשני שלבים: עד ה-14 באוקטובר, כשמצרים דבקה בדפוס פעולה מוצלח, לשיטתה, ולאחר ה-14 בחודש, כשמצרים טעתה

ואיפשרה לצה"ל להפוך על פיה את הקערה המערכתית. הנחת העבודה המערכתית של צה"ל היתה שמצרים תבצע מתקפה משוריית-ממוכנת בכמה מאמצים עיקריים לעומק סיני, ודפוס פעולה "כבד" שכזה יספק לישראל הן זמן התארגנות מספיק והן הזדמנות להכרעה בקרב תנועה: מתקפה מצרית כבדה דרך המרחבים הפתוחים של סיני תיצור תנאים אידיאליים לשריון ולחיל האוויר להשמיד את מרכז המסה המצרית בקרב העיקרי הגדול. צה"ל גם הניח שדפוס פעולה מצרי זה יאפשר לחיל האוויר הישראלי לפעול ביעילות נגד אמצעי הגישור הכבדים וראשי הגשר המצריים. המענה המערכתי המצרי היה לבצע רק מחטף מוגבל לרוחב כל החזית וללא מאמץ עיקרי. רעיון זה נועד להעמיד את צה"ל מול דילמה – לרכז את כוחותיו למאמץ עיקרי ולהגיע להישג בחלק מוגבל של החזית בלבד, או לפצל את כוחותיו ולהפעילם בחוסר יעילות. ואכן, בשלב ראשון צלח החי"ר המצרי לרוחב כל התעלה על גבי כאלף אמצעי צליחה קלים, שלא היוו מטרות מתאימות לחיל האוויר הישראלי. שלב צליחת החי"ר הושלם כמעט במלואו בתוך שלוש שעות, והחי"ר המצרי עבר למגננה לפני שישראל הצליחה לייצר התקפות נגד משמעותיות (ובוודאי לפני שהגיעו עתודות המילואים). רק לאחר מכן החלה צליחת השריון המצרי ואמצעים כבדים אחרים. כאמור, הכוחות הצולחים עברו במהירות למגננה סטטית תוך כדי פריסת מערך נ"ט צפוף, וכל המערך המצרי שצלח לגדה המזרחית נצמד לתעלה (עד כשמונה ק"מ ממנה) ונהנה מהגנה אווירית ומחיפוי ארטילרי ממערכים שנותרו במקומם בגדה המערבית של התעלה. מרגע שהושלמה היערכות סטטית זו ההישג הנדרש מהצבא המצרי היה רק לשרוד כמערך הגנה מתפקד בגדה המזרחית, בהסבת מרב נפגעים להתקפות-הנגד הצה"ליות ובהמחשה שמחיר קיפול המחטף יהיה בלתי נסבל. הצבא המצרי לא ביצע למעשה מתקפה, אלא רק קידם את המגננה שלו מהגדה המערבית של התעלה לגדתה המזרחית. ואכן, שלב ראשון זה של המערכה הצליח מעל למצופה, כשצה"ל מבצע סדרה של טעויות מערכתיות, כמו הגנה קשיחה על בסיס המעוזים וביצוע התקפות נגד טקטיות מפוזרות על ידי כוחות קטנים מאוד.

החל מ-14 באוקטובר ביצעה מצרים שתי שגיאות מהותיות ברובד המערכתי. ראשית, היא הטילה חלק מהעתודות המטכ"ליות והארמיוניות מהגדה המערבית של התעלה לגדה המזרחית. בכך דוללה המגננה המצרית בגדה המערבית, ומערך ההגנה המצרי בכללו איבד חלק ממרכיב העומק וחלק מהותי מעתודתו הניידת. שנית, הצבא המצרי חרג מהדפוס ההגנתי-סטטי ויצא למתקפת תנועה משוריית גדולה בשטח הפתוח ומחוץ לקשתות הטווחים של מערכי הטק"א והארטילריה, שרובם נותרו בגדה המערבית של התעלה. צה"ל ניצל שתי טעויות אלה ביעילות: הוא ניצל את ההתקפה המצרית לניהול קרב השריון-בשריון הגדול ביותר מאז מלחמת העולם השנייה, והשיג השמדה ניכרת של מסת הכוח המצרי. צה"ל זיהה תפר בין שתי ארמיות

השדה המצריות, צלח בו את התעלה וניצל את דילול הכוח המצרי בגדה המערבית ואת החלשת העתודה הניידת להרחבה מהירה של ראש הגשר ופריצה ממנו. הארמייה המצרית השלישית כותרה, נוצר איום על קווי האספקה של הארמייה השנייה, וצה"ל תפס עמדות על צירים המובילים מהתעלה לעבר קהיר, כשרק מערך הגנה מצרי מדולל חוצץ בינו ובין הבירה המצרית. ספק אם צה"ל היגע היה מסוגל עוד באותו שלב לפרוץ מערבה לעבר קהיר או לאיים על הארמייה השנייה, אך היציבה המערכתית שלו יצרה בהחלט רושם כזה. מנגד איבד הצבא המצרי את יציבתו ואת כושרו ברובד המערכתי: ראשית, ממדי ההשמדה של מסת הצבא המצרי גרמו לאובדן הכושר ההתקפי; שנית, במערך המצרי נוצרו פרוצט משמעותיות, הוא איבד את רציפותו ואת עומקו, ההגנה הניידת בעומק הידלדלה, כוחות משמעותיים הושמדו או כותרו, וכחזית הוא התקשה למלא אפילו את ייעודו ההגנתי.

ברובד הטקטי, צה"ל נשען על מערך מעוזים לאורך התעלה ומערך תעוזים מגמה אחת לאחור. ערב המלחמה פיזרה רק אוגדה בודדת את כוחותיה לרוחב כל החזית ולעומק בן שני דרגים. תוכניות המלחמה של צה"ל נשענו על וריאציה של הבליצקריג – תמרון מהיר של כוח משוריין בשילוב חיל אוויר המשמש ארטילריה מעופפת, בהעדפת האיגוף על פני ההתקפה החזיתית. המענה המצרי הטקטי החל בשינוי תפיסה לגבי המעוזים. מאחר שישראל סגרה בשנים שקדמו למלחמה חלק גדול מהמעוזים והקטינה את הכוחות הפרוסים במעוזים הנותרים, המצרים זיהו שהמרווחים בין המעוזים הישראליים המאווישים כה גדולים עד שהם לא היוו מערך הגנה יעיל, המעניק רציפות באש וחיפוי הדדי.³⁶ לכן המצרים החליטו שלא להתמודד עם המעוזים במישורין בשלב הראשון של המלחמה, אלא לצלוח במרווחים שביניהם, לבודדם, להתישם ולתוקפם מהעורף. המצרים ניצלו את ההיקף הקטן של הכוח הישראלי הקדומני בקו המים ואת גורם ההפתעה לשם יצירת יתרון מספרי עצום. כל כוח מצרי צלח את התעלה מתוך עמדות המגננה שלו, ללא תנועות רוחביות משמעותיות, ובצמצום החשיפה שלו לאש. התנועה המצרית התבצעה לטווח המזערי ביותר האפשרי, בהעדפת צפיפות המערך והרוויית השדה באש על פני יצירת עומק בגדה המזרחית, והמצרים פעלו לחבירה מהירה בין ראשי הגשר כדי ליצור מערך רציף לרוחב כל החזית, שאין לו אגף. גם התוכניות הטקטיות המצריות נחלו הצלחה, עד למהפך המערכתי של ה-14 בחודש, שבו חזרה גם העליונות הטקטית לידי ישראל. צה"ל חזר לרכז את כוחותיו במאמץ עיקרי, ניצל הצלחה לשם תנועה מהירה והתבסס על הקרב המשולב של השריון, החי"ר, הארטילריה וחיל האוויר. לאחר הבקעת המערך המצרי צה"ל שב לטקטיקה המועדפת של תקיפת האויב מעורפו הרך, במקום ההתקפה החזיתית.

ברובד הטכנו-טקטי, צה"ל התבסס על המטוס והטנק, כשהקו הקדמי שלו נשען גם על מכשול תעלת סואץ והסוללה הגבוהה שנבנתה לאורך התעלה. נגד הטנק יצר

הצבא המצרי מענה של מערך נ"ט רב־שכבתי, ובו תותחי נ"ט, טילי נ"ט, מטולי רימונים ומיקוש נ"ט. הנ"ט הפך מיכולת השמורה ליחידות ייעודיות ליכולת אורגנית של כל יחידה. נגד המטוס הציבו המצרים את מערכי הטק"א והנ"מ, ואת מקום הסיוע האווירי הצמוד החליף מערך ארטילריה רווי. שינוי פרדיגמת המלחמה המצרית יצר סוגיה טכנו־טקטית נוספת: חלק ניכר מהחימוש הישראלי (האווירי וכן פגזי הטנקים) נועד נגד טנקים ומטרות קשות, ולא התאים להפעלה נגד חי"ר. אשר למכשול, שם היה המענה המצרי מורכב ממגוון אמצעי צליחה ואמצעים הנדסיים לפריצת הסוללה, כמו זרנוקי מים בלחץ גבוה. לקראת סוף המלחמה הסתגל צה"ל לאתגר הטכנו־טקטי המצרי, ובין היתר החל לתקוף את סוללות הטק"א הפרוסות בגדה המערבית באמצעות שריון, בעוד חיל האוויר תקוף את השריון המצרי שפעל מחוץ להגנת מטריית האמ"ט.

טבלה 2: קרב ההגיונות מצרים-ישראל (מלחמת יום הכיפורים, 1973)

ההישג המצרי	המתקפה המצרית על תוכניות/ הנחות ישראל	התוכניות/הנחות הישראליות	רובד המלחמה
מומש באופן מלא.	מצרים לא תורתע גם אם תשלם מחיר כבד; רק ארה"ב תביא לנסיגת ישראל; המחשה לארה"ב שהסטטוס קוו אינו יציב ומאיים על הדטנט והכלכלה העולמית; ניצחון ישראלי יעלה לארה"ב במחיר יקר; המחשה למערכת האזרחית בישראל שהסטטוס קוו גורר תשלום מחיר בלתי נסבל; ערעור הביטחון העצמי והקוהרנטיות בין הממשלה ובין הצבא והאזרחים בישראל; הישג צבאי מוגבל יתורגם להישג מדיני מלא.	רצף הכרעות צבאיות מצטברות להתרעה־רבתי; ברית הדוקה עם ארה"ב; הסטטוס קוו יציב; במוקדם או במאוחר המצרים יתייאשו מהאפיק הצבאי ויקבלו פשרה מדינית לפי תנאינו.	אסטרטגיה־רבתי
מומש במידה רבה.	שינוי פרדיגמה הופך את עומק סיני לפחות רלוונטי ומקשה על התרעה; מתקפת פתע בזמנית מצרית־סורית (בגיבוי סובייטי מוגבל); דחיפת סוריה לפוס התקפי יותר מהמצרי (מוביל ל"סוריה תחילה"); בחינת יכולת העמידה של הצדדים ושילית הזדמנות הכרעה מישראל; התערבות בינ"ל והפסקת אש המגנה על הישג טריטוריאלי מוגבל.	סיני כעומק אסטרטגי; כוח סדיר קטן וח"א לבלימה זמנית והתרעה מוקדמת המאפשרת גיוס; הכרעה צבאית מובהקת בדירוג בין החזיתות – כש"מצרים תחילה"; מלחמות קצרות המעמידות למבחן את יכולת המחץ של הצדדים.	אסטרטגיה צבאית

טבלה 2: המשך

ההישג המצרי	המתקפה המצרית על תוכניות/ הנחות ישראל	התוכניות/הנחות הישראליות	רובד המלחמה
מומש במידה רבה.	פתיחה במחטף חיי"ר מוגבל לאורך כל התעלה (אלף אמצעי צליחה קלים וללא מאמץ עיקרי) המושלם לפני הגעת העתודות הצה"ליות; התקדמות מוגבלת לאמ"ט ועצירה, מגננת נ"ט צפופה; ספיגת התקפות נגד, הסבת אבידות לצה"ל; הישרדות כמערך הגנתי מתפקד.	הנחה שהמתקפה המצרית תתקדם בכמה מאמצים עיקריים לעומק סיני; תוכנית לריכוז מאמץ מול מאמצי התמרון המצריים לעומק סיני – אך בפועל מאמצים מפורזים בכוחות קטנים; מגננה נוקשה לאורך התעלה על בסיס המעוזים; תוכנית להשמדת הגשרים על ידי ח"א.	הרובד המערכתי (עד ה-14 באוקטובר)
כישלון מצרי והכרעה צבאית ישראלית.	הטלת עתודות ממערב התעלה מזרחה – תוך החלשת מרכיב העומק של מערך ההגנה והחלשת המגננה בגדה המערבית ובדרך לקהיר; קרב שריון בשריון גדול, בתנועה בשטח הפתוח מחוץ למטריית האמ"ט והנ"ט.	מאמץ עיקרי בקרב שריון בשריון והשמדת אויב מסיבתי; צליחה לגדה המערבית בתפר בין הארמיית; כיתור הארמייה השלישית ואיום על קווי האספקה של הארמייה השנייה; המחשת נוכחות בדרך לקהיר.	הרובד המערכתי (מה-14 באוקטובר) (*)
מומש באופן חלקי, בסיוע נחיתות טקטית.	זיהוי שהמעוזים אינם קו הגנה (עקיפה, בידוד, התשה ותקיפה מהעורף); ניצול הפתעה ליתרון מספרי מול הקודמי; כל כוח צולח ממערב ההגנה שלו – ללא תנועות רוחביות או שינוי היערכות מקדימים; התחפרות למגננת נ"ט ופיזור מיקוש; צמצום עומק ראשי הגשר מאפשר העלאת צפיפות הנ"ט והאש; מערך הגנה רציף ללא אגף.	בפתיחה – מגננה במעוזים; מתקפות נגד חזיתיות מבוזרות ע"י כוחות שריון קטנים. בהמשך – מאמץ עיקרי בקרבות תנועה ואיגוף משולבים שריון חיי"ר ארטילריה אוויר.	הרובד הטקטי
במידה רבה בהתחלה, פחת ככל שצה"ל הסתגל.	מערך נ"ט רב שכבתי. הנ"ט – מכוח ייעודי ליכולת אורגנית; טק"א נגד המטוס; ארטילריה מרוכזת כתחליף לסייע אווירי; זרנוקי מים וציוד הנדסי אחר להתמודדות עם המכשול.	הטנק והמטוס במוקד; משקל רב לחימוש שלא התאים להפעלה נגד חיי"ר; התעלה, סוללת העפר ומכשול אחר. בהמשך – שריון נגד טק"א וח"א נגד שריון.	הרובד הטכני-טקטי

(*) ברובד זה יש לקרוא את המהלכים המצריים תחילה, ואז את ניצול ההזדמנות על ידי ישראל.

אם כן, מה היתה תוצאת המלחמה? התשובה תלויה ברובד שבו הדברים נבחנו. מצרים השיגה את היעדים המדיניים שהציבה לעצמה, ומכאן שניצחה במלחמה. מצרים גם מימשה במידה רבה את תוכניותיה ברובדי האסטרטגיה-רבתי והאסטרטגיה הצבאית. אך ברובד המערכתי זה"ל השיג הכרעה צבאית: הצבא המצרי איבד את כושרו למלא את ייעודו ההתקפי ואף איבד מכושרו ההגנתי כחזית, והיציבה המערכתית של זה"ל ביתרה את מערך ההגנה המצרי, חדרה אותו כמעט לכל עומקו, ונראתה כממחישה פוטנציאל תמרון לעבר הבירה קהיר. עם זאת, על אף העליונות הטקטית של זה"ל, ברובד הטקטי הצבא המצרי לא קרס. ארמיית השדה השנייה המשיכה למלא את ייעודה ההגנתי, ורוב הדיביזיות המצריות המשיכו להגן בגזרתן ברמת יעילות כזו או אחרת. גם ברמה הטכנו-טקטית היתה בסופו של דבר ידה של ישראל על העליונה, אם כי בפער קטן יותר.

על המתח שבין התוצאה ברובדי המלחמה השונים אפשר ללמוד מהוויכוח בין הנשיא סאדאת ובין הרמטכ"ל שאזלי בעניין התגובה לצליחת זה"ל את התעלה מערבה.³⁷ שאזלי התמקד ברובד המערכתי וראה לנגד עיניו חזית שאיבדה את רציפותה, נחדרה לעומקה, והעתודה הניידת שבעורפה דוללה. לכן ביקש להחזיר כוחות משמעותיים מהגדה המזרחית לגדה המערבית של התעלה, ולשקם את היציבה המערכתית המצרית. אך סאדאת ראה את "הדברים בכללותם": הוא הבין שהמתיחות הגוואה בין ארצות-הברית ובין ברית-המועצות תדחוף את האמריקאים לרסן את ישראל ואף תביא במהירות לכפיית הפסקת אש, ולפיכך חשש פחות מהעמקת ההישג המערכתי הישראלי או מהשלכותיו ברבדים הגבוהים יותר. הוא העריך, וכנראה בצדק, שרק נוכחות מצרית משמעותית בגדה המזרחית בעת הפסקת האש תוכל להניע את התהליך המדיני ששייב לו את סיני, ולפיכך סירב להסיג מהגדה המזרחית כל כוח שהוא ("אף לא חייל אחד או רובה אחד").

מצרים, מדינה טרום-תעשייתית עם שיעור בערות מהגבוהים בעולם, השיגה באמצעים צבאיים את מבוקשה המדיני מישראל המתועשת והטכנולוגית (כלומר, ניצחה). היא לא עשתה זאת בהתמודדות סימטרית קלסית של כוח-נגד-כוח בין שני מערכי שדה, שכן האפקטיביות הצבאית המצרית "הגנרית" היתה נמוכה. הצלחות של מצרים טמונה בהתבוננות רחבה על המלחמה – רחבה הרבה יותר מהפריזמה של מערכת הנשק או העוצבה הטקטית – ובהבנת "המצב בכללותו", ובבחירה באסטרטגיה-רבתי ואסטרטגיה צבאית נכונות, כשתלותן של האסטרטגיה-רבתי והאסטרטגיה הצבאית בתוצאה המערכתית, הטקטית והטכנו-טקטית של המלחמה רופפת. אם במלחמות קלסיות כמו המלחמות הנפוליוניות או מלחמת העולם השנייה היה צורך להמתין עד להתבהרות מצב הסיום הצבאי לפני שהיה אפשר לעצב את מצב הסיום המדיני, הרי שמצרים ביקשה בראש ובראשונה לעסוק בעיצוב מצב הסיום

המדיני-אסטרטגי, כשהמהלכים הצבאיים ברובדי השדה רק נועדו "לזעזע את הסירה" ולהוות זרז לתנועה לעבר מצב הסיום המדיני. ואולם מצב הסיום המדיני-אסטרטגי לא נבע במישרין ממצב הסיום הצבאי-מערכתי. יתרה מזו, גם אם הדבר לא הוגדר או הובן במפורש ככזה, הרי שבפועל זרעה מצרים את זרעי הסדרת מצב הסיום המדיני שנים לפני המלחמה, בדיאלוג שניהלה עם ארצות-הברית על התוכניות של ויליאם רוג'רס ושל הנרי קיסינג'ר, וכן עם נציג האו"ם גונאר ירינג. אולי אי-אפשר לומר שמצרים צעדה על קרקע מדינית מוצקה, אך היא בהחלט זיהתה ועיצבה את קווי המתאר הריאליים של מצב הסיום המדיני תקופה ממושכת לפני פרוץ המלחמה. העובדה שישראל ניסתה להגן על סטטוס קוו שלא נתפס כלגיטימי, שלא היה מוסכם על המערכת הפוליטית הבינלאומית ושגרם לסגירת תעלת סואץ לשיט, ואילו מצרים ניסתה לעבור למציאות אחרת, שהיא הבינה כי המערכת הבינלאומית תקבל, איפשרה למצרים לעבור למצב הסיום המדיני על גבו של זעזוע צבאי והמחשת חוסר יציבות הסטטוס קוו בלבד.

**תרשים 2: זירת דרום במלחמת יום הכיפורים:
שונות התוצאות ברובדי המלחמה השונים**

מצרים	ישראל	
+	-	היעד המדיני
↕	↕	אסטרטגיה-רבותי
↕	↕	אסטרטגיה צבאית
↕	↕	הרובד המערכתי
↕	↕	הרובד הטקטי
↕	↕	טכנו-טקטיקה

על אף יחסי הגומלין המובנים מאליהם בין רובדי המלחמה השונים, תוצאות המלחמה בכל רובד ורובד שונה באופן מהותי. כלומר, הרבדים לא רק מזינים זה את זה (כלפי מעלה ומטה), אלא הנם במידה רבה גם אוטונומיים ומבודדים זה מזה – והישג חיובי או שלילי ברובד אחד אינו מניב בהכרח הישג תואם ברובד אחר. במיוחד מתבלטת העובדה שעל אף הטעות המצרית ברובד המערכתי ב-14 באוקטובר

— שאיפשרה לישראל להפוך את הקערה על פיה ולהשיג הכרעה צבאית — תוצאות המלחמה ברבדים הגבוהים יותר כמעט לא השתנו. הפגיעה הטקטית והמערכתית בכושרו של הצבא המצרי לא מנעה ממצרים את יכולתה לשחוק את יכולת העמידה הישראלית, לערער את הקוהרנטיות בין הממשל, הצבא והאזרחים, לשכנע את המערכת האזרחית בישראל שהסטטוס קוו אינו יציב, ולהמחיש שההרתעה הישראלית אינה מגן פלדה. על אף כיתור הארמייה המצרית השלישית, הפגיעה בארמייה השנייה והתייצבות צה"ל על הצירים המובילים לקהיר, מצרים הצליחה להמחיש לארצות-הברית שכיבוש סיני על ידי ישראל מאיים על הדטנט ועל כלכלת ארצות-הברית והעולם, וליצור שונות אינטרסים בין ארצות-הברית לישראל. על אף העליונות הטקטית והאופרטיבית של צה"ל, מצרים הצליחה בכל זאת להניע תהליך פוליטי ששייב לה את סיני, הצליחה להחליף את הפטרון הסובייטי באמריקאי, וזכתה בסיוע כלכלי אמריקאי חיוני ובבנייה מחודשת של צבאה באמל"ח מערבי. כלומר, "התמסורת" בין תוצאות המלחמה ברבדים הנמוכים ואף ברובד המערכתי ובין התוצאה ברבדים הגבוהים היתה רופפת, אם התקיימה בכלל. ההכרעה הישראלית ברובד המערכתי לא תורגמה להישג ברבדים הגבוהים יותר. הגאונות המצרית מתבטאת בדיוק בכך: ביכולת לעצב מלחמה שבנסיבותיה ובפרדיגמה שלה תשיג את מטרותיה ביעילות, על אף חוסר האפקטיביות "הגנרית" של הצבא המצרי.

מצרים הצליחה להמציא יצור כלאיים מעניין — מגננה-התקפית: היא תקפה את ישראל ברובדי האסטרטגיה-רבתי והאסטרטגיה, אך כחלוף שעות אחדות עבר הצבא המצרי למגננה ברבדים המערכתיים³⁸ והטקטיים, ונותר במגננה עד לתום הלחימה. מגננה-התקפית זו מיצתה את היתרון המצרי ואת החולשה הישראלית. היא איפשרה למצרים לנהל את קרב השדה על פי תנאיה, באלצה את צה"ל לבצע התקפות חזיתיות נגד מערך הגנה צפוף, בהסבה לצה"ל נפגעים וביכולתה, לכאורה, להאריך את משך הסכסוך כרצונה, כשאבידות בנפש ושיתוק המשק לפרק זמן ארוך הן נקודות התורפה הלאומיות העיקריות של ישראל.

טבלה 3: שינוי הפרדיגמה המצרית

צבא מצרים			
מגננה סטטית/מערכה באש	מערכת תמרון	מערכת תמרון	צה"ל
מתקפה אסטרטגית ומגננה מערכתית (דילוג מערך ההגנה לגדה המזרחית של התעלה) (התכנית המצרית ב' 1973)	מערכת הכרעה סימטרית (הערכות אמ"ן והתכנית המצרית ב' 1968)		
מלחמת ההתשה (1970-1969)		מגננה סטטית/מערכה באש	

פרדיגמת המלחמה המצרית מערערת את הדוקטרינה הקלאוזוביציאנית הקלסית בכמה דרכים, ומייצרת מערכת מושגים וכלים אנליטיים אלטרנטיביים. ראשית, ניתן לבחון כיצד מאתגרת מלחמת יום הכיפורים בזירת דרום את תפיסת ההכרעה הקלאוזוביציאנית. מחד גיסא, אפשר לטעון כי מצרים שאפה לנצח במלחמת יום הכיפורים (קרי: לממש את היעד המדיני) אף ללא הכרעה צבאית. מצרים הרי לא שאפה לנהל קרבות תנועה לעומק המערך הישראלי, ולא שאפה להשמיד מסת כוח של צה"ל או לגרום לקריסת המבנה המקורי שלו. מאידך גיסא, מצרים ביקשה בכל זאת לפגוע ביכולתו של צה"ל לפעול ביעילות נגד הצבא המצרי ולממש את ייעודו ואת תוכניותיו, גם אם בדרך המתבססת יותר על שינוי טבע והיגיון הפעולה של הצבא המצרי עצמו, ופחות על השמדה ישירה של הכוח הישראלי. במובן זה מצרים אכן התיימרה לכפות פרדיגמת מלחמה שבה – מלכתחילה – יכולותיו של צה"ל אינן מסוגלות לבוא לידי ביטוי באופן יעיל, ומצב זה מהווה הד להגדרת ההכרעה הצבאית הקלסית. כלומר, ההכרעה אינה עוסקת רק בשאלה איזה צד הצליח להשמיד מסת כוחות מצבא האויב במהלך המלחמה, אלא גם בשאלה איזה צד בונה את צבאו, מתכנן תוכניות מלחמה וכופה טבע והיגיון מלחמה שיגרמו לאותו צד להיות יעיל במלחמה ולצד השני להיות בלתי יעיל מלכתחילה. כאשר צד מסוים מצליח לכפות פרדיגמת מלחמה שבה הוא יעיל והצד השני אינו יעיל, המלחמה כמעט הוכרעה עוד לפני שנורה הכדור הראשון. במקרה כזה פרק הזמן המשפיע יותר על ההכרעה אינו בעת ניהול הקרבות, אלא בעת בניין הכוח הצבאי ועיצוב פרדיגמת המלחמה – קרי: טרום מלחמה.

ואכן, ב-1973 מצרים ביקשה לעצב מערכה שבה יתרונו היחסי של צה"ל יהיה פחות רלוונטי. כך, למשל, בניין הכוח ותוכניות המלחמה של צה"ל לריכוז מאמץ אווירי ומשוריין נגד מאמצי חדירה משוריינים וכבדים לעומק סיני פחות רלוונטיים במקרה של צליחת חי"ר לרוחב כל תעלת סואץ המוגבלת למטריות האמ"ט והנ"ט. בדומה, קו מז'ינו היה לא רלוונטי נגד חדירת הבלץ הגרמני מבלגיה, הוורמכט היה פחות רלוונטי למסע כיבוש ממושך בעומק השטח הרוסי, הדיביזיות המשורינות האמריקאיות לא היו רלוונטיות לווייטקונג, והפרשים הקלים היו בלתי רלוונטיים למלחמת החפירות.

כאשר קיימת אסימטריה בבניין הכוח ובתפיסת הפעלתו, וכל צד נבנה למלחמה אחרת, המלחמה האמיתית נסבה סביב השאלה איזה צד יצליח לכפות את המלחמה שהוא מתכנן. אם צד אחד נבנה ומתאמן למשחק כדורסל, והשני למשחק שחמט, השאלה הקריטית היא האם המשחק ביניהם מוכרע בקליעה לסל או בהכאת המלך. צבא המתאמן בקליעה לסל אך מוצא בזירה לוח ובו 64 משבצות ו-32 כלים בשחור ולבן אינו מצויד מלכתחילה בכושר רלוונטי למימוש ייעודו, והוא אינו יעיל כמעט כאילו הוכרע. אם כן, אחד מנושאי הליבה של המלחמה הוא החיזוי – ועוד יותר

מזה ההצלחה בעיצוב ובכפייה – של כללי המשחק; קרי: טבע המלחמה, הגיונה והסוגיות שסביבן היא נסבה. בתחילה היתה זו מצרים שהצליחה להכתיב את טבע המלחמה שהתכוננה לה, ולפיכך נפגעו הרלוונטיות והיכולות של צה"ל לממש את תוכניותיו וייעודו. לאחר המהפך של ה-14 באוקטובר טבע המלחמה ברובד המערכתי והטקטי השתנה, צה"ל חזר לרלוונטיות ואילו הצבא המצרי איבד את כושרו לפעול ברלוונטיות וביעילות בהקשר החדש. עם זאת, גם היעילות האופרטיבית המיוחדת של צה"ל אחרי ה-14 בחודש לא היתה רלוונטית לרובדי המלחמה הגבוהים יותר. למשל, על אף היעילות האופרטיבית של צה"ל אחרי מועד זה, יכולות השדה שלו לא היו רלוונטיות לסיכול תוכניות המצרים להמחיש לאמריקאים את הסכנה לדטנט שמייצג כיבוש סיני על ידי ישראל. להפך, ככל שצה"ל צבר הצלחות ברובד המערכתי כך הסלימה העמדה הסובייטית והחריף האיום על יחסי מעצמות-העל, ארצות-הברית הונעה לבלום את ישראל, והאסטרטגיה-רבתי המצרית הוכיחה את עצמה. באופן אירוני, ההצלחה הצה"לית ברובד המערכתי שיחקה לידי האסטרטגיה-רבתי המצרית, ותרמה למימושה. בהקשר זה, ממשלת ישראל וצה"ל מעולם לא השיגו רלוונטיות או אפקטיביות בסיכול האסטרטגיה-רבתי המצרית. חלפו שנים ארוכות מתום המלחמה עד שבכלל הובן בישראל מה התרחש באותה מלחמה, במובן הרחב של הדברים.

אחד המרכיבים הנוספים שחסרו בהכרעה הצבאית הישראלית היה היקף לא מספיק של השמדת צבא אויב (במידה רבה בשל ההתערבות האמריקאית האמורה). העובדה שהארמייה השלישית כותרה אך לא הושמדה, שממדי השחיקה של הארמייה השנייה היו מוגבלים ושהצבא המצרי בכללותו לא קרס אלא המשיך להחזיק ביכולת התנגדות טקטית וביכולת התרסה שיווית, איפשרה לטעון שגם ברובדי השדה המלחמה הסתיימה במבוי סתום כזה או אחר, ולא בהכרעה. ניסיון זה שב וממחיש את חשיבות השמדת הצבא כמרכיב חיוני נוסף בהכרעה. עובדה זו נכונה גם בכיוון ההפוך: המצרים עיצבו, כאמור, מלחמה שבה נפגעה בעקיפין יעילותו של צה"ל, אך ממדי ההשמדה הישירים של הסד"כ הצה"לי היו מוגבלים. לכן צה"ל הצליח להתאושש ולהסתגל, ובסופו של דבר גם להכריע. נטרול האפקטיביות של צבא באמצעות תקיפת תוכניותיו והנחות היסוד שלו, אך ללא השמדה מסיבית של כוחו, מאפשר לו במקרים מסוימים להתאושש עוד במהלך אותה מלחמה, לשנות את דפוס פעולתו, וכך להימנע מתבוסה ואף להשיג בסופו של דבר הכרעה. מכאן, שאף כי מזכר זה מדגיש את חיוניות תקיפת תוכניות האויב בכל רובדי המלחמה, הניסיון חוזר ומלמד שאין בכך די ויש לקיים גם את עיקרון ההשמדה הקלאוויציאני.

מרכיב הכרעה חשוב שישראל מימשה היה המחשת העליונות הצבאית הטקטית בשדה הקרב. למצרים היו הישגים מרשימים במלחמה, אך אלה הושגו בתחבולה ובעזרת אסטרטגיה-רבתי ואסטרטגיה צבאית מבריקות, ואילו במרב המפגשים

החשובים והסימטריים של כוח-נגד-כוח בשדה המערכה ידה של ישראל היתה על העליונה בבירור (בעיקר אחרי ה-14 באוקטובר). עליונות טקטית זו תרמה להתגבשות ההכרעה הצבאית, ואף לחיזוק ההרתעה-רבתי המצטברת של ישראל, ונמנתה עם הגורמים שדחפו את מצרים לעבור מאפיק העימות הצבאי לאפיק הדיפלומטי והשלום.

שאלה מרכזית נוספת היא כיצד מאתגרת מלחמה זו את תפיסת מרכז הכובד הקלאוזוביאנית: מצרים הרי לא ביקשה לתקוף את מרכז המסה של צה"ל, ואף לא צומתי תורפה פיזיים במערכת הצה"לית. מצרים ביקשה לתקוף מרכזי כובד ישראלים בעלי אופי אבסטרקטי, חלקם צבאיים וחלקם אזרחיים-אסטרטגיים (למעשה מרכזי כובד של רובד האסטרטגיה-רבתי). מרכזי הכובד הצבאיים היו תורת הביטחון הישראלית, פרדיגמת המלחמה של צה"ל, הזדמנות התמרון והמחץ של השריון הישראלי, חופש הטיסה של חיל האוויר הישראלי וההסתמכות הישראלית על עתודות המילואים. מרכזי כובד אלה אכן נתקפו ביעילות, גם אם לא בהתמודדות ישירה אלא באופן עקיף ואסימטרי.

מרכזי הכובד האסטרטגיים-אזרחיים שתקיפתם היתה חשובה הרבה יותר למימוש תכלית המלחמה של מצרים היו יכולת העמידה של העורף הישראלי, הביטחון העצמי הישראלי, האמון והקוהרנטיות במשולש ממשל-צבא-אזרחים בישראל ("השילוש המופלא" [wondrous trinity] בלשונו של קלאוזוביץ), המוסכמה שהסטטוס קוו של 1973-1967 הוא מציאות רצויה ויציבה, וכן יחסי ישראל-ארצות-הברית. אשר למרכז הכובד האחרון, זה כלל את עמדת ארצות-הברית בנושא הנוכחות הישראלית בסיני ואת הנכונות האמריקאית (או חוסר הנכונות) לשלם מחיר כבד וליטול סיכונים במערכת הבין-גושית כדי להבטיח ניצחון ישראלי. גם מרכזי כובד אלה נתקפו ביעילות.

לעומת זאת, צה"ל התמקד במרכזי כובד פיזיים ואופרטיביים באופיים: מסת השריון המצרי בקרב ה-14 באוקטובר, התפר בין ארמיות השדה המצריות, קווי האספקה של הארמייה השלישית והצירים המובילים מהתעלה מערבה לקהיר.

המצרים אמנם התייצבו באותו שדה מערכה שבו התייצב גם צה"ל, אך לתכלית שונה לחלוטין מזו שהתכוונו והתכוון לה צה"ל. צה"ל ביקש להילחם בצבא המצרי, ואילו מצרים ביקשה לתקוף את תפיסת הביטחון ואת הנחות היסוד של ישראל – בכל רובדי המלחמה – וכן לתקוף בעקיפין את העורף האזרחי-פוליטי של ישראל.

על אף האמור לעיל, הן ישראל והן מצרים נמנעו מלתקוף באמצעים צבאיים ישירים זו את העורף האסטרטגי של זו. למצרים היו טילי סקאד וקלט בעוד חיל האוויר הישראלי החזיק, כמובן, ביכולת תקיפה בעומק מצרים, אך למעט הערות שוליים זניחות יחסית שני הצדדים ריסנו עצמם לשימוש בכלים צבאיים נגד מטרות צבאיות בלבד.

ראוי לתהות כיצד תקיפות אוויריות ישראליות על תשתיות לאומיות מצריות היו עשויות להשפיע על מהלך המלחמה, בעיקר לאור מרכזיותן בתפיסת ה-RMA. חופש הפעולה של חיל האוויר הישראלי בעומק מצרים היה מוכר היטב למצרים, שהרי מלחמת יום הכיפורים פרצה רק שלוש שנים לאחר תום מלחמת ההתשה, שבה ביצע חיל האוויר תקיפות עומק מסיביות במצרים, לרבות על בתי זיקוק, מתקני חשמל ותשתיות כלכליות וצבאיות אחרות. לפיכך אחת ההחלטות המצריות החשובות ביותר לפני המלחמה היתה חציית מפתן ההרתעה, כלומר, ההחלטה בדבר נכונות להסתכן בתקיפות עומק נגד נכסים לאומיים, ולשלם את מחירן. ואכן, ההחלטה המצרית שלא להירתע מאיום תקיפות העומק היתה אחת מסוגיות הליבה של הערכות המצב המצריות שקדמו למלחמה ושל ההנחיה הנשיאות לפתוח בה.³⁹ על רקע נכונותה של מצרים לשלם מחיר מלחמה יקר, כאמור, נשאלת אפוא השאלה עד כמה אפקטיביות עשויות היו להיות תקיפות עומק נגד תשתיות לאומיות ונכסים אסטרטגיים אחרים. אלה הרי אינן משפיעות במישרין על יכולת הפעולה הצבאית של מצרים, ומצרים כבר החליטה שהן לא יצמצמו את חופש הפעולה האסטרטגי שלה. בית זיקוק הוא ללא ספק מטרה יקרת ערך, אך כאשר תוכניות המלחמה של האויב מביאות בחשבון את הקרבתו, לא ברור עד כמה תקיפתו בפועל תשפיע על האויב. לא כל נכס יקר ערך הוא מרכזי כובד, ולא כל תקיפה ארוכת טווח של נכס יקר ערך היא תקיפה אסטרטגית אפקטיבית.

כך, לדוגמה, תקיפת מערכת חשמל לאומית איננה לכשעצמה תקיפה של מרכזי כובד אסטרטגי. אי-יכולתה של הממשלה לספק לאזרחים חשמל, בניגוד לציפיותיהם, חושפת אותה במלוא חולשתה, ועשויה, בפרק זמן ארוך דיו, לערער מרכזי כובד אסטרטגי אבסטרקטי, שהוא הקוהרנטיות והאמון בין האזרחים ובין הממשל (כלומר, אי-עמידה של הממשלה בציפיות האזרחים לאספקת חשמל סדירה תביא לחוסר אמון של האזרחים בממשלה ותוביל להפסקת התמיכה האזרחית במאמץ המלחמה הממשלתי). אך ניתוח זה רלוונטי בעיקר למערכת דמוקרטית. התמונה מורכבת יותר כאשר מדובר בניסיון לאתגר את יכולת העמידה של דיקטטורת עולם שלישי. יש דיקטטורות בעולם השלישי שאינן מושתתות על אמון וקוהרנטיות בין המשטר ובין האזרחים אלא על כפייה, ואילו המשטר נכון לסבול פגיעות מסוימות בעורפו. רצון הלחימה תלוי פחות באזרחים והרבה יותר בקברניטים, ואלה כבר אמרו את דברם.

יתרה מזו, בקרב ההגיונות בין ישראל ובין מצרים ישראל ביקשה, כאמור, להילחם במלחמה שתוכרע באפקטיביות צבאית, ואילו המצרים ביקשו לעצב מלחמה שתיסוב סביב בחינת יכולת העמידה ואורך הנשימה של הצדדים. אם כן, אילו היתה ישראל מייצרת ציר הפעלת כוח עיקרי של תקיפת נכסים יקרי ערך אך שאינם משפיעים במישרין על יכולת הלחימה המצרית או על חופש הפעולה האסטרטגי שלה, היא היתה

פועלת למעשה בהיגיון של בחינת יכולות העמידה של הצדדים, קרי: בשירות ההיגיון המצרי. מדינה היוצאת למלחמה צריכה להחליט מהו הציר העיקרי להפעלת הכוח, ולדוגמה: תקיפת צבא האויב, או שלילת חופש הפעולה האסטרטגי שלו, או ניסיון להשפיע על רצון מנהיגות האויב, או תקיפת משאבי הלחימה של האויב, וכדומה. ישראל, כמדינה החפצה במלחמות קצרות הבחנות את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, מוכרחה להתמקד בתקיפת הכושר הצבאי של האויב או חופש הפעולה האסטרטגי שלו. אסור לה להתייצב למלחמות שבהן היא מנסה להשפיע במשך שבועות וחודשים על רצון האויב או על משאביו, או למלחמות שבהן יכולת העמידה ואורך הנשימה של שני הצדדים מוטלים למבחן.

זאת ועוד: היסטורית, התזה שלפיה ניתן להשפיע על הרצון המדיני של האויב באמצעות תקיפת תשתיות לאומיות וגביית מחיר כלכלי מתקשה "להחזיק מים", לפחות בפרקי זמן של שעות או ימים. תקיפות האוויר והטילים של גרמניה על ערי בריטניה ותקיפת ערי גרמניה על ידי בריטניה וארצות-הברית במלחמת העולם השנייה, כמו גם תקיפת תשתיות צפון וייטנם על ידי ארצות-הברית במבצעים כמו "רעם מתגלגל" ו-Linebacker II, לא הוכיחו שגביית מחיר לכשעצמה מערערת את רצון הלחימה המדיני. אפילו המערכה האווירית בקוסובו לא הניבה תוצאות מובהקות במונחים של שעות וימים, ולא ברור עד כמה נקבע גורלה בתקיפות האוויריות וכמה מאיום הפלישה הקרקעית ומשינוי העמדה הפוליטית של רוסיה.⁴⁰

לכן חיוני להבדיל בין תקיפה אווירית עמוקה, המשפיעה על המהלך הצבאי של המלחמה במישרין ובלוח זמנים של שעות וימים, כמו תקיפה הפוגעת בכושר פעולה צבאי או המצרה במישרין חופש פעולה אסטרטגי, ובין תקיפה שמשמעותה גביית מחיר והמיועדת להשפיע על שיקולי הרווח וההפסד ורצונות הדרג המדיני של האויב, בפרקי זמן של שבועות וחודשים. יתרה מזו, הניסיון מלמד כי תקיפות הגובות מחיר כלכלי משפיעות אולי על התקופה שאחרי המלחמה – הן מאריכות את משך השיקום מהמלחמה, מעלות את מחירה ואולי מייצרות הרתעה כלשהי – אך הן מתקשות להשפיע על מהלך המלחמה בקבועי זמן רלוונטיים למערכת הכרעה (בניגוד למערכת התשה).

**טבלה 4: אסימטריה בדוקטרינת המלחמה של ישראל ומצרים
זירת דרום, יום הכיפורים (1973)**

מצרים	ישראל	
ניצחון (מדיני) גם ללא הכרעה צבאית	הכרעה ברובד המערכתי לא הובילה לניצחון (מדיני)	ניצחון (קרי מימוש יעד מדיני) באמצעות הכרעה צבאית
לא (כן, באמצעות שינוי טבע המלחמה ולא בהשגת כוח)	כן – כושר מבצעי	הכרעה מוגדרת כפגיעה בכושר האויב לפעול נגדנו ביעילות
לא. מרכז הכובד החשוב היה אסטרטגי/תפיסתי	כן	הכרעה מושגת בתקיפת מרכז הכובד האופרטיבי של האויב
לא (עד למתקפה השגויה של ה־14 באוקטובר)	כן	שאיפה לקרב העיקרי הגדול
כן	כן	התייצבות באותו שדה מערכה
לא	כן (הכוונה המקורית הישראלית, בפועל לא)	התייצבות בשדה המערכה מיועדת לאותה תכלית
יכולת עמידה (עד למתקפה השגויה של ה־14 באוקטובר)	יכולת מחץ	יכולת מחץ/עמידה

מלחמת ההתשה: האם ישראל באמת הכריעה?

במסגרת הדיון במלחמה אסימטרית מורכבת מול יריב סדור יש לכלול גם את מלחמת ההתשה (1969-1970). במלחמת ההתשה היתה הופעת בוסר של אותן היגיון מלחמה שמצרים פנתה אליו במלחמת יום הכיפורים, אלא שהוא מומש בדפוס פעולה מוגבל הרבה יותר. מרכז הכובד הישראלי שמצרים ביקשה לתקוף היה יכולת העמידה הצבאית ובעיקר יכולת העמידה האזרחית של ישראל (קרי: רצון הלחימה של האזרחים והגיבוי שיתנו לממשלה להמשיך בלחימה). אם כן, גם במקרה זה ביקשה מצרים להסיט את המלחמה ממבחן לאפקטיביות הצבאית של הצדדים למבחן ליכולת העמידה, בהמחישה לישראל כי מחיר שהותה בסיני יהיה כבד – ובמטבעות היקרים לישראל, קרי: נפגעים ושיבוש המשק לפרקי זמן ממושכים.

דפוס הפעולה הצבאי של המצרים היה ירי ארטילרי ופשיטות על כוחות צה"ל קדומניים הפרוסים במרחב האופרטיבי לאורך תעלת סואץ, אך לא לשם פגיעה בכושר הפעולה של צה"ל או מחיצת המבנה המקורי שלו, אלא כדי לאלץ את ישראל להחזיק על גדות התעלה למשך זמן ממושך כוח צבאי גדול המורכב מיחידות סדירות ומילואים. כך נוצר עומס על המשק והחברה, ובהדרגה, ולאורך זמן, היה אמור רצון הלחימה הישראלי להישחק. שחיקה זו היתה צוברת תאוצה כתוצאה מנפילת חיילים

ישראלים באופן קבוע במהלך שגרת הפעילות היומית, ולא במסגרת קרבות גדולים שיש לצדם תועלת ברורה.

המצרים הסתמכו על שתי הנחות: ראשית, שישראל לא תסלים את מלחמת ההתשה למלחמה כוללת ולא תצלח את תעלת סואץ כדי להכריע את הצבא המצרי; ושנית, שישראל אינה מסוגלת לגמול למצרים באותו מטבע, ולהביא להתשתה. כמדינה לא דמוקרטית, חסרת תקשורת חופשית, לא מתועשת, ללא כלכלה חופשית וללא מנגנוני רווחה וחסרת מעמד ביניים משמעותי ואסרטיבי, נתפסה מצרים כבעלת יתרון ביכולת העמידה ובאורח הנשימה הלאומי. ואכן, המצרים ניאותו להקריב את שלוש עריהם הסמוכות לתעלה, להפוך מיליוני מצרים לפליטים, לספוג פגיעות צבאיות טקטיות מאש צה"ל, ואף לספוג פגיעות קשות בבתי הזיקוק שלהם, בסכרים ובתשתיות מדינתיות אחרות. אך כאמור, לא כל נכס לאומי, יהא יקר ערך ככל שיהא, הוא מרכזי כובד. כדי לפגוע במרכז כובד הקשור ביכולת עמידה לאומית יש לזהות נקודת תורפה מובהקת וחשובה במארג הפוליטי-אזרחי בהקשר המסוים שלפנינו. כפי שנראה, לא ברור מה היתה השפעת התקיפות האסטרטגיות של ישראל על המארג הפוליטי-אזרחי המצרי, אך גם אם היתה להן השפעה, היא לא נמדדה במונחי שעות או ימים, אלא אולי במצטבר על פני חודשים ארוכים.

עם זאת, הטענה המקובלת היא שתקיפות חיל האוויר הישראלי על התשתיות הלאומיות בעומק מצרים סדקו את רצון הלחימה המצרי והביאו אותה לבקש הפסקת אש. כלומר, תקיפות העומק של חיל האוויר שברו את הנחת היסוד המצרית, ודווקא יכולת העמידה המצרית היא זו שנמוגה ראשונה. יש הטוענים כי לא האפקט הפיזי של התקיפות עצמן הוא שיצר את המוטיבציה המצרית לבקש מוצא דיפלומטי מהמלחמה, אלא העובדה שתקיפות אלה חשפו את חולשתה של ההנהגה המצרית, שלא הצליחה לספק הגנה ראויה לעורף האסטרטגי. היתה זו התקפה על היוקרה והלגיטימיות של ההנהגה (וזה היה לכאורה מרכזי הכובד המצרי האמיתי). במקרה הטוב, ישראל הצליחה אפוא ליצור לחץ על תשתיות לאומיות מצריות, ובכך חשפה את חולשת ההנהגה המצרית בפני עמה והגבילה את חופש הפעולה האסטרטגי של מצרים להמשיך להילחם, ודחפה אותה לבקש מוצא מהמלחמה, על אף יכולתה להמשיך ולפעול נגדנו ביעילות במישור האופרטיבי.

אך אפשר גם לחלוק על השקפה זו: עדיין לא חלפו שעות מהפסקת האש ומצרים קידמה סוללות טק"א לקרבת תעלת סואץ, בהפרה בוטה של אחד התנאים המהותיים ביותר בהסכם הפסקת האש, ומכאן שהיתה נכונה להמשיך להילחם לו הגיבה ישראל להפרה המצרית. דווקא ישראל וארצות-הברית היגעות נרתעו מחידוש הלחימה, בהחלטתן להתעלם מההפרות המצריות. יתר על כן, סיוע מלחמת ההתשה לא דחף את מצרים לייאוש מהאפיק הצבאי, אלא להפך. מיד לאחר סיום מלחמת ההתשה

ב-1970 פתח סאדאת בהכנות למלחמה כוללת, שמועדה המקורי היה 1971 ואחר כך נדחתה כמה פעמים עד ל-1973. אם כן, התשתיות הלאומיות לא היוו נכס קריטי כזה שתקיפתן תחולל מפנה אסטרטגי במצרים ותגרור רתיעה ממלחמה.

כך או כך, אפשר לסכם את מלחמת ההתשה באופן הבא: מצרים ביקשה להשיג את יעדי המלחמה אף ללא הכרעה צבאית של ישראל; ואילו ישראל, אם נקבל את העמדה שלפיה היא אכן הביסה את מצרים, עשתה זאת ללא פגיעה במבנה המקורי של הצבא המצרי וללא פגיעה בכושר הפעולה שלו (אם כי ישראל המחוישה שהצבא המצרי אינו מסוגל מלכתחילה לסכל את תקיפות העומק של חיל האוויר במצרים, קרי: אינו יכול לפעול נגדנו ביעילות בהקשרן). שני הצדדים לא פעלו מול מרכזי הכובד האופרטיביים של צבא האויב, ולא נוהל קרב מרכזי גדול. המצרים אמנם התייצבו בשדה הקרב, אך לתכלית של תקיפה עקיפה של מרכזי הכובד האזרחיים-פוליטיים-אסטרטגיים של ישראל.

מי ניצח ב-1956?

הסיווג האינטואיטיבי של מבצע קדש⁴¹ (1956) הוא תחת ראש פרק המלחמות הסימטריות ה"פשוטות", שהרי בניין הכוח של שני הצדדים היה דומה, ושניהם תפסו באופן עקרוני את המלחמה דרך אותה פריזמה של התנגשות בין מסות שדה סדורות. ואולם מבצע קדש יוכלל דווקא בפרק זה, העוסק במלחמות אסימטריות, רב-רובדיות ומורכבות, משני טעמים: ראשית, שני הצדדים התייצבו בשדה המערכה לשתי תכליות אסטרטגיות שונות באופן מהותי. שנית, סיפור המלחמה מורכב הרבה יותר מהתנגשות סימטרית "פשוטה" בין שתי מסות בשדה המערכה; סיפור המלחמה שונה באופן מהותי מרובד לרובד; תוצאת המלחמה שונה מרובד לרובד; ו"תמסורת" התוצאה מרובד לרובד מוגבלת מאוד, עד לא קיימת. בעיקר ניכר היעדר קשר תוצאתי בין מצב הסיום הצבאי ובין מצב הסיום המדיני, ובשורה התחתונה המלחמה לא בחנה את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אלא בעיקר את יכולתם למנף את המערכת הבינלאומית.

מטרת המלחמה העיקרית והמשותפת לצרפת, בריטניה וישראל היתה הפלת משטר נאצר והחלפתו במשטר לא מיליטנטי ופרו-מערבי. צרפת ובריטניה גם רצו להבטיח את האינטרסים הלאומיים שלהן בתעלת סואץ, ולחזק את מעמדן המעצמתי השוקע. ואילו ישראל ביקשה להשיג גם כמה מטרות לאומיות ייחודיות לה: לפתוח את מצרי טיראן לשיט, להביא להפסקת פעולות הטרור של הפדאיון, למנוע ערעור במאזן הכוחות האזורי כתוצאה מעסקת הנשק המצרית-צ'כית, ולחזק את כוח ההרתעה. יתרה מזו, צרפת, שהיתה מושקעת במלחמתה נגד ה-FLN האלג'יראי וחסרה נגישות צבאית

טובה לזירה, נזקקה לסיוע ישראלי בתקיפת מצרים; ואילו ישראל, שביקשה לקבל מצרפת סיוע גרעיני ואמל"ח מתקדם, רצתה להדק את הברית עם צרפת. ברובד האסטרטגיה-רבתי, ישראל הניחה שחבירתה לבריטניה וצרפת מספקת לה את היכולת הצבאית והדיפלומטית לממש את מטרות המלחמה, והיא הניחה שבריטניה וצרפת יזכו בתמיכת ארצות-הברית. לעומת זאת, הישענותו של נאצר על ברית-המועצות לא היתה מובנת מאליה באותה עת. הקשר בין קהיר למוסקבה עדיין לא היה חזק, ורבים במצרים סברו שעליה להזדהות דווקא עם ארצות-הברית (נאצר עצמו טען שהלאמת תעלת סואץ לשם מימון בניית סכר אסואן היא צעד פחות אנטי-אמריקאי מאשר קבלת חבילת המימון שהציעו הסובייטים). תשומת הלב של ברית-המועצות היתה נתונה באותם ימים לדיכוי ההתקוממות בהונגריה ולחשש מהתקוממות גם בפולין, ובקרמלין נשמעו קולות שביקשו ליצור משוואה שלפיה המעצמות רשאיות להתערב בכוח לשם הגנה על אינטרסים חיוניים שלהן (ברית-המועצות בהונגריה, ואילו בריטניה וצרפת בסואץ). ואולם בסופו של דבר החליטה ברית-המועצות שהיא עשויה לחזק את מעמדה בעולם הערבי באמצעות היחלצות לעזרת מצרים, ושאינם בהסלמה בין-גושית יביא את ארצות-הברית להסתייג מבריטניה וצרפת ולערער האחדות בגוש המערבי. ואכן, ברית-המועצות הפעילה לחץ דיפלומטי ואף איומים גרעיניים מרומזים (איגרות ניקולאי בולגאנין), ואלה שכנעו את הנשיא אייזנהאואר שקיימת סכנה ברורה ומיידית להתנגשות בין-גושית או לפחות לחדירה סובייטית צבאית למזרח התיכון. חשש זה הוביל לעמדה חריפה ובלתי מתפשרת משותפת לארצות-הברית ולברית-המועצות ולפיה על בריטניה, צרפת וישראל לסגת ללא דיחוי משטחי מצרים, ושלוש בעלות הברית נותרו ללא ברירה, אלא לציית. הנחת היסוד של ישראל כי חבירתה לצרפת ובריטניה תבטיח את הצלחת ההתמודדות על גיוס המערכת הבינלאומית קרסה.

העובדה שבמצב הסיוס המדיני לא נותר ולו חייל צרפתי, בריטי או ישראלי בודד על אדמה מצרית, שהקהילה הבינלאומית השלימה עם השליטה המצרית בתעלה, וכפי שנראה בהמשך, שנאצר הצליח למלט את צבאו מהשמדה, איפשרה לנאצר לטעון – במידה רבה של צדק – שהוא ניצח במלחמה. המטרה הראשית של ישראל, צרפת ובריטניה לא הושגה, ואילו נאצר נותר מתריס על כיסאו. והעובדה שהתעמת עם קואליציה צרפתית-בריטית-ישראלית ונותר עומד חיזקה את מעמדו כמנהיג העולם הערבי וכטוען להנהגת גוש המדינות הבלתי מזדהות. היתה זו הצצה מוקדמת לתופעת ה"ניצחון באמצעות אי-הפסד". אלא שלישראל היו הישגי מלחמה עקיפים ובעלי הקשר רחב יותר – בעיקר חיזוק ביטחונה העצמי ביכולותיה הצבאיות, שינוי הדרך שבה תפס העולם הערבי את ישראל, ואף הדרך שבה תפסו המעצמות את ישראל. אך מעל לכול, המלחמה החלה בשינוי תפיסת ארצות-הברית את ישראל והיתה אבן דרך

חשובה ביצירת הקשר האסטרטגי בין שתי המדינות. המלחמה גם הפכה את ישראל לבעלת ברית ערכית למעצמות האזוריות הלא־ערביות (איראן וטורקיה), והגבירה את ההשפעה הישראלית באפריקה. המלחמה יצרה אפוא מציאות בסיסית טובה יותר לישראל (ישראל גם השיגה ערבויות בינלאומיות באשר לחופש השיט, פירוז סיני והפסקת פעולות הפדאיון, אך אלה לא עמדו לה בעת מבחן).

ברובד האסטרטגיה הצבאית סיפור המלחמה שונה מאוד. ישראל ביקשה ליצור אופטימיזציה של כמה שיקולים מנוגדים: ראשית, היא רצתה לספק למעצמות הידידותיות עילת מלחמה באמצעות מה שייראה כאיום ישיר על מרחב התעלה. שנית, חוסר אמון במעצמות גרם לא־רצון ישראלי להתחייב למלחמה כוללת לפני שהתערבות המעצמות תיהפך לעובדה מוגמרת: ישראל העדיפה לדחות את ההתנגשות העיקרית בצבא המצרי עד לאחר פלישת המעצמות, כאשר הוא יאבד את יכולות התגבור והתקפת־הנגד. ורק שלישית, ישראל רצתה לממש במישרין ובפעולה צבאית עצמאית את מטרות המלחמה הייחודיות שלה, אשר תוארו לעיל. ישראל ביקשה להשיג הכרעה מהירה של הצבא המצרי, מחשש לפתיחת חזית נוספת או לכניסת הצבא העיראקי לירדן. ואכן, ישראל הצליחה לממש את תוכניותיה ברובד האסטרטגיה הצבאית באופן מלא.

יצוין, כי ברובד האסטרטגיה הצבאית ניכרה אסימטריה מובהקת בין הצדדים, שכן מצרים חששה שהלאמת תעלת סואץ תוביל לפלישה צרפתית־בריטית. לפיכך החלה מצרים עוד לפני המלחמה בהעתקת כוחות מחזית סיני למרחבי קהיר ותעלת סואץ, ועם תחילת המתקפה הבריטית־צרפתית קיבל הצבא המצרי פקודת נסיגה מסיני. ישראל תקפה מערך צבאי שהיה בתהליך דילול, ואשר החל לסגת מיד עם פתיחת המלחמה ולפני הקרב העיקרי הגדול.

מכאן למהלכי השדה עצמם: בפרספקטיבה של רובדי המלחמה הגבוהים, ההצנחה הישראלית במיתלה נועדה לספק למעצמות את עילת המלחמה הנחוצה, החדירה למרכז סיני נועדה לאפשר חבירה לכוח המוצנח (או חילוץו, אם המעצמות לא יתערבו), הפריצה המוקדמת למרחב אבו־עגילה לפני שהמעצמות תקפו את מצרים היתה תקלה מבצעית (שנבעה מאי־הבהרת הרעיון האסטרטגי לדרגי השדה), ועיקר המאמץ היה לזנוב בצבא המצרי הנסוג ממילא מסיני. ואילו בפרספקטיבה של הרובד המערכתי, ישראל יצרה פריצה כמעט סימולטנית של קווי ההגנה המצריים לעומק חצי־האי סיני, ובכך שללה מהצבא המצרי את יכולתו למלא את ייעודו. המערך המצרי, שממילא היה דליל ולא רציף, בותר ונחדר לכל עומקו, ויצבתו המערכתית עורערה. הדבר נעשה (בכוונת מכוון) בחיכוך מוגבל בין הצבאות, בעקיפת מרכזי מסה ועם קרבות גדולים מועטים יחסית.

ערעור היציבה המערכתית המצרית נעשה בתקיפת כמה מרכזי כובד פיזיים. מרכז הכובד שביסס אחיזה ישראלית במערב סיני היה מעבר המיתלה, שבו הוצנח כוח צנחנים עם פתיחת הלחימה. מרכז הכובד של קו ההגנה המצרי השני, שהיה גם מרכז הכובד העיקרי של המערכה כולה ובו הוכרע למעשה מבצע קדש, היה מתחם אבו עגילה-ג'בל ליבני, צומת מרכזי במרכז מדבר סיני שיוצאים ממנו צירים לצפון חצי-האי ולדרומו. המצרים בנו במתחם אבו עגילה מערך מבוצר, ובעורפו מיקמו את העתודה המשוריינת הניידת העיקרית שלהם. מרכז כובד נוסף היה מתחם רפיח, הממוקם על הציר הצפוני, שהוא הקצר ביותר בין ישראל ובין תעלת סואץ. גם במתחם זה בנו המצרים מערך מבוצר. ואכן, תקיפת מתחמים מצריים אלה, לצד ההצנחה במיתלה וכמובן הבקעת קו ההגנה המזרחי הסמוך לגבול (אום כתף-קצימה), הביאה לאובדן יכולת מערך ההגנה המצרי למלא את ייעודו לכל עומק סיני ולאובדן רצון הלחימה המצרי, והיא גרמה להתמוטטות הצבא המצרי בסיני ולהכרעה ברובד המערכתית.

עם זאת, רובו של הצבא המצרי הצליח להימלט מהזירה, ומרב הסד"כ המצרי שרד את המערכה. כאמור לעיל, עצם העובדה שלמצרים נותר צבא אחרי המלחמה איפשרה למצרים לטעון שלא הובסו, על אף חוסר יכולתו של הצבא המצרי למלא את ייעודו בשדה המערכה. עובדה זו שבה וממחישה את חשיבות השמדת צבא האויב ה"פשוטה" כמרכיב נוסף בהכרעה הצבאית, וביכולת לתרגמה לניצחון.

בפרספקטיבה של רובדי המלחמה הנמוכים סיפור המלחמה שוב שונה מאוד, ומאופיין בבינוניות ומטה. רוב היחידות הישראליות הלוחמות הורכבו מכוחות מילואים, שסבלו מהליך גיוס לקוי, מאי-כשירות, מיכולת לחימה נמוכה ומבעיות תחזוקה ולוגיסטיקה חמורות. ציוד לא הגיע מהמחסנים ליחידות השדה, מפקדים לא הכירו את התוכניות, ומודיעין השדה היה רחוק משלמות. גם הכוחות הסדירים סבלו מעת לעת מאי-הצלחה טקטית, ואפילו כוח הצנחנים המובחר שהוצנח במיתלה הסתבך בקרב קשה ולא מוצלח.

אך חולשות טקטיות ולוגיסטיות אלה בודדו ברבדים הנמוכים ולא פגעו ביכולתו של צה"ל לממש את תוכניותיו והגיונו ברובד המערכתית וברובד האסטרטגיה הצבאית. על אף החולשה הטקטית והלוגיסטית ישראל הצליחה לספק למעצמות עילת מלחמה, לבתר את המערך המצרי ולהוציאו משיווי משקל (בעיקר בתמרון מול שטח ולא נגד אויב), ולזנב בצבא המצרי הנסוג בשל פלישת המעצמות. לעומת זאת, הצלחות אלה בודדו ברבדים הצבאיים הגבוהים ולא תורגמו להישג ברובד האסטרטגיה-רבתי או למימוש היעד המדיני. ארצות-הברית העריכה כי האיום הסובייטי אמין ולפיכך לא התייצבה לימין בעלות בריתה הטבעיות, ולכן על אף השגת מצב הסיום הצבאי המתוכנן, הנסיבות הבינלאומיות לא איפשרו את מימוש מצב הסיום המדיני המבוקש.

**תרשים 3: מבצע קדש –
שונות התוצאות ברובדי המלחמה השונים**

מצרים	ישראל	
+	-/+	היעד המדיני
		אסטרטגיה הרבתי
		אסטרטגיה צבאית
		הרובד המערכתי
		הרובד הטקטי
		הרובד הלוגיסטי

לסיכום פרק זה, אפשר להבחין כי במלחמות אסימטריות בין יריבים מדינתיים סדורים קיימת נטייה לחרוג מהשאיפה ההדדית לממש את מטרות המלחמה באמצעות התמודדות ישירה בין הצבאות במרחב האופרטיבי, שנועדה להשגת הכרעה צבאית. אין זו עוד התנגשות "פשוטה" בין מסות צבאיות השואפות להשמיד זו את זו בשדה הקרב, אלא נוצרות מלחמות רב-רובדיות ורב-ממדיות. ולא אחת התייצבותם של הצבאות בשדה הקרב נועדה לשרת הגיונות מורכבים, לאו דווקא טקטיים אלא גם ברובדי המערכה, האסטרטגיה או האסטרטגיה הרבתי. ועל אף יחסי הגומלין המובנים מאליהם בין רובדי המלחמה אפשר להבחין גם בהתמודדות אוטונומית בכל רובד בפני עצמו, ולעתים ה"תמסורת" בין התוצאות ברבדים הנמוכים והגבוהים היא מוגבלת ומטה. יתר על כן, במקרים מסוימים מצב הסיום המדיני אינו נבנה על מסד מצב הסיום הצבאי, אלא במנותק ממנו. מצב הסיום המדיני עשוי אף להתחיל להיבנות לפני היוודע התוצאה הצבאית, ואף קודם שפרצה המלחמה. הפעולות הצבאיות עשויות לספק רק את ההקשר והזרז לתנועה לעבר מצב הסיום המדיני, אך לא ליצור אותו במישרין. לכן אם במלחמה הקלסית היה צורך להמתין עד להתבהרות התוצאה הצבאית ורק אז היה אפשר לעסוק בעיצוב מצב הסיום המדיני-אסטרטגי, הרי שבמלחמה המורכבת אפשר לעתים לפעול לגיבוש מצב הסיום המדיני עוד בטרם התבהרות התוצאה הצבאית ואף קודם שפרצה המלחמה.

המלחמה המורכבת אינה בוחנת בהכרח רק את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אלא סדרה של סוגיות נוספות, כמו יכולת עמידה, משאבים וגיוס המערכת הבינלאומית.

ובמקרים רבים מתקיימת ברקע מלחמה על טבע המלחמה: כל צד שואף לכפות מלחמה הבוחנת סוגיה אחרת, המתאימה ליתרונו היחסי ולחיסרון היחסי של יריבו. במקרה של אסימטריה ביכולת העמידה הלאומית של הצדדים אפשר לזהות לעתים דפוס שבו צד אחד מנסה לעצב מלחמה שבה יכולת העמידה עומדת למבחן, ואילו הצד השני מנסה בכל זאת לכפות מלחמה שבה אפקטיביות השדה הצבאית עומדת למבחן. הצד המנסה להציב את שאלת העמידה במרכז המלחמה ישאף ליצור סיטואציה שהיא, מחד גיסא, בלתי נסבלת ומתישה לצד השני לאורך זמן, ומאידך גיסא, שוללת ממנו את הזדמנות ההכרעה, לרבות באמצעות דילול מרכזי הכובד האופרטיביים ואי-התייצבות לקרבות עיקריים גדולים.

באותן מלחמות אסימטריות ומרובות סוגיות ההכרעה אינה נגזרת רק מממדי השמדת כוח האויב, אלא מהשאלה איזו מלחמה מתקיימת – זו שאנו מתכוונים לה או זו שהאויב נערך לה. צד אשר יכפה את סוג המלחמה שהוא נבנה לה יוכל לפעול ביעילות למימוש ייעודו, ואילו הצד השני יהיה פחות רלוונטי מלכתחילה. כלומר, היכולות והתוכניות שלו יהיו בלתי אפקטיביות בהקשר המסוים, ומכאן שדינו כמעט כאילו הוכרע. יתרה מזו, יכולתו של האויב להמשיך ולפעול ביעילות אינה יכולה להימדד רק במונחים פיזיים, טקטיים או אף מערכתיים, אלא גם ביכולתו של הכוח הצבאי לממש את ייעודו ברובדי האסטרטגיה והאסטרטגיה-רבתי. עם זאת, הדבר אינו מבטל את הצורך בהשמדת כוחות צבא האויב, והשמדה "פשוטה" זו נותרה מרכיב חיוני בהכרעה.

מרכז הכובד הנתקף אינו רק המקום שבו מסת צבא האויב היא הצפופה ביותר, אלא לא פעם שייך לרובד האסטרטגיה או האסטרטגיה-רבתי, בין שיש לו מאפיינים פיזיים ובין שיש לו מאפיינים אבסטרקטיים יותר, כמו האמון והקוהרנטיות במשולש ממשלה-צבא-אזרחים, נכונותן של המערכות הפוליטיות והציבוריות להמשיך ולתמוך ביעדי המלחמה, תוכניות מלחמה, הנחות יסוד ביטחוניות ותפיסות ביטחוניות, הבסת הרציונל או הפרדיגמה של האויב, ערעור יציבתו המערכתית או יחסים עם בעלות ברית. ובעת תקיפת מרכזי כובד מורכבים אלה אפשר לעתים לממש את מטרות המלחמה גם אם צבא האויב יכול להמשיך ולפעול ביעילות כזו או אחרת ברובדי השדה. אך לא כל נכס ערכי הוא מרכז כובד, וסיווגו תלוי בטבע המלחמה ובציר הפעלת הכוח (כמו פגיעה בכושר הלחימה של האויב, בחופש הפעולה האסטרטגי שלו, ברצון של מנהיגותו, במשאבי הלחימה שלו, וכדומה). במלחמה המבקשת להעמיד למבחן מהיר את יכולת המחץ הצבאית של הצדדים מרכזי כובד ניכר בכך שתקיפתו משפיעה במישרין ומיד על המהלך הצבאי של המלחמה: פגיעה בכושר הלחימה של האויב או שלילת חופש הפעולה שלו להמשיך להילחם על פי הפרדיגמה המבוקשת על ידו. אך גם במלחמות התשה ממושכות, המבקשות להעמיד למבחן את יכולת העמידה ואורך

הנשימה של הצדדים, לא כל נכס יקר ערך הוא מרכזי כובד. פגיעה בנכסים אמורה לשחוק לאורך זמן נקודת תורפה במארג הלאומי: בדיקטטורת עולם שלישי היא עשויה להיות רצון הלחימה של המנהיגות, ואילו בדמוקרטיה מערבית היא בדרך כלל תמיכת הציבור במלחמה לנוכח המחיר שהיא גובה והתמשכותה. לא אחת במבחן אסימטרי ליכולת העמידה פגיעות הדמוקרטיה גבוהה יותר.

פרק ד'

מלחמה אסימטרית מול יריב לא-מדינתי: מפגש באותו שדה מערכה אך לתכלית שונה

בפרק זה יתוארו וינתחו מלחמות בין מדינות ובין אויבים לא-מדינתיים, הממחישות את הטיעונים הבאים:

1. האויב הלא-מדינתי אינו דבק בדרך כלל בהגדרות הקלסיות: הוא אינו שואף להכריע את הצבא הסדור, אינו שואף לפגוע במרכזי כובד אופרטיביים ואינו מתייצב לקרב העיקרי הגדול;
 2. מרכז הכובד שהאויב הלא-מדינתי שואף לפגוע בו הוא יכולת העמידה של העורף האזרחי-פוליטי של האויב המדינתי, מתוך כוונה לערער את רצון הלחימה שלו;
 3. ערעור רצון הלחימה הפוליטי-אזרחי נעשה באופן אינקרמנטלי לאורך זמן, ולפיכך הוא מחייב מלחמה ארוכה;
 4. הדבר נעשה באמצעות יצירת מצב שהוא, מחד גיסא, בלתי נסבל לאורך זמן (בדרך כלל – פגיעה מתמשכת בכוחות המשלוח הצבאיים של המדינה היריבה), ומאידך גיסא, שולל מהצבא המדינתי את הזדמנות ההכרעה (היעלמות ואי-התייצבות לקרבות גדולים);
 5. כדי לקיים את המצב האמור האויב הלא-מדינתי אינו נזקק לשימור יכולת צבאית מלאה, אלא רק לשמר את יכולת ההתרסה השיוויונית שלו;
 6. התועלת שהאויב הלא-מדינתי מפיק מהמפגש בשדה הקרב אינה נמדדת במונחים טקטיים-פיזיים, ולפיכך הוא מסוגל למלא את ייעודו האסטרטגי-מדיני גם אם יספוג פגיעות טקטיות משמעותיות;
 7. מצב הסיום המדיני של מלחמה אסימטרית שכזו לא ייגזר במישורין מהתוצאה הצבאית, אלא מהקשרים רחבים הרבה יותר. הקשר בין תוצאת המלחמה ברבדים הצבאיים, ובעיקר ברובדי השדה, ובין התוצאה האסטרטגית-מדינית אינו ישיר.
-

הווייטקונג הווסטפלי מול הג'האד האנטי-ווסטפלי

מובן מאליו שגם האויב הבלתי סדור או הלא-מדינתי מייצג ענף מסוים של אסימטריה, ולו עולם מונחים וכלים אנליטיים ייחודיים. אויב זה אינו מהווה חידוש, והניסיון במלחמה נגדו הנו רב. נפוליון נתקל בו בחצי-האי האיברי (1808-1814), בריטניה נתקלה בו במלחמת הבורים (1899-1902), וגרמניה – במלחמת העולם השנייה, בין היתר, ביוגוסלביה וברוסיה. גם בעידן שאחרי מלחמת העולם השנייה נוהלו מערכות רבות נגד אויבים לא סדורים, וראויות לציון בעיקר המערכות של בריטניה במלאיה (1948-1960), בעדן (1963-1967), בקניה (1952-1959), בקפריסין (1955-1959) וביוון (1946-1949); המערכות של צרפת בהודו-סין (1946-1954) ובאלג'יריה (1954-1962); המערכה של ברית-המועצות באפגניסטן (1979-1989) ושתי המערכות הרוסיות בצ'צ'ניה (1994-1996, 1999-); המערכה ההולנדית באיי הודו המזרחיים (1945-1949); וכמובן ארצות-הברית בווייטנם (1964-1975) ולאחרונה באפגניסטן (2001-). ובעיראק (2003-). קלאוזביץ עצמו למד על גרילה – "מלחמות קטנות" (kleinkrieg) ו"מלחמות עממיות" (volkskrieg) – בעיקר מניסיונו של נפוליון, והתנסות בלתי שגרתית זו הביאה אותו לבחון מחדש חלק מאבחנותיו המוקדמות ולסייגן.

יתכן שיש צורך להבדיל בין לפחות שני סוגים שונים של יריבים לא-מדינתיים: אלה השואפים להשתלב במצב הסיום של מאבקם במערכת המדינתית, ואלה שמטרתם הסופית היא ערעורה. הווייט מין, הווייטקונג והקומוניסטים הסינים ניהלו מאבק לא-מדינתי ולא סדור כשלב ביניים, עד להשגת מצב הסיום המבוקש, שבו תכונן מדינה ריבונית שתשולב במערכת המדינתית הבינלאומית הקיימת. אשר על כן, על אף היותם בשלב לא-מדינתי הם נהגו לאורה של מדיניות פרגמטית, רציונלית ותועלתנית (לשיטתם), ניהלו חשבונות רווח והפסד, ובסופו של דבר היו בני שיח לדיאלוג שתאם והיה עקבי עם ההיגיון הבסיסי המדינתי. לעומת זאת, לאחר פיגועי מארס 2004 במדריד פירסם אל-קאעדה הודעה ולפיה: "המערכת הבינלאומית שכוון המערב מאז הסכמי וסטפליה עתידה להתמוטט; ומערכת בינלאומית חדשה תקום תחת הנהגתה של המדינה האסלאמית האדירה". יוזכר כי שלום וסטפליה משנת 1648 סיים את מלחמות הדת באירופה ונחשב לאירוע מכונן, שבו הואץ תהליך ההבשלה של התרבות המערבית ממערכת של היררכיית שליטים, ובעיקר נאמנויות ומוטיבציות דתיות, ל"מערכת וסטפליה", שהיא המערכת הבינלאומית המוכרת לנו עד היום ויסודותיה הם מדינת הלאום, תפיסת הריבונות והדיפלומטיה הפרגמטית-חילונית.

ואכן, ההתמודדות עם יריב שנמנע מהיגיון מדינתי לא רק כשלב ביניים ומכורח הנסיבות, אלא מתוך בחירה אידיאולוגית, תרבותית ואסטרטגית קבועה, מייצרת קשיים מורכבים ולא מוכרים. יריב כזה עלול להיות חסר צורה ובלתי קוהרנטי מעצם

טבעו. אין לו בהכרח מקבל החלטות מובהק ותהליך קבלת החלטות או שיקולי רווח והפסד נהירים. הוא אינו פועל בהכרח למימוש מטרות ריאליזציות ובנות השגה, ואינו מאולץ בלוחות זמנים מעין-מדינתיים. לא אחת מדובר באידיאולוגיה מעורפלת, שנוהים אחריה מאמינים שזיקתם ההדדית והיקפם בלתי מוגדרים. יתרה מזו, חלק מיריבים אלה עלול לראות את תופעת המלחמה באופן שונה מהותית מהדרך שבה אנו רואים אותה: אנו תופסים את המלחמה כרע הכרחי, מקדשים את ערך החיים, בוחנים כל פעולה על פי תוצאתה, ומנהלים את עניינינו בדרך של אפיון הבעיה ומציאת הפתרון. תרבויות אחרות, כמו הג'יהאד, תופסות את המלחמה כבחירה תרבותית מועדפת ונשגבת, וכציווי דתי היסטורי המשוחרר ממבחני עלות-תועלת בלוחות זמנים מעשיים. יש ביניהם הרואים את המוות כנשגב, ואת עצם הלחימה – ולא תוצאתה – כדבר החשוב.

מזכר זה אינו עוסק במלחמה נגד אויב ג'יהאדי, בלתי סדור או לא-מדינתי כנושא ליבה, אלא רק בבחינת דוגמאות אחדות להמחשת הדומה והשונה במלחמה שכזו ביחס לדוקטרינה הצבאית הקלסית. עם זאת יצוין רק כי כל אחד מהמקרים האמורים לעיל מתאפיין בנסיבות המיוחדות לו, ולא יהיה זה נכון לתייג את כולם באופן זהה. ואכן, לצד כישלונות צורבים כמו אלה של ארצות-הברית בווייטנם ושל צרפת באלג'יריה הצליחה, למשל, בריטניה לנצח באופן חד-משמעי את מערכת מלאיה והשיגה את מצב הסיום המדיני-אסטרטגי המבוקש על ידה.⁴² אם כן, דמוקרטיות מערביות בנות זמננו מסוגלות להכריע גרילה.

עד כמה המלחמה באויב הלא-מדינתי תואמת את הנחות היסוד של הדוקטרינה הצבאית הקלסית? התשובות לשאלה זו אינן אחידות, והן נגזרות במידה רבה מאפיון מרכזי הכובד של הצד המדינתי הסדור שאותו מתכוון היריב הלא-מדינתי לתקוף, ומדפוס הפעולה של הצד הלא-מדינתי.

במקרה הנפוץ יותר מבקש היריב הלא-מדינתי להימנע מהתמודדות ישירה נגד הצבא הסדור בקרב עיקרי גדול, מתוך הבנה שנמוכים סיכוייו לפגוע במרכז הכובד האופרטיבי שלו ולמחוץ את המבנה המקורי של הצבא הסדור. כלומר, כוח לא-מדינתי כמעט לעולם לא ישיג הכרעה צבאית-אופרטיבית מול צבא סדור. לכן יבחר הצד הלא-מדינתי בדרך כלל לפגוע בצבא או ביעדים אזרחיים של אויבו מתוך כוונה לערער בעקיפין את מרכזי הכובד האזרחיים-אסטרטגיים של היריב המדינתי הסדור. הצד הלא-מדינתי גם עשוי להשתמש באזרחיו שלו כבמגן אנושי, בהנחה שפגיעה בלתי נמנעת בהם על ידי הצבא הסדור תזעזע את העורף האזרחי שלו, ותתקע טריז בין הצבא הסדור ובין עורפו האזרחי-פוליטי. במילים אחרות, היריב הלא-מדינתי יעדיף התמודדות מול יכולת העמידה הפוליטית-אזרחית של אויבו המדינתי, ולא מול יכולת המחץ הצבאית שלו. הוא יבקש להשיג ניצחון (לממש את המטרה המדינית של המלחמה) אף ללא

הכרעה צבאית קלסית. אף על פי כן הוא ינסה מלכתחילה לבנות את כוחו ולעצב מלחמה בעלת טבע והיגיון שיקשו על הצבא הסדור לפעול נגדו ביעילות.

מתקפת טט: הצלחה אמריקאית טקטית, הצלחה וייטנמית אסטרטגית

הווייטקונג, למשל, לא חשב לגרש את האמריקאים מווייטנם באמצעות הכרעת הצבא האמריקאי. הוא הרג חיילים אמריקאים בג'ונגלים של וייטנם (ואף גרר את האמריקאים לסיטואציות שבהן ייפגעו אזרחים וייטנמים) כדי לפגוע ברצון הלחימה של צופי הטלוויזיה והמצביעים בארצות-הברית, ובכך להניע תהליכים פוליטיים פנים-אמריקאיים שידחפו אותה לסגת מווייטנם. מנגד, המטרה של הצבא האמריקאי היתה ממוקדת יותר (לפחות בשלבים מסוימים של המלחמה) בפגיעה פיזית ישירה ביכולת הלחימה של הווייטקונג באמצעות מבצעי חפש-השמד (search & destroy) וניסיונות ליצור קרבות גדולים יחסית. שני הצדדים אמנם התייצבו באותו שדה מערכה, אך לא בהכרח לאותה תכלית – האמריקאים ביקשו לפגוע בלוחמי הווייטקונג ובאמצעיהם כדי לשחוק את יכולת הפעולה הצבאית של הארגון *per se*, ואילו הווייטקונג ביקש לפגוע בחיילים אמריקאים כדי לערער את העורף האזרחי של ארצות-הברית. בעיניים אמריקאיות נודעה אפוא חשיבות רבה יותר לתוצאה הטקטית הישירה של כל קרב וקרב עם הווייטקונג (מה שכונה "ספירת הגופות" או ה-"body count"), ואילו הווייטקונג לא היה רגיש למשתנים טקטיים ישירים כמו מספר האבידות שספג או השאלה איזה צד השתלט זמנית על תא השטח שבו נוהל הקרב המסוים, והתייצב בשדה המערכה הטקטי בעיקר כדי להשפיע על הרובד האסטרטגי-מדיני של המלחמה – ההתשה המצטברת/האינקרימנטלית של התודעה האמריקאית, שהתגבשה מסדרת הקרבות הארוכה ומא-יכולת להצביע על הישג מובהק או על אפשרות למוצא צבאי מהמלחמה.

נקודה זו מומחשת, למשל, בהשלכות האסימטריות של מתקפת טט.⁴³ במתקפת טט, בינואר 1968, פעל הווייטקונג באופן נרחב במסגרות גדולות ובמספר רב של מוקדים, והיא כללה לראשונה גם הפעלת מסגרות גדולות של הצבא הצפון-וייטנמי הסדור, במאפייני חתימה גבוהה. במקומות רבים נוהלו קרבות גדולים, שחלקם דמה לקרבות העירוניים של מלחמת העולם השנייה. אשר על כן, מתקפת טט שיחקה ברובד הטקטי-אופרטיבי לידי האמריקאים ונכשלה בשדה המערכה כישלון חד-משמעי, שממנו לא התאוששו הן הווייטקונג והן הצבא הצפון-וייטנמי עד לאמצע 1971 (הווייטקונג לבדו איבד במתקפה זו כ-45 אלף לוחמים). במתקפת טט התייצבו שני הצדדים באותו שדה מערכה, במסגרות גדולות ובחתימה גבוהה, ובמונחים טקטיים-אופרטיביים של השמדת מסת אויב היא איפשרה הצלחה אמריקאית מובהקת.

אף על פי כן, ברובדי האסטרטגיה ובעיקר האסטרטגיה-רבתי מסמנת מתקפת טט את קו פרשת המים שממנו אבד אמון הציבור והתקשורת האמריקאים בממשל ובצבא. עד למתקפת טט האמינו הציבור והתקשורת האמריקאים כי אפשר לנצח את המלחמה וכי הנהגתם המדינית והצבאית יודעת מה היא עושה. אמונה זו זועזעה כאשר מהדורות החדשות הציגו מתקפות אויב סימולטניות במאה ערים דרום-זייטנמיות, ביניהן שלושה ימי לחימה בבירת הדרום – סייגון, ולרבות תקיפת שגרירות ארצות-הברית ומפקדתו של מפקד הכוחות האמריקאיים בווייטנם, הגנרל ויליאם וסטמורלנד. אנקדוטה מפורסמת היא סדרת הדיווחים הקודרים של הפרשן הנודע וולטר קרונקייט, ששהה בווייטנם בראשית 1968, ושנהוג לקשור לה את תגובת הנשיא לינדון ג'ונסון: אם איבדתי את קרונקייט – איבדתי את אמריקה. התועלות שהפיק כל צד ממתקפת טט היו במישורים ובצירים שונים לחלוטין. מציאות זו מומחשת באנקדוטה נוספת: באפריל 1975, לאחר תום המלחמה, נפגשו באקראי הקולונל האמריקאי הארי סאמרס וקולונל צפון-ווייטנמי בשם טו (Tu). בשיחה שהתפתחה בין השניים טען האמריקאי כי הצפון-ווייטנמים מעולם לא ניצחו את האמריקאים בשדה הקרב. "יתכן שזה נכון, אבל זה גם לא רלוונטי", השיב הווייטנמי.⁴⁴

ואכן, על אף ניצחונה של ארצות-הברית בכל קרב טקטי ראוי לאזכור במלחמת וייטנם, היא לא השיגה הכרעה צבאית מול הווייטקונג. ארצות-הברית לא הצליחה ליצור "תמסורת" של הישגי השדה שלה לרובדי המלחמה הגבוהים. היא גם לא הצליחה לעצב מלחמה שתיסוב סביב בחינת האפקטיביות הצבאית או משאבי הצדדים, מבחנים שבהם טמון יתרונה היחסי. מובן שגם הווייטקונג לא השיג הכרעה צבאית מול הכוחות המזוינים של ארצות-הברית, אבל הווייטקונג הצליח לשחוק את יכולת העמידה של הציבור האמריקאי ואת האמון והקוהרנטיות במשולש ממשל-צבא-אזרחים, עד כדי כך שארצות-הברית נסוגה מווייטנם אף שהמבנה המקורי של צבאה לא נפגע והיא יכלה להמשיך ולפעול צבאית נגד הווייטקונג. לשם שחיקת רצון הלחימה האזרחי-אסטרטגי האמריקאי הווייטקונג לא נדרש לקיים אפקטיביות צבאית קלסית מלאה (וזה, למשל, נפגעה קשות בעקבות מתקפת טט), ודי היה לו בשימור יכולת התרסה שיווית שתאפשר לו להמשיך ולקיים סיטואציה צבאית, שהיא, מחד גיסא, בלתי נסבלת לאורך זמן לציבוריות ולמערכת הפוליטית האמריקאית, ומאידך גיסא, חסרת מוצא צבאי (כלומר, שוללת מהכוחות המזוינים האמריקאיים את הזדמנות ההכרעה הצבאית). האפקטיביות של הווייטקונג ככוח לוחם אינה יכולה להימדד במונחים טקטיים או פיזיים – כלומר, בהישגיו בשדה מול חיילי ארצות-הברית – אלא במונחי האפקט האסטרטגי ואפקט האסטרטגיה-רבתי שהוא הצליח לחולל. ומאחר שהווייטקונג היה מסוגל לחולל אותו אפקט על המערכת הפוליטית-אזרחית האמריקאית כל עוד החזיק ביכולת התרסה שיווית, השאלה מהי משמעות השגת הכרעה צבאית מול הווייטקונג

נעשית מסובכת. הווייטקונג הרי היה מוכרע במישרין (קרי: לא מסוגל לפעול ביעילות למימוש ייעודו ברובדי האסטרטגיה והאסטרטגיה-רבתית) רק אילולא היה מסוגל עוד לערער את רצון הלחימה של המערכת הפוליטית-אזרחית של ארצות-הברית.

קשה הרבה יותר למצוא דוגמאות למלחמות מודרניות נגד יריב לא-מדינתי שבהן מתקיימות הנחות היסוד של הדוקטרינה הצבאית הקלסית, ושבהן התייצבו שני הצדדים באותו שדה מערכה ולאותה תכלית. עם זאת, יש בהחלט דוגמאות כאלה בשלבים מסוימים של מערכות נגד יריב לא סדור או בקרבות ספציפיים. דוגמה אחת בולטת היא מערכת דייך ביין פו (Dien Bien Phu) (1953-1954) בין כוח המשלוח הצרפתי להודו-סין ובין הווייט מין המקומי. המטרה המדינית של שני הצדדים היתה לשפר את עמדת המיקוח שלהם לקראת ועידת ז'נבה המתקרבת, ושני הצדדים שאפו לעשות זאת באמצעות הישג צבאי מובהק ואפילו הכרעה צבאית מקומית.

לא רק הצבא הצרפתי הסדור, אלא גם הווייט מין הלא-מדינתי שאף להשיג הכרעה צבאית באמצעות תקיפת מרכז הכובד האופרטיבי של היריב, בקרב העיקרי הגדול. הצרפתים בחרו לקדם כוח של כ-15 אלף לוחמים לשטח הפתוח, כדי לפתות את הווייט מין להתייצב לקרב עיקרי גדול, שהיתרון בו היה אמור להיות, כמובן, לכוח הצרפתי הסדור. בניגוד להיגיון ולדפוס הפעולה המקובל אצל ארגוני גרילה, הווייט מין נענה לאתגר בחיוב ונטל על עצמו את המשימה השאפתנית של תקיפת מרכז המסה הצבאית של כוח המשלוח הצרפתי בתא השטח האמור והשמדתו (ולא רק סדיקת רצון הלחימה המדיני של צרפת באמצעות הסבת אבידות). ואכן, הווייט מין העביר לגזרת דייך ביין פו כ-50 אלף לוחמים, ארטילריה ונ"מ והתייצב לקרב צפוי מראש (set-piece battle) בעצימות גבוהה וממושך (209 ימים, מתוכם 54 ימי מצור), שבסופו נהרגו יותר מאלפיים חיילים צרפתים ויתרת הכוח נפלה בשבי. אם כן, הווייט מין השיג הכרעה צבאית, מקומית, ואף למעלה מזה.

מלחמת לבנון הראשונה: במפתיע, התמרון משיג הכרעה צבאית ואסטרטגית

אחת הדוגמאות הפחות שגרתיות למלחמה בין צבא סדור ובין יריב לא-מדינתי, שבה בכל זאת הצליח הצד הסדור לנהל מלחמה התואמת פחות או יותר את הדוקטרינה הצבאית הקלסית ולהשיג הכרעה מובהקת, היא המערכה שניהל צה"ל נגד אש"ף במסגרת מלחמת לבנון הראשונה (1982). מרכז הכובד האופרטיבי של אש"ף היה היערכותו בדרום לבנון בסמוך לגבול עם ישראל, שאיפשרה לו לפגוע בעורף הישראלי בירי רקטות והחדרת חוליות מחבלים. מרכז הכובד האסטרטגי של אש"ף היה ההזדמנות להקים מדינה-בתוך-מדינה בשטחה של מדינה בלתי מתפקדת ומארכת מאונס, לבנון,

לאחר שגורש קודם לכן מירדן בעת שניסה להקים שם מדינה-בתוך-מדינה. מרכז כובד אסטרטגי נוסף היה הגיבוי שאש"ף זכה לו מצד כוחות הצבא הסורי בלבנון, שכזכור נתקפו על ידי צה"ל במקביל.

המפתח להכרעת אש"ף ב-1982 היה העובדה כי לנוכח התמרון הישראלי בדרום לבנון, אש"ף, בניגוד לארגוני גרילה אופייניים, לא פיזר ולא העלים את לוחמיו ולא נטמע בטבע או בקרב האוכלוסייה האזרחית, אלא הסיג את כוחותיו צפונה בשמירה על התנהלות במסגרות מעין-צבאיות גדולות בחתימה גבוהה, יחסית. יתכן שהסיבה לכך היתה שאנשי אש"ף הפלסטינים נבדלו לאומית ואתנית מהאוכלוסייה המקומית הדרום-לבנונית (למעט במחנות הפליטים הפלסטינים), ויתכן שהסיבה היתה ניסיון להתקדם משלב הגרילה לשלב הלוחמה הסדורה או להגן על מחנות הפליטים. תהא הסיבה אשר תהא, דפוס התגובה האמור של אש"ף לתמרון הישראלי גרם לכך שלא נשללה מצה"ל הזדמנות ההכרעה, והתמרון הצליח לדחוק את אש"ף מדרום לבנון לביירות בתוך שבוע בודד. וכחלוף חודשיים של מצור על ביירות הביא לגירושו המוחלט של אש"ף מלבנון לתוניס (הרחוקה מישראל), בהנחלת תבוסה אופרטיבית ואסטרטגית מוחלטת וסופית. כמסגרת פוליטית שורד אש"ף כמובן עד היום, אך הוא כבר איננו אותו ארגון בעל כושר פעולה צבאי-למחצה ששלט בפתחלנד בשנות השבעים של המאה הקודמת.

כפי שיידון גם בהמשך, השוני בין המאפיינים, הטבע, ההיגיון ודפוס הפעולה של אש"ף ב-1982, ובין אלה של חזבאללה ב-2006, הניב, באותה זירה ובשני המקרים מול יריב לא-מדינתי, מלחמה שונה לחלוטין. חזבאללה הוא ארגון היברידי, בחלקו אמנם מעין-עוצבה בצבא האיראני, אך בחלקו גם מייצג שורשי אותנטי של האוכלוסייה השיעית הלבנונית. ככזה היתה לחזבאללה יכולת היטמעות שככל הנראה לא התאפשרה לאש"ף, ולפיכך חזבאללה היה יכול להיבנות לשתי דרכי פעולה אפשריות: הראשונה, לתקוף את העורף הישראלי במישרין בנשק רקטי בעוד ישראל מגיבה באש אך ללא תמרון; השנייה, אם תגיב ישראל בתמרון לדרום לבנון, להישאר בדרום לבנון בהיעלמות והיטמעות בחתימה נמוכה ולנהל מלחמת גרילה מתמשכת נגד צה"ל, שמטרתה פגיעה בחיילי צה"ל וכך פגיעה בעקיפין במרכז הכובד האסטרטגי של ישראל ("קורי העכביש", הכינוי של חזבאללה לתזה בדבר היעדר נחישות ציבורית-פוליטית ישראלית להתמיד במלחמה). מכאן, שאם לאש"ף לא היה מענה הולם לתמרון ישראלי בדרום לבנון, הרי שמבחינת חזבאללה תמרון כזה סיפק הזדמנות לנהל מלחמת גרילה, ולכן ייצג דרך פעולה אלטרנטיבית מועילה (מבחינת חזבאללה). ובעוד אש"ף היה נטע זר בלבנון, וגירושו ממנה הניב את הכרעתו המוחלטת והסופית ככוח צבאי, חזבאללה, המהווה גם תופעה שורשית (grassroots) אותנטית המבעבעת מהאוכלוסייה השיעית המקומית, יוכל כמעט תמיד לשוב ולשקם את כוחו בלבנון. לכן נשקף סיכון ממשי לחזרת המצב

לקדמותו בתום כל תמרון ישראלי נגד חזבאללה בדרום לבנון, ולישראל קשה למצוא אסטרטגיית יציאה (exit strategy) מוצלחת מתמרון כזה.

כאמור, המאפיינים הייחודיים של דפוס הפעולה האש"ף ב-1982 איפשרו למערכה שניהלה ישראל נגדו להתקרב עד מאוד לדוקטרינה הצבאית הקלסית: מטרות המלחמה של ישראל הושגו באמצעות הכרעה צבאית;⁴⁵ ההכרעה הצבאית ניכרת בפגיעה המוחלטת והבלתי הפיכה בכושרו של אש"ף לפעול נגד ישראל ביעילות ככוח לוחם ומאורגן צבאי-למחצה; ההכרעה הצבאית הושגה באמצעות תקיפת מרכז הכובד האופרטיבי של אש"ף ואף באמצעות תקיפת מרכזי הכובד האסטרטגיים שלו; ותקיפת מרכזי הכובד של אש"ף התבצעה בקרב עיקרי גדול או לפחות בסדרה של קרבות שהתנהלו כחלק מאותו תמרון מרוכז גדול. שני הצדדים התייצבו באותו שדה מערכה, ובאופן יחסי למלחמות של מדינה נגד גרילה, תחת אותו היגיון צבאי סדור (כלומר, אש"ף לא ממש נהג לפי היגיון ההיעלמות וההיטמעות של הגרילה).

לסיכום פרק זה, אפשר להבחין שעולם מונחי המלחמה בגרילה אינו תואם בדרך כלל את הדוקטרינה הצבאית הקלסית. במקרים שהגרילה מנצחת (קרי: משיגה את מטרתה המדינית), ניצחונה איננו פועל יוצא של הכרעה צבאית אלא של מסכת הקשרים רחבה, ובדרך כלל של התשה אינקרימנטלית לאורך זמן של רצון הלחימה האזרחי-פוליטי של הצד המדינתי. הגרילה תבקש לטשטש את מרכזי הכובד הצבאיים-הפיזיים שלה, ותימנע בדרך כלל מהקרב העיקרי הגדול. ולשם מימוש ייעודה ברובדי המלחמה הגבוהים היא אינה נדרשת לשמר את האפקטיביות הצבאית, ודי לה בשימור יכולת התרסה שיווית אשר תתיש בהדרגה את התודעה הפוליטית-ציבורית של יריבה המדיני.

פרק ה'

מלחמה מקבילית: מלחמה אחת ובה שתי מערכות שאינן נפגשות

בפרק זה ינותחו מושגים וכלים אנליטיים נוספים שנדרשים להמשך, ויתוארו וינותחו מלחמות שכל צד בהן פועל נגד יריביו באופן אחר, ואף לא בהכרח בהתייצבות באותו שדה מערכה. כל צד תוקף מרכז כובד בעל טבע אחר של יריבו, וכל מערכה שכזו מתרחשת בהפרדה טריטוריאלית או פונקציונלית מהמערכה המקבילה שמנהל היריב. כן יועלו הנקודות הבאות:

1. יורחב הרקע הדוקטרינרי והתיאורטי גם לתפיסות אלטרנטיביות לגישה הקלאוזביציאנית, ובהן תקיפת תוכניות האויב והאסטרטגיה של הגישה העקיפה;

2. קיימת נטייה של תרבויות שאינן נאמנות למסורת המערבית להרחיב את יריעת המלחמה ל"מצב בכללותו";

3. גישה "המצב בכללותו" עשויה לערב במתכוון את אזרחי שני הצדדים, לטשטש את הגבולות שבין מלחמה ובין שלום ובין לוחמה לדיפלומטיה, ואינה תחומה בגבולות שדה המערכה או במועדים מוגדרים;

4. אף במלחמות הבוחנות את האפקטיביות הצבאית של הצדדים יש להבחין בין:

א. תקיפת מרכז כובד אופרטיבי, המשיגה הכרעה צבאית; כלומר, פגיעה מהותית וישירה בכושר הפעולה הצבאי של האויב; ובין –
ב. תקיפת מרכז כובד אסטרטגי או איום עליו, המשיגים הכנעה אסטרטגית; דהיינו, שלילת חופש הפעולה של האויב להמשיך להילחם;

5. המלחמות המתוארות בפרק זה עוסקות בעיקרן במקרה השני, קרי: בהפעלה אפקטיבית של כוח צבאי לשם שלילת חופש הפעולה האסטרטגי של האויב להילחם, או לפחות בתקיפת תוכניותיו להילחם מלחמה לפי פרדיגמה מסוימת וכפיית פרדיגמה אחרת, בלי שמעריך השדה של האויב ייתקף בהכרח בתקיפה ישירה.

המערב הטקטי מול המזרח האסטרטגי

הנחות היסוד הקלאוזוביציאניות המפורטות בפתח מזכר זה אינן נהנות ממונופול על דרך החשיבה המלחמתית, אפילו לא בקרב ההוגים הקלסיים. סון טצו, למשל, טען כי הדרך העיקרית לנצח את האויב היא לתקוף את האסטרטגיה שלו ("לתקוף את תוכניות האויב", בלשונו של סון טצו). לדבריו, המלחמה "האידיאלית" היא זו שגורלה נחרץ עוד לפני שפרצה, ומוטב להשיג ניצחון בדרך של הנחת מרכיבי פאזל האסטרטגיה המנצחת במקומם בלי להגיע לכדי הפעלת כוח.⁴⁶ התקיפה הישירה של צבא האויב תיעשה רק כשאין ברירה טובה יותר, ויש בה צורך רק כאשר היא משרתת את ההיגיון הכולל של ערעור האסטרטגיה של האויב. למעשה מטיל סון טצו את האחריות לניצחון לפתחה של האסטרטגיה, והקרב הטקטי מהווה רק את החיכוך הבלתי נמנע בין האסטרטגיות שלנו ושל יריבנו.

העדפת האסטרטגיה המנצחת על פני התוצאה הטקטית עשויה להיות דפוס חשיבה אופייני בדרום מזרח אסיה, שכן מצביאים כמו מאו צה טונג הסיני והו צ'י מין הווייטנמי ניצחו מלחמות גם בלי להשיג הכרעה צבאית ואף בלי לנצח בקרבות העיקריים. ואכן, בניגוד למצביאים מערביים כמו נפוליון וג'ורג' פטון, שסברו כי בהינתן עליונות טקטית מובהקת ממילא אפשר לנצח בכל מפגש עם צבא האויב ולפיכך האסטרטגיה ממלאת תפקיד של כינור שני, מאו צה טונג טען כי "ההשקפה שניצחון אסטרטגי נקבע על פי הצלחות טקטיות בלבד היא שגויה מאחר שהיא מתעלמת מהיות ניצחון או תבוסה במלחמה בראש וראשונה שאלה האם המצב בכללותו ובשלביו השונים נלקחים בחשבון באופן הראוי".⁴⁷ השקפה זו אינה נובעת ככל הנראה מחוסר הסימטריה התעשייתית והטכנולוגי שבין המערב למזרח, שהרי היא ניכרת גם במלחמות בין גורמים אסייתיים ובין עצמם, כמו, למשל, מלחמת האזרחים הסינית (1927-1950, לסירוגין).

עם זאת, רוב דוקטרינות המלחמה המערביות שאפו היסטורית לתחם את המלחמה למפגש בין הצבאות הלוחמים, בשדה הקרב ובפרק זמן קצוב. אך בהינתן תיחום כזה יתרון הצבאות המערביים על פני צבאות העולם השלישי הנו בדרך כלל מובהק. לפיכך, במקרים רבים דחו מצביאים אסייתיים וערבים את תיחום המלחמה האמור, והעדיפו לנהל התנגשות ציוויליזציות הוליסטית ורחבה יותר, המשתפת באופן מכוון את אזרחי שני הצדדים, החורגת משדה הקרב והנמשכת על פני תקופות ארוכות ואף בלתי מוגדרות. ובניגוד לדיכוטומיה המערבית, הרואה במלחמה ובדיפלומטיה שתי דיסציפלינות שונות, המנוהלות בהיגיון מנוגד, באמצעים שונים, במועדים נפרדים ואף על ידי זרועות ממשל נפרדות, ההשקפה האסייתית-ערבית מטשטשת את הגבולות בין פעילות מלחמתית לבלתי מלחמתית ורואה בהן מאמץ סינרגטי משולב. כך נוצר

"מצב בכללותו", המעמם את היתרון הטכנו־טקטי של צבאות המערב והמאפשר לעתים לגבור על החברה האזרחית המערבית, ובעקיפין גם על צבאה. זאת ועוד: הדמוקרטיה המערבית כפופה למערכת אילוצים המצרה את צעדיה, לרבות שיקולי לגיטימציה, חופש פעולה דיפלומטי, והכרח לתחזק את תמיכת המערכת הפוליטית, הציבורית והתקשורתית. למערכות אלה אורך נשימה קצר יחסית, והן הפכפכות ופגיעות יותר למניפולציות של האויב, מה שמזין "מצב בכללותו" נוח יותר לאויב הדמוקרטיה המערבית.

הגישה העקיפה הבריטית

טראומת ההשמדה חסרת התכלית של מלחמת החפירות בחזית המערבית של מלחמת העולם הראשונה גרמה לעליית קרנה של ההתקפה על תוכניות האויב והרתיעה מהתקפה חזיתית על המסה הצבאית גם בקרב הוגים צבאיים מערביים מודרניים, כמו, למשל, לידל־הארט בחיבורו המפורסם על האסטרטגיה של הגישה העקיפה.⁴⁸ לידל־הארט טען כי אחת ממטרות האסטרטגיה היא לצמצם את אפשרויות האויב להתנגד לה, ומכאן שיש להפתיע את האויב במקום, בזמן ובדרך שיימצא בהם בשיא חולשתו. אם האויב נערך לעימות ישיר כלשהו, ושם מוקד עוצמתו, הרי שהאסטרטגיה של הגישה העקיפה תשאף להימנע מאותו עימות ישיר ותחפש עימות אחר, המתאים ליתרון היחסי שלנו ולחיסרון היחסי של האויב. ובמילותיו של לידל־הארט "מטרתו האמיתית [של האסטרטג] איננה לבקש אחר קרב, אלא לבקש אחר מצב אסטרטגי רב־יתרונות כל כך, שאם לא יספיק להוליד הכרעה מכוח עצמו, יוכל המשכו באמצעות קרב להשיגה לבטח".⁴⁹

אם כן, משמעות הדברים היא שהניצחון או ההכרעה לא יושגו בהכרח באמצעות מפגש בין מסות הצדדים באותו שדה מערכה ולאותה תכלית של השמדה הדדית. לידל־הארט מנתח כדוגמה את המאבק בין בריטניה ובין גרמניה במלחמת העולם הראשונה: בריטניה נהנתה מעליונות ימית מסורתית על גרמניה, אך צבא היבשה הגרמני היווה לה יריב קשה ומר. בנתחו את מהלך המלחמה מסיק לידל־הארט, מחד גיסא, שהתרומה הבריטית להצלחת המלחמה הושגה בעיקר הודות לסגר הימי שהטיל הצי הבריטי על גרמניה (בשחיקה זניחה בקרבות ימיים מועטים), ומאידך גיסא, שהמעורבות הבריטית בלוחמת היבשה העלתה תרומה דלה לתבוסת גרמניה (אך גבתה מבריטניה מחיר אדיר).⁵⁰ הסגר הימי הבריטי נענה בניסיונות גרמניים לנתק את קווי האספקה הימיים שבין בריטניה לארצות־הברית באמצעות מערך צוללות; אך שתי המערכות הימיות – הבריטית נגד גרמניה והגרמנית נגד בריטניה – התנהלו במקביל בזירות שונות ובלי שנפגשו.⁵¹ (על ישימות או חוסר ישימות גישתו של לידל־הארט לאומות

אחרות בנסיבות שונות יורחב בפרק הסיכום של המזכר). דוגמא מובהקת לאסטרטגית הגישה העקיפה הבריטית, מצויה באופן בו ערערה בריטניה את המערכה של נפוליון במזרח התיכון, ואף ערערה את היציבה האסטרטגית של צרפת. ב-1798 יצא נפוליון למסע כיבושים במזרח התיכון, כשצבאו מושט על גבי ספינות הצי הצרפתי. לאחר שנפוליון הביס את הממלוכים בקרב ליד קהיר, נפתחה הדלת לשליטה בכל מצרים ואף לארץ ישראל. בריטניה נמנעה מעימות יבשתי ישיר עם הצבא הצרפתי, ובמקום זאת תקף נלסון את הצי הצרפתי בעת שזה בעגינת לילה במפרץ אבוקיר (בדלתא של הנילוס). הצי הצרפתי לא רק הובס אלא הושמד; אך חשוב מכך, צבאו של נפוליון נלכד במזרח התיכון, איבד מרכיב יסודי בכושרו לתמרן בזירה, וצרפת – כמעט ללא צי ועם חלק מהותי מצבאה לכוד מעבר לים – איבדה מיציבתה האסטרטגית.

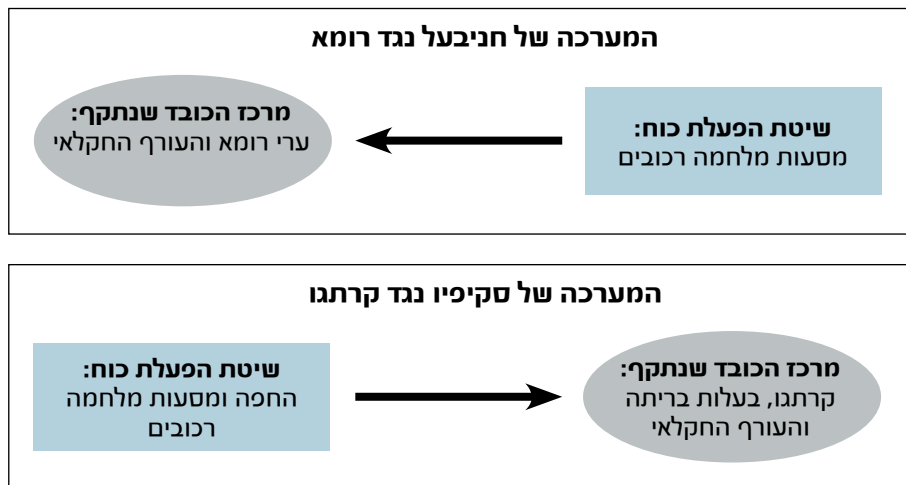
סקיפיו מערער על הנחות היסוד של חניבעל וכופה מלחמה אחרת

אלא שהדוגמה ההיסטורית המובהקת ביותר לניצחון במלחמה בתקיפת התוכניות האסטרטגיות של האויב, ובלי ששני הצדדים מתעמתים באותו שדה מערכה לשם תקיפה הדדית של מרכזי המסה, היא המלחמה הפונית השנייה בין רומא ובין קרתגו (ששכנה לחופה הצפוני של אפריקה). המלחמה הפונית השנייה נפתחה במסע המפורסם של חניבעל דרך האלפים, שלאחריו זכה בשורה של הצלחות טקטיות נגד הלגיונות הרומיים.⁵² בשלב השני של המלחמה אימץ המצביא הרומי מקסימוס פביוס היגיון וטבע מלחמה של הימנעות מקרבות עיקריים ושליחת הזדמנות ההכרעה מחניבעל, ובמקומה בחר לזנב בצבאו בנסותו למשוך אותו לסדרה של קרבות קטנים בתנאים שיקנו יתרון רומי מובהק (לימים כונתה גישה זו בשם "אסטרטגיה פביאנית"). כך, למשל, היה הצבא הרומי נערך ברכסים מיוערים בשולי נתיב התנועה של חניבעל, ובתנאי שטח כאלה התקשה חניבעל להביא לידי ביטוי את פרשיו, שהקנו לו את היתרון הטקטי המרכזי. אילו פנה חניבעל לתקוף את הרומאים, הקרב היה מתנהל על פי תנאיהם. ואילו נותר במישור הפתוח, הרומאים היו מוותרים על הקרב. במקביל פעל הצי הרומי לניתוק קווי האספקה והתגבור הימיים מקרתגו וקרתגו החדשה (ספרד) לחניבעל.

אך השלב הדרמטי ביותר במלחמה הפונית השנייה החל כאשר המצביא הרומי סקיפיו אפריקנוס נטל את המושכות. סקיפיו החליט להימנע לחלוטין מהתעמתות עם חניבעל על אדמת איטליה, ובמקום זאת הפליג תחילה לקרתגו החדשה (ספרד), שם תקף את הבסיס העיקרי של חניבעל, ואחר כך הפליג לצפון אפריקה, איים על קרתגו עצמה, השמיד את העורף החקלאי שלה ותקף את בעלות בריתה, ובכך למעשה

⁵³. הכריע את המלחמה.

תרשים 4: המלחמה הפונית השנייה – שתי מערכות מקבילות שאינן נפגשות

גדולתו של סקיפיו בכך שהצליח לתקוף את הנחות היסוד של חניבעל. חניבעל עיצב מלחמה המציבה לכאורה בפני רומא שתי אלטרנטיבות: להתייצב מולו בשדה הקרב הטקטי ולנחול מפלה אחר מפלה, או לתת לו חופש פעולה לבזוז את העורף החקלאי של רומא. הפרדיגמה שגיבש חניבעל היתה כמובן כזו שכל אלטרנטיבה שרומא היתה בוחרת בה היתה נוחה לו. אלטרנטיבות אלה נשענו על הנחת יסוד "המובנת מאליה", ולפיה במלחמה הפונית השנייה יש רק זירת מערכה אחת – איטליה. סקיפיו ערער על הנחת היסוד האמורה, פתח זירות מערכה נוספות, ולמעשה הציב בפני חניבעל שתי אלטרנטיבות משלו: לנטוש את איטליה ולהתייצב לקרב על קרתגו, או לתת לו חופש פעולה נגד הבירה קרתגו. בכך הצליח סקיפיו להציב בפני חניבעל שתי אלטרנטיבות שכל אחת מהן טובה לסקיפיו. ערעור על הנחות היסוד "המובנות מאליהן" של האויב, סירוב לפעול בתוך טווח האלטרנטיבות שהוא מציב, וכפיית מערכת אלטרנטיבות אחרות, שכל אחת מהן טובה לרומא – אלה עיקריה של האסטרטגיה המנצחת של סקיפיו. ואכן, הדרגה הגבוהה ביותר של המצביאות היא לגרום לאויב להתעורר לבוקר מלחמה שאיננה המלחמה שהאויב חשב ותיכנן שתתרחש.

סקיפיו ניצח את המלחמה הפונית השנייה, אך אפשר לטעון כי הניצחון לא הושג בפגיעה בכושרו של צבא חניבעל לפעול נגד רומי ביעילות – גייסותיו של חניבעל על אדמת איטליה הרי לא נתקפו ולא נפגעו. לעומת זאת, אפשר גם לטעון שכאשר סקיפיו מאיים על קרתגו, לחניבעל אין חופש פעולה – אסטרטגי – לפעול ביעילות על אדמת איטליה, גם אם אינו מנוע מכך מהבחינה האופרטיבית. צבאו של חניבעל

לא איבד מכושר הפעולה "הגנרי" שלו, אך מלכתחילה לא היה לו כושר פעולה כנדרש לסיכול הרעיון האסטרטגי האלטרנטיבי של סקיפיו; ובהקשר מסוים זה, הוא היה לא יעיל כמעט כאילו הוכרע. אף על פי כן חשוב להדגיש שהמלחמה הפונית השנייה עדיין נסבה סביב מבחן האפקטיביות הצבאית של הצדדים. לא יכולת עמידה, משאבים או גורם אחר קבעו את תוצאתה, אלא האפקטיביות של רומא בניהול מסע מלחמה משולב, ימי-יבשתי, ארוך-טווח, שבשיאו סדרת קרבות שבחנה, כאמור, את יעילות השדה של הצדדים.

אפשר לכנות את דוקטרינת המלחמה של סקיפיו בשם "מלחמה מקבילית". סקיפיו סירב להתייצב למערכה שחניבעל בחר לנהל, ואשר הגיונה וטבעה תאמו את עוצמות צבאו של חניבעל ואת חולשות הרומאים. הוא בחר לפתוח במערכה מקבילה, שהגיונה לאיים במישרין על מרכזי הכובד האסטרטגיים של קרתגו – העיר קרתגו עצמה, העורף החקלאי שממנו היא ניזונה ובעלות בריתה. איום זה איפשר לסקיפיו לכפות סיום לחימה לפי תנאיו מתוך עמדה דומיננטית צבאית-אסטרטגית. כלומר, להשיג הכנעה אסטרטגית.

במלחמה המקבילית פותח כל צד במערכה נפרדת, המעוצבת לפי יתרונותיו היחסיים והחסרונות היחסיים של יריבו, ומנסה לתקוף מרכזי כובד שונים של יריבו. כל צד שואף לממש את התוכנית המערכתית שלו באינטנסיביות וביעילות שמהן ישיג ראשון שני הישגים נדרשים:

- א. הבאת המערכה שמנהל אותו צד לכדי פגיעה או איום על מרכזי הכובד של האויב, אשר יאפשרו לו לכפות סיום מלחמה על פי תנאיו; ומובלעת בכך:
 - ב. שלילת חופש הפעולה האסטרטגי של האויב להמשיך להילחם במערכה המקבילה שהוא מנהל (גם אם עדיין יש לו חופש פעולה אופרטיבי לעשות כן).
- שני הישגים אלה יחדיו יוצרים את הדומיננטיות והעליונות האסטרטגית הנחוצה לשם ניצחון במלחמה המקבילית.

מושגי היסוד נבחנים מחדש

סקירת המקרים, המונחים והכלים האנליטיים שבחנו בפרקים הקודמים (ובהם מקרי בוחן עיקריים, כמו מלחמת יום הכיפורים בזירת דרום), הרחבת הרקע הדוקטרינרי שסקרנו ברישא של פרק זה, והמלחמה המקבילית, כפי שהיא מומחשת במלחמה הפונית השנייה, מחייבות אותנו לחדד את ההגדרות שבהן אנו משתמשים גם במלחמות הבוחנות את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, מעבר לקיים בדוקטרינות השונות. האבחנות החשובות ביותר הן בין מרכז כובד אופרטיבי והכרעה אופרטיבית – הכרוכים בפגיעה בכושר הפעולה האופרטיבי של צבא האויב, מחד גיסא; ומאידך

גיסא, בין מרכז הכובד האסטרטגי וההכנעה האסטרטגית – הכרוכים בשלילת חופש הפעולה האסטרטגי של האויב להמשיך להילחם בכלל, או לפחות להמשיך להילחם מלחמה התואמת את הפרדיגמה המבוקשת על ידו. בהקשר זה יוצע במזכר זה להגדיר הגדרות חדשות, כמפורט להלן:

מרכז כובד צבאי-אופרטיבי משמעו מקום, כוח, פונקציה, יכולת, הנחת יסוד, תוכנית או מרכיב אחר במערך צבא האויב, הממוקם או הקשור במרחב האופרטיבי של המלחמה, והמזוהה בכך שתקיפתו גורמת גם ליתר אברי מערכת האויב במרחב האופרטיבי – אשר לא נתקפו במישרין – לחדול מלפעול ביעילות למימוש ייעודם ברובד הרלוונטי, בהקשר ובנסיבות;

הכרעה צבאית-אופרטיבית מושגת באמצעות פגיעה במרכז כובד צבאי-אופרטיבי של האויב, וניכרת בכך שמערך צבא האויב המרוכז במרחב האופרטיבי איבד מכושרו לפעול ביעילות, במונחי יכולתו לממש את הרעיון המערכתי ואת התכלית האסטרטגית שלו, בהתחשב בהקשר ובנסיבות, ושסיכויי ההתאוששות וההסתגלות של צבא האויב מפגיעה זו עוד במהלך אותה מלחמה נמוכים מאוד;

מרכז כובד אסטרטגי משמעו מקום, כוח, פונקציה, יכולת, הנחת יסוד, תוכנית או מרכיב אחר במערכת האויב בכללותה, אשר אינו ממוקם או קשור בהכרח במרחב האופרטיבי של המלחמה, ואשר הפגיעה בו תביא (או יצירת פוטנציאל הפגיעה בו עשויה להביא), במישרין ובלוח זמנים רלוונטי לנסיבות, לשלילת חופש הפעולה האסטרטגי של האויב להמשיך להילחם, או לפחות לשלילת החופש להמשיך להילחם בהתאם לפרדיגמת המלחמה המבוקשת על ידו;

הכנעה אסטרטגית מושגת באמצעות פגיעה או יצירת פוטנציאל פגיעה במרכז כובד אסטרטגי של האויב, והיא ניכרת בכך שהאויב מבקש מוצא מידי מהמלחמה מתוך מצוקה (כלומר, שלא על מנת להגן על הישג). הכנעה אסטרטגית רצוי שתהא מלווה בהכרעה צבאית-אופרטיבית, בהשמדת מסה של צבא אויב ובהמחשת עליונות בכל רובדי המלחמה, אך היא עשויה להתרחש בלית ברירה גם על אף השתמרות יכולתו של צבא האויב להמשיך ולפעול ביעילות ברובדי השדה.

סיכום עד כאן חושף אפוא מטריצה הקושרת בין טבע המלחמה, סוגיותיה, דוגמאות לציר העיקרי להפעלת הכוח ודוגמאות למרכז הכובד הנתקף:

טבלה 5: טבע המלחמה, ציר הפעלת הכוח ומרכז הכובד

הערות	דוגמה למרכז הכובד הנתקף	דוגמה לציר העיקרי להפעלת הכוח	הסוגיה שסביבה נסבה המלחמה	טבע המלחמה
תקיפת מרכז הכובד אמורה להשפיע בתוך שעות או ימים על המהלך הצבאי של המלחמה	מרכז מסה או נקודת תורפה במערך הצבאי	פגיעה ישירה או עקיפה בכושר הצבאי של האויב	האפקטיביות של הצבאית של הצדדים	הכרעה
	אסטרטגי; תוכניות או פרדיגמת האויב	שליטת חופש פעולה אסטרטגי להילחם		
הנכס הנתקף אינו לכשעצמו מרכז כובד. תקיפה מתמשכת של נכסים אמורה להשפיע בעקיפין (שבועות וחודשים) על מרכז הכובד	העלאת מחיר המלחמה (במטבע היקר למנהיג)	בדיקטטורה: פגיעה ברצון הלחימה של המנהיגות	יכולת עמידה לאומית	אחר מהכרעה (היעדר הכרעה בפרק זמן קצר)
	האמון והקוהרנטיות בין הממשל, האזרחים והצבא	בדמוקרטיה: פגיעה בנכונות האזרחים לתמוך במלחמה		
הנכס הנתקף הוא בעצמו מרכז הכובד, אך השפעתו על מהלך הלחימה עקיפה ונמדדת בשבועות או חודשים	התעשייה תומכת הלחימה של האויב	פגיעה ישירה במשאבי האויב	משאבים לאומיים תומכי לחימה	
	קווי אספקת משאבים חיוניים מצדדים שלישיים	פגיעה עקיפה במשאבי האויב		
אין השפעה ישירה ומיידית על מהלך המלחמה, השפעה עקיפה בתוך שבועות או חודשים	נכס בעל חשיבות בינלאומית, או מהלך שיגרור מדינות שלישיות להתערבות	בין-ממשלתית: המחשת המחיר והסיכונים שיוצרת המלחמה למערכת הבינלאומית	יכולת גיוס המערכת הבינלאומית	
	הבאת הצד השני להפעלת כוח שנתפסת כבלתי לגיטימית	ממשלה-ציבור: יצירת נרטיב שבו האויב נתפס כפועל באורח בלתי לגיטימי		

פרק ו'

מלחמת לבנון השנייה: מלחמה מקבילית מול יריב לא-מדינתי

בפרק זה תנותח מלחמת לבנון השנייה לאור הכלים האנליטיים ועולם המונחים שלובנו עד עתה, ויועלו הטיעונים הבאים:

1. פרדיגמת המלחמה של חזבאללה היתה תקיפת יכולת העמידה של המערכת הפוליטית-אזרחית הישראלית (מרכז כובד אסטרטגי) בשתי דרכים אלטרנטיביות: במישרין – באש רקטית; או בעקיפין – בהפעלת גרילה נגד צה"ל בדרום לבנון. התוכנית של חזבאללה רק איפשרה לישראל, לכאורה, לבחור איזו בטן רכה שלה לחשוף;
2. ישראל פעלה בתוך הפרדיגמה של חזבאללה, בעיקר בהתייצבותה למלחמה מקבילית שבה מוחלפות מהלומות אש לאורך זמן, באופן המעמיד למבחן את יכולת העמידה של הצדדים (מבחן שישראל אינה חפצה בו באמת);
3. ישראל פעלה על פי הדפוס האמריקאי של הימנעות מהתשה בהימנעות מהתמודדות קרקעית בשדה הקרב הטקטי, בלי להבין שבנסיבות ובגיאואסטרטגיה הישראלית הותרת יכולות טקטיות בידי האויב מאפשרת לו תקיפה אסטרטגית הדדית. כך נוצרת בחינה הדדית של יכולות עמידה, ובעולם המונחים הישראלי זו התשה;
4. כדי לממש את תוכניותיו ולהיות אפקטיבי ברובדי המלחמה הגבוהים חזבאללה נדרש רק לקיים כושר התרסה שיורי. גם פגיעה טקטית קשה בחזבאללה לא היתה שוללת את כושרו לפעול בעילות ברובדי המלחמה הגבוהים. לנוכח זאת ישראל לא ליבנה את המשמעות של הכרעת חזבאללה, קרי: כיצד תמנע ממנו לפעול בעילות למימוש תוכניותיו ברובדי המלחמה הגבוהים;
5. חזבאללה פעל להעלמת מרכזי כובד פיזיים. ישראל לא ליבנה לעצמה מהם מרכזי הכובד של חזבאללה שבכוונתה לתקוף,

- ובוודאי שלא הצביעה על מרכזי כובד שתקיפתם משרתת היגיון של מלחמת הכרעה (בניגוד למלחמת התשה/עמידה);
6. כושרו של חזבאללה להמשיך ולתקוף לאורך זמן את יכולת העמידה הישראלית באמצעות התרסה שיורית, לצד העלמת מרכזי כובד פיזיים, הם הבסיס לתופעת ה"ניצחון באמצעות אי-הפסד". תופעה זו מבקשת להימנע מבחינה מהירה של האפקטיביות הצבאית של הצדדים, ולהאריך את המלחמה עד שסוגיות אחרות, כמו יכולת עמידה ואורך נשימה, יקבעו את גורלה;
7. ישראל ראתה את המלחמה כלא יותר מרשימת מטרות לתקיפה באש-מנגד. הכשל אינו רק בחוסר האפקטיביות של האש-מנגד בנסיבות המלחמה, אלא בעצם ראיית המלחמה כרשימת מטרות לתקיפה. ישראל לא הגדירה אילו סוגיות היא מבקשת להעמיד למבחן במלחמה, ואיזה ציר הפעלת כוח ינתב את המלחמה לעבר סוגיות אלה.

חזבאללה תוקף את "קורי העכביש"

המקרה העדכני ביותר למלחמה אסימטרית, רב-רובדית, רבת-סוגיות ומקבילית המאתגרת את הנחות היסוד של הדוקטרינה הקלסית הוא מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006. מרכז הכובד האסטרטגי של ישראל שחזבאללה ביקש לתקוף היה מה שכינה מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה, בשם "קורי העכביש" של ישראל, או במילים אחרות: התפיסה הגורסת כי חברת השפע הדמוקרטית המערבית אינה מסוגלת, או לפחות אינה נכונה, להקריב ולשלם את המחיר הכרוך בעימות מתמשך, ולפיכך במוקדם או במאוחר היא תיסוג ותותר (למעשה שיידך מרכז כובד זה לרובד האסטרטגיה-רבתי, אך הכינוי המקובל שלו הוא מרכז כובד אסטרטגי). תפיסת קורי העכביש מזכירה במידת מה את תפיסת "השילוש המופלא" (wondrous trinity) של קלאוזביץ, שכבר צוינה לעיל והגורסת שכדי לנהל מלחמה יש לרתום למאמץ משותף את הממשל, הצבא והעם. בניסוח אחר (החורג מהגדרות קלאוזביץ המתאימות יותר למפה הפוליטית-חברתית של ראשית המאה ה-19) אפשר להגדיר את מרכז הכובד של ישראל שחזבאללה בחר לתקוף כאמון והקוהרנטיות בין הממשלה, הצבא והאזרחים.

יכולת הפעולה היעילה של חזבאללה נגד מרכז הכובד האסטרטגי של ישראל התאפשרה הודות לכמה נסיבות ייחודיות, שאין להן אח ורע בתולדות המלחמות בין מדינות ובין ארגונים לא-מדינתיים. ראשית, בדרך כלל נתקלו צבאות סדורים בכוחות לא סדורים או לא-מדינתיים מעבר לים, ומכאן שיכולת הפעולה של הכוח

הלא-מדינתית נגד מרכז הכובד האסטרטגי של המדינה היריבה היתה מוגבלת לתקיפה עקיפה. לווייטקונג לא היתה יכולת פגיעה ישירה בעורף האמריקאי, ולארגון המורדים המלאי, ה-MCP, לא היתה יכולת פגיעה ישירה בבריטניה. גורמים אלג'יריים אמנם ביצעו פיגועים נגד אזרחים צרפתים, אך יכולתם לפעול על אדמת צרפת עצמה היתה מוגבלת ונדירה. ולרוסיה יש אמנם גבול משותף עם צ'צ'ניה, אשר נוצל במקרים חריגים לתקיפת העורף האזרחי הרוסי, אך הריחוק הגיאוגרפי של מרכזי האוכלוסין הרוסיים העיקריים מהגבול הצ'צ'ני יצר מציאות הדומה לזו המתקיימת בעת מלחמה מעבר לים. לכן דפוס הפעולה הנפוץ של ארגוני הגרילה השונים הוא לפגוע בכוח המשלוח הצבאי של מדינת האויב, ובדרך זו ללחוץ בעקיפין על מרכז הכובד האסטרטגי-אזרחי-פוליטי שלה.

ואולם הסמיכות הגיאוגרפית של דרום לבנון למרכזי אוכלוסין עיקריים של ישראל העניקה לחזבאללה (ועוד קודם לכן לאש"ף) את היכולת להפוך נשק רקטי קצר-טווח פשוט וזול לנשק אסטרטגי. מצבה הגיאוגרפי-אסטרטגי הייחודי של ישראל – קרי: היעדר עומק בין החזית ובין העורף – גורם לכך שנשק טקטי מסוגל לייצר פגיעה אסטרטגית. באופן בלתי שגרתי למלחמות בין מדינות ובין ארגוני גרילה, לחזבאללה היתה אפוא יכולת לתקוף את העורף הישראלי באופן (1) ישיר, (2) אינטנסיבי, (3) מתמשך ו-(4) בכל עת שיחפוץ. אם כן, לחזבאללה היתה יכולת אסטרטגית זמינה לתקוף במישרין וביעילות את מרכזי הכובד העורפיים של ישראל לאורך זמן.

מאפיין שני חריג של חזבאללה היה השילוב הייחודי בין יכולות צבאיות ברמה מדינתית (כמו מספר הרקטות שצבר ויכולתן לפגוע בעורף האסטרטגי של המדינה היריבה, וכן איכות מערך הנ"ט) ובין יכולת היעלמות מול מאמצי איסוף מודיעיני ולנוכח תמרון, וכן שרידות מול אש, האופייניות לארגון גרילה לא-מדינתי (היטמעות בקרב אוכלוסייה אזרחית מקומית, חתימה נמוכה, חשאינות ומידור, ורגישות מוגבלת לפגיעה במדינה המארחת).⁵⁴ (לצד ההיעלמות החזיק חזבאללה גם ביכולת הקשחת עמדות נגד אש, בעיקר במערך "שמורות הטבע" שלו, המאופיינת כמובן בחתימה גבוהה יותר). מאפיין זה מאפשר לראות את חזבאללה ככוח לוחם מעין-סדור, גם אם עדיין לא-מדינתי.

מאפיין רקע חשוב נוסף היה עצם העובדה שחזבאללה היה גם מייצג אותנטי של השיעה בדרום לבנון, ולפיכך לא ניתן לעקירה (ראו הרחבה בפרק ד' לעיל).

טבלה 6: מאפייני המערכות במלחמות לבנון הראשונה והשנייה

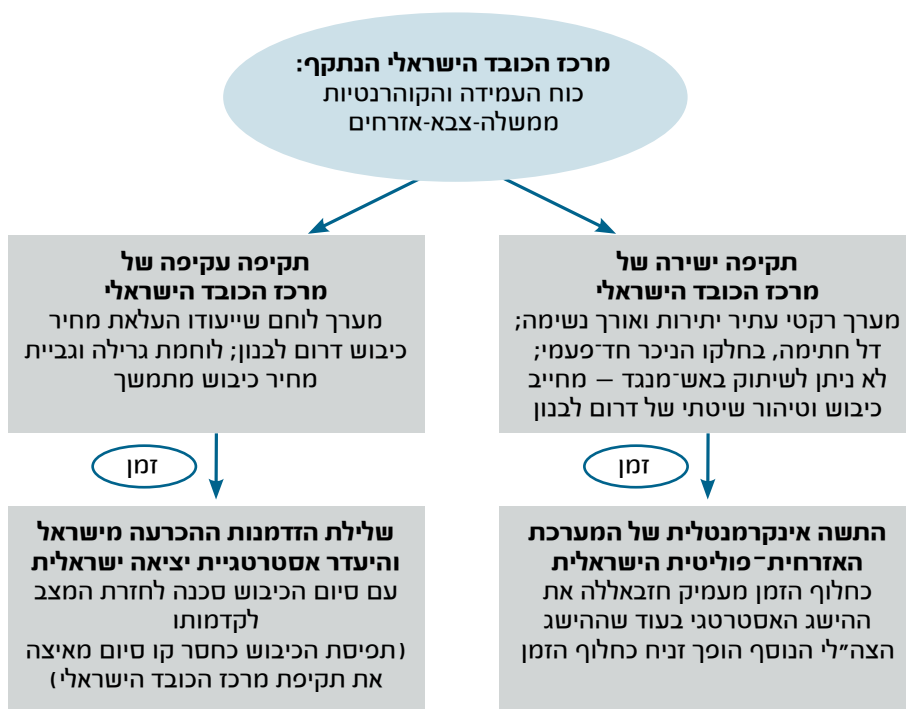
חזבאללה 2006	אש"ף 1982
מייצג שורשי של השיעה המקומית	נטע זר בלבנון (למעט במחנות הפליטים)
פעולה כגרילה	פעולה במסגרות גדולות צבאיות-למחצה
בתגובה לתמרון צה"לי – היעלמות והיטמעות, המשך מלחמת גרילה בדרום לבנון לאורך זמן	בתגובה לתמרון צה"לי – נסיגה מאורגנת צפונה בשמירה על המסגרות ובחתימה גבוהה יחסית
בדרך כלל הימנעות מהקרבת העיקרי הגדול	התייצבות לסדרת קרבות גדולים יחסית
לתמרון אין הזדמנות הכרעה	לתמרון יש הזדמנות הכרעה
אין אפשרות לעקירה סופית ובלתי הפיכה. לאחר נסיגה המצב עלול לחזור לקדמותו	מצב סיום: עקירה סופית ומוחלטת מלבנון

כשברקע נסיבות ייחודיות אלה פיתח חזבאללה תפיסה דו-ראשית – ישירה ועקיפה – לתקיפת מרכז הכובד האסטרטגי של ישראל. ראש אחד, המאפשר תקיפה ישירה של מרכז הכובד האסטרטגי של ישראל, הוא, כאמור, מערך הרקטות המסוגל לייצר אש אינטנסיבית ומתמשכת על העורף האזרחי. מעבר לאפקט הפיזי הישיר (המוגבל) של הרקטות, הפעלתן ערערה את מרכז הכובד הישראלי בכמה היבטים: ראשית, במובנים מסוימים ממשלת ישראל התקשתה לספק שירותים מדינתיים (מזון, רפואה וכו') באזורים שהיו תחת אש, ומכאן שנוצרה פגיעה באמון ובקוהרנטיות בציר ממשלה-אזרחים; שנית, האזרחים לא קיבלו את ההגנה שציפו לה מהמדינה, וגם בשל כך נוצרה פגיעה באמון ובקוהרנטיות בציר ממשלה-אזרחים; ושלישית, הצבא לא סיפק לממשלה את התוצאות הצבאיות שציפתה להן (דיכוי ירי הרקטות של חזבאללה), ומכאן שנוצרה פגיעה באמון ובקוהרנטיות בציר ממשלה-צבא. אם כן, לא הנזק הישיר של הרקטות היווה מרכז כובד, אלא השלכות הירי על חישוקי המערכת הפוליטית-אזרחית של ישראל.

מעריך הרקטות של חזבאללה נבנה, כאמור לעיל, באופן המשלב יכולות מדינתיות עם חתימה נמוכה והיעלמות של ארגון גרילה, ולפיכך הוא לא ניתן לשיתוק באמצעות אש-מנגד,⁵⁵ אלא רק באמצעות כיבוש וטיהור שיטתי של דרום לבנון (לכן לא היו רלוונטיים גם רעיונות שהועלו בישראל, כמו ביתור דרום לבנון מהצפון או תפיסת שטחים שולטים בלבד). למקרה שישראל היתה בוחרת בכיבוש דרום לבנון, הקים חזבאללה לצד מערך הרקטות גם מערך גרילה לוחם, שיעודו היה לגבות מישראל מחיר דמים יקר בעת כיבוש הדרום, ובכך לתקוף בעקיפין את מרכז הכובד האסטרטגי-אזרחי-פוליטי של ישראל (משמע: לפעול בשיטה האופיינית יותר לארגוני גרילה).

כלומר, אף שהמערך הקרקעי הלוחם של חזבאללה נועד להתייצב בשדה הקרב, הרי שבדומה לאסימטריה שבין ארצות-הברית לווייטקונג, שנסקרה לעיל, תפקידו לא היה לבלום את צה"ל במישור האופרטיבי (ומתוך הבנתו את יתרונו וחסרונו היחסי אף לא להתייצב לקרבות גדולים), אלא ליצור סיטואציה שהיא, מחד גיסא, בלתי נסבלת לאורך זמן, ומאידך גיסא, חסרת מוצא צבאי, ובכך לערער בעקיפין את רצון הלחימה של הציבוריות והמערכת הפוליטית הישראלית. קשה לטעון שחזבאללה היה אדיש לשאלה אם ישראל תכבוש את דרום לבנון אם לאו, אך בכל מקרה הוא נבנה להפיק יתרון מערכתי ואסטרטגי מכל אחד משני המצבים האפשריים. יתר על כן, מאחר שחזבאללה נהנה מתכונות היעלמות והיטמעות של ארגון גרילה, הניזונות גם מתמיכה עממית מקומית, התעורר חשש כי סיום כיבוש דרום לבנון יגרור השבת המצב לקדמותו, ולפיכך עיצוב אסטרטגיית יציאה מוצלחת מכיבוש דרום לבנון נעשה מורכב, והכיבוש היה עלול להתמשך על פני תקופה ממושכת ואף חסרת אופק סיום. בנסיבות אלה, שבהן נתפס הכיבוש כחסר קו סיום וכחסר תכלית, רק הייתה מתעצמת [זה הרי לא קרה] יכולת הפגיעה של חזבאללה במרכז הכובד האסטרטגי של ישראל באמצעות פגיעה בחיילים ישראלים בדרום לבנון.

תרשים 6: פרדיגמת המלחמה של חזבאללה

אם כן, חזבאללה הציב לישראל שתי ברירות גרועות, מבחינתה: לחשוף את העורף הישראלי למהלומות אש אסטרטגיות ישירות, מסיביות ומתמשכות, או לכבוש את דרום לבנון ולהישחק בכיבוש מתמשך, בלתי פופולרי וחסר קו סיום. יתרה מזו, כדי להשיג תוצאה מערכתית-אסטרטגית זו חזבאללה לא נזקק לשמר את כושרו הצבאי באופן מלא. לדוגמה, גם אילו הצליח צה"ל לפגוע באופן מהותי בכושר הפעולה של חזבאללה, והיה מפחית את מספר השיגורים ב-60% – מ-250 ל-100 ביום – עדיין היה חזבאללה מצליח לשחוק במשך הזמן את האמון והקוהרנטיות בין הממשל, האזרחים וצה"ל, שכן שיבוש אורחות החיים האזרחיים בישראל ותחושת היעדר ההגנה על העורף מושגים במידה דומה בשני היקפי הירי. כל עוד החזיק חזבאללה ביכולת התרסה שיווית כלפי העורף הישראלי, הוא היה משיג את התוצאה המקווה, מבחינתו (אזעקות, ירידה למקלטים, פינוי, שיבוש אורחות החיים האזרחיים). המדד לבחינת כושר הפעולה של חזבאללה הוא יכולתו להשיג את התוצאה המקווה ברבדים הגבוהים של המלחמה, והוא הושפע אך במידה מועטה מהתוצאות ברובד הטקטי, קרי: מהשאלה מה מספר השיגורים ליום וכמה משגרים איבד.

מלכתחילה צה"ל לא יכול היה להכריע

חזבאללה גם בנה עצמו באופן עמיד, יחסית, בפני היגיון, יכולות ודפוסי הפעולה שהתפתחו בצה"ל, הן מעצם טבעו כארגון גרילה והן מכוח הסתגלותו להתמודדות נגד מרכיבי ה-RMA שהוטמעו בצה"ל. ה-RMA הוטמעה למעשה בצה"ל בשלוש רמות: טכנו-טקטית, מערכתית ואסטרטגית. ברמה הטכנו-טקטית, צה"ל התבסס על יכולת איסוף מודיעיני ותקיפת מטרת מנגד, באמצעים ארוכי-טווח. אך יכולת האיסוף והתקיפה הצה"לית היתה נגד מטרת בעלות חתימה גבוהה יחסית, ואילו חזבאללה פעל בעיקר בחתימה נמוכה ובהיעלמות והיטמעות באוכלוסייה האזרחית ובטבע. חזבאללה גם פיתח יתירות ואורך נשימה גבוהים, שאיפשרו לו לאבד משגרי רקטות רבים במהלך הלחימה (חלקם הגדול ממילא חד-פעמי) ועדיין להמשיך ולייצר אש אסטרטגית מסיבית ורצופה על העורף הישראלי. ובנוסף פעל חזבאללה גם להקשחת נכסים כך שיעמוד בפני אש-מנגד, בעיקר באמצעות הכנסת נכסים למערכים תת-קרקעיים.

ברמה המערכתית, צה"ל שאף לנתח את אויבו כמערכת-של-מערכות, לזהות צומתי תורפה במערכת היריבה ולתקוף אותם באופן שיחולל אפקטים המדכאים את היעילות התפקודית של מערכת האויב. אלא שחזבאללה ניסה, ובמידה רבה הצליח, להיבנות כ"ארגון ללא תפקוד כמערכת" (במידת האפשר כמובן), הוא הרי נותר ארגון היררכי). הוא אימץ מבנה מבוזר ושטוח, המורכב מרשת של תאים מרחביים הפועלים באופן כמעט אוטונומי, על פי הוראות שניתנו מראש ומעט הוראות פשוטות וקצרות

הניתנות בזמן אמת למפקדים מקומיים ואף זוטרים הנהנים מיכולת הפעלת שיקול דעת נרחב. חזבאללה פרס מראש חלק גדול מהלוחמים, אמצעי הלחימה והאספקה כך שכמעט לא היה צריך לשנע כוחות ולהפעיל מערכת לוגיסטית במהלך הלחימה. יחסי הגומלין הפנימיים שמערכת חזבאללה היתה צריכה להפעיל במהלך המלחמה היו מינימליים.

ברמה האסטרטגית, צה"ל שאף לתקוף את מרכזי הכובד האסטרטגיים של יריביו באמצעות מהלומות אש ארוכות-טווח בהספקים גבוהים, שימחישו לאויב את מחיר המלחמה ויביאו לאובדן רצון הלחימה של מנהיגות האויב ולקריסתה התודעתית. מרכזי כובד אלה הובנו בצה"ל בעיקר במובן הפיזי – כלומר, נכסים אסטרטגיים יקרי ערך. אך לחזבאללה היו מעט מאוד נכסים פיזיים אסטרטגיים יקרי ערך. על רקע אמירה זו בולטים חריגים כרובע דאחיה הביירותי, שהיווה הן מרכז פיקוד ושליטה, הן שכונת מגורים של משפחות בכירי הארגון, והן סמל לעוצמה ולאוטונומיה (המתריסה) של חזבאללה בתוך המערכת הלבנונית. צה"ל תקף את דאחיה לאחר אזהרות חוזרות ונשנות, שנועדו לגרום לאזרחים תושבי הרובע להתפנות מבתיהם. תקיפת דאחיה לא הפתיעה אפוא ולא הביאה לפגיעה מהותית ביכולת הפיקוד והשליטה של חזבאללה או בראשי הארגון. אך תקיפת הרובע בהחלט יצרה אפקט סמלי. חשוב מזה, העובדה שישראל תקפה בניינים אזרחיים-למחצה בלב עיר בירה – לא בטעות או באופן חד-פעמי, אלא באופן שיטתי וחוזר ונשנה – היוותה פריצה מסוימת של פרדיגמת המלחמה של חזבאללה. רובע דאחיה היה ללא ספק נכס חשוב, ערכי וסמלי לחזבאללה, אך האם היה מרכזי כובד? תקיפת דאחיה לא פגעה בכושר הלחימה של חזבאללה, ולא נראה שהשפיעה על חופש הפעולה האסטרטגי שלו להמשיך להילחם. עובדות אלה מעוררות תהייה האם בהקשר של מלחמת הכרעה (ולא מלחמת התשה או עמידה) נכון לסווג את רובע דאחיה כמרכזי כובד אסטרטגי חיוני (לפחות בתפוסתו לאחר מתן התרעה ליושביו, ומכאן שגם להנהגת חזבאללה, על הכוונה לתקוף אותו).

המנהיגות הבכירה של חזבאללה היוותה בהחלט מרכזי כובד אסטרטגי פיזי, אך אי-אפשר לבסס את תוכניות המלחמה על ההנחה שניתן לאתר ולתקוף אנשים בודדים (כפי שגם האמריקאים לא הצליחו לאתר את סדאם חוסיין בשלב העצימות הגבוהה של מלחמת המפרץ השנייה, או את אוסמה בן לאדן מאז 2001). לחזבאללה היו גם מרכזי כובד אסטרטגיים אבסטרקטיים, אך ישראל לא פעלה באופן מערכתי קוהרנטי לתקיפתם, ולא חיברה רעיון מערכתי עם מצב סיוס אסטרטגי-מדיני. על כך, יורחב בהמשך.

אם כן, חזבאללה בנה עצמו ב"שטח המת" של יכולות ותפיסות צה"ל (טבלה 7). מלחמת לבנון השנייה מלמדת גם על חוסר התאמתן של כמה מהתפיסות של צה"ל שהתפתחו בשנים האחרונות לטבע המלחמה המתאים לישראל. תפיסות המערכה באש-מנגד, "הלוחמה

טבלה 7: המענה של חזבאללה ליכולות ותוכניות צה"ל

המענה של חזבאללה	הנחות יסוד להפעלה ביעילות	היכולת/תוכנית הצה"לית
פעולה בחתימה נמוכה, היטמעות והיעלמות בקרב אזרחים ובטבע, יתירות גבוהה מאוד, עמדות מוקשחות וממונהרות.	בנק מטרות איכות גדול, יכולת ייצור מטרות איכות בקצבים גבוהים.	ברמה הטכנו-טקטית: הפעלת אש-נגד מדויקת בהספקים גבוהים על מטרות אויב.
"ארגון ללא תפקוד כמערכת": ארגון שטוח, מבוזר הבנוי כרשת של תאים אוטונומיים, כוחות ואמל"ח פרוסים מראש, מערך פיקוד ושליטה נעלם ועתיר יתירות. מידור וחשאיות מובילים לרמת מוכרות נמוכה.	לוחמה מוכוונת אפקטים מחייבת אויב (1) המאורגן כמערכת; (2) בעלת צומתי-תורפה שתקיפתם תביא לדיכוי אפקטיביות המערכת; (3) צומתי-תורפה מוכרים היטב.	ברמה המערכתית: דיכוי האפקטיביות של האויב כמערכת-של מערכות.
היעדר מרכז כובד אסטרטגי פיזי מובהק, שפגיעה בו תגרם לקריסת חזבאללה (שאלות דאחיה וההנהגה הבכירה).	קיומם של מרכזי כובד אסטרטגיים, שפגיעה בהם תפגע בכושר הלחימה או בחופש הפעולה האסטרטגי להמשיך להילחם. מרכזי כובד אלה הובנו בעיקר כנכסים בעלי מאפיינים פיזיים.	ברמה האסטרטגית: מהלומות אש ארוכות טווח נגד מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב.
דילול ועמעום מרכזי הכובד, התמקדות בפיתוח יכולת עמידה עצמית ואתגור יכולת העמידה של העורף הישראלי.	קיום מרכזי כובד פיזיים ונגישים שכלפיהם יופעל הכוח.	יכולת מחץ: יכולת מחץ מושתתת על מהלומה באש אווירית.

המבזורת" ו"המולקולה הדינמית" (כאשר הן צורת הקרב העיקרית⁵⁶) מתאימות בעיקר למי שמבקש להיעלם משדה המערכה, להאריך את משך הלחימה ולהוגיע את יריבו באש; ולמעשה להעמיד למבחן את אורך הנשימה של הצדדים. תפיסות אלה עשויות להתאים לארגון גרילה או למדינה חלשה, המבקשים לחמוק מקרב ההכרעה ולהתייש את היריב בהתרסה מתמשכת, אך לא למדינה המבקשת לבחון בפרק זמן קצר את האפקטיביות הצבאית של הצדדים. צבא המבקש להוכיח עליונות בשדה הקרב אינו יכול להיעלם ממנו. יתרה מזו, כפי שלמדה ישראל במלחמה האחרונה וכפי שגם ארצות-הברית למדה בווייטנאם, רגישותם של ארגוני גרילה ודיקטטורות עולם שלישי לאפקטים המכוונים נגד המערכת הפוליטית-אזרחית נמוכה יחסית. דווקא דמוקרטיות פתוחות ומדינות שפע מתועשות, כישראל וארצות-הברית, רגישות הרבה יותר לאפקטים כאלה. ואכן, האסימטריה ניכרת גם בהצלחתו של חזבאללה לחולל אפקטים אסטרטגיים על האוכלוסייה האזרחית,

המערכת הפוליטית והכלכלה הישראלית, ואילו מטבע הדברים ישראל לא יכלה להשיב לו באותה מטבע.

ישראל משחקת את התפקיד שהמחזי לה חזבאללה

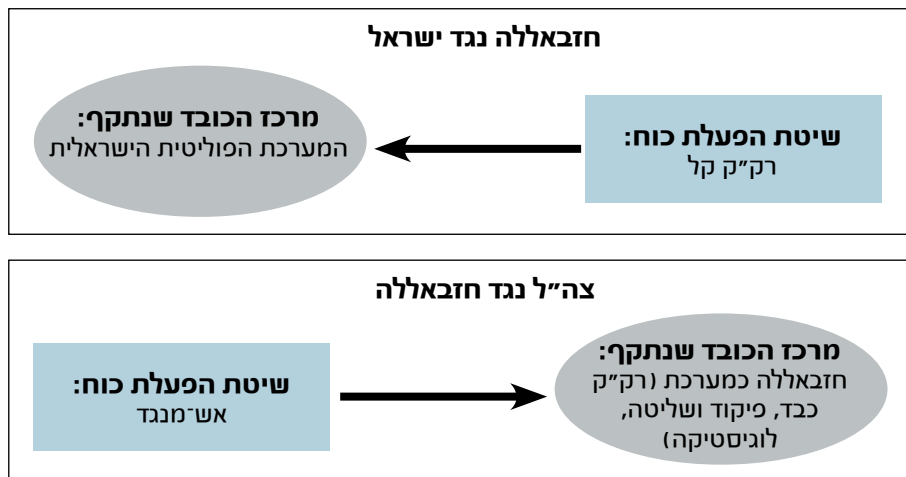
בדומה, בשלב ביניים של מלחמת לבנון השנייה החל צה"ל בביצוע פשיטות נגד יעדי חזבאללה בדרום לבנון. אלא שהפשיטה – כצורת קרב עיקרית (ולא כסיוע למאמץ אחר) – שוב נופלת תחת היגיון חילופי המהלומות, הבוחן בסופו של דבר את יכולת העמידה של הצדדים. הפשיטה אינה תורמת בדרך כלל לעיצוב מצב סיום צבאי יציב ומשנה מציאות, אלא קונסיסטנטית עם "פינג פונג" הקזת הדם וההטרדה ההדדית, כלומר, עם מאבק סבולת והתשה. הפשיטות אינן יכולות להיות ציר עיקרי להפעלת כוח במלחמת הכרעה, הבוחנת בפרץ מהיר את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, ודבר זה מחייב הפעלת מקסימום כוח לשם מימוש מצב הסיום המבוקש (והמוגדר מראש) במינימום זמן.

ואכן, ישראל לא הבינה את טבע המלחמה בחזבאללה, ולא השכילה לתקוף את תוכניותיו או לכפות עליו מלחמה בעלת טבע והיגיון אחרים. מכאן, שמבנה חזבאללה, ההיגיון וטבע המלחמה שלו הביאו לאובדן יעילותה של הפרדיגמה הצה"לית במידה רבה עוד לפני שנורתה הירייה הראשונה. לצה"ל לא הייתה אסטרטגיה או תפיסה שיאפשרו לו לפעול ביעילות נגד חזבאללה עוד קודם שפרצה המלחמה. ישראל גם לא הגדירה לעצמה באופן נהיר וקוהרנטי מה משמעות הכרעת חזבאללה, ומהם מרכיבי ההכרעה שהיא שואפת להשיג במצב הסיום הצבאי.

שחיקתה המתמשכת של הקוהרנטיות במשולש הישראלי ממשלה-צבא-אזרחים ודרכה שחיקת יכולת העמידה הישראלית, באמצעות התרסה שיורית בלבד, לצד העלמת מרכזי הכובד הפיזיים של חזבאללה והיעלמות המסה, הם הבסיס לתופעת "הניצחון באמצעות אי-הפסד". כדי להכריע את חזבאללה במישורין נדרש לשלול ממנו אפילו את יכולת ההתרסה השיורית, וזהו רף גבוה מאוד, שקשה לעמוד בו. יודגש גם, כי אופציית הניצחון באמצעות אי-הפסד לא היתה פתוחה בפני ישראל. אופציה זו זמינה למי שמבקש להימנע מבחינה מכרעת של האפקטיביות הצבאית של הצדדים, ומושך את הלחימה עד שגורמים אחרים, כמו אורך הנשימה, יכולת העמידה והמערכת הבינלאומית, יקבעו את גורל המלחמה. לישראל פוטנציאל עליונות באפקטיביות הצבאית ונחיתות אינהרנטית בכמעט כל אחד ממבחיני המלחמה האחרים, ולכן היא אינה מסוגלת לנצח באמצעות אי-הפסד.

חזבאללה הזמין למעשה את ישראל לנהל מלחמה של חילופי מהלומות אש הדדיות, הבוחנת את כוח העמידה של הצדדים לאורך זמן, ובמפתיע ישראל נענתה בחיוב

תרשים 5: מלחמת לבנון השנייה – שתי מערכות מקבילות שאינן נפגשות

להזמנה והציבה את יכולת העמידה שלה למבחן שאינה מעוניינת בו באמת. הרתיעה מהתשה בשדה הקרב הטקטי של דרום לבנון הניבה התשה בחילופי מהלומות אש, שעה שמרכזי הכובד האסטרטגיים של ישראל גלויים ונגישים, ואילו מרכזי הכובד האסטרטגיים של חזבאללה קשים לזיהוי ולנגישות, וכשלישראל מגבלה לוחצת יותר באורך הנשימה הפוליטי, הדיפלומטי והכלכלי. במציאות זו, שבה כל צד תקף באש את מרכזי הכובד הנבחרים של יריבו, התנהלו למעשה שתי מערכות באש במקביל: מערכת חזבאללה נגד ישראל ומערכת צה"ל נגד חזבאללה. חזבאללה תקף את העורף האזרחי של ישראל, ואילו ישראל ניסתה לתקוף צומתי תורפה של חזבאללה כמערכת וכן לאתר ולתקוף מרכזי כובד אסטרטגיים שישפיעו עליו. שתי מערכות אלה כמעט לא נפגשו באותו שדה מערכה (למעט התמרונים המוגבלים והמאוחרים של ישראל). יתר על כן, במישור הטקטי והאופרטיבי שתי המערכות כמעט לא שיבשו זו את זו ואף לא השפיעו באופן מהותי זו על זו.⁵⁷

מרגע שפרצה מלחמה מקבילית שכזו נדרש צה"ל לנהל שתי מערכות במקביל לפי הגיונות מערכתיים ודפוסי פעולה שונים. מחד גיסא, הוא נדרש להשיג הישג מוחלט במערכה שלו נגד חזבאללה, כדי לממש את מטרות המלחמה שהציבה ממשלת ישראל. מאידך גיסא, הוא נדרש להשיג הישג יחסי של שיבוש המערכה הנגדית של חזבאללה נגד ישראל, במידה כזו שהישגי חזבאללה לא יאפילו על הישגיו במערכה הישראלית נגד חזבאללה. צה"ל כשל כישלון כפול: ראשית, הוא לא הצליח לנצח במערכה הישראלית נגד חזבאללה, כלומר, הוא לא הצליח להפעיל כוח צבאי באופן שיביא למימוש המטרות

המדיניות של המלחמה; שנית, הוא לא הצליח למנוע מחזבאללה מלפעול ביעילות במערכה שלו נגד ישראל במידה הראויה לציון.

רבים ממבקרי התנהלות ישראל במלחמת לבנון השנייה, וביניהם הח"מ, טוענים כי חלק משורשי הכישלון נטועים בניוון יכולת התמרון בצה"ל לטובת תפיסה הרואה את המלחמה כלא יותר מתהליך של ייצור מטרות נקודה ותקיפתן באש-מנגד. ואולם אפילו היה צה"ל יוצא לתמרון מוגבל בדרום לבנון (בנסיבות ששררו אז בפועל), ההישג המרבי הצפוי ממנו היה שיבוש המערכה באש של חזבאללה נגד ישראל, והמרתה במערכת גרילה מתישה. גם תמרון מוגבל בדרום לבנון, מוצלח ככל שיהא, לא היה מספיק להשגת ניצחון במערכה המקבילה של ישראל נגד חזבאללה, קרי: מימוש היעדים שהציבה ממשלת ישראל – להסיר באופן קבוע את איום חזבאללה מישראל ולפרק אותו כשחקן חמוש במערכת הפנים-לבנונית. לחזבאללה לא היה מרכז כובד שהתמרון אליו היה מביא להתמוטטות יתר אברי הארגון – ובוודאי שלא להתמוטטות קבועה שאינה ניתנת לשיקום. בניגוד לאש"ף ב-1982 (שכאמור, נדחק צפונה וגורש באופן קבוע וסופי מלבנון), חזבאללה לא פעל בדפוס שהיה מוביל לדחיקתו כארגון מדרום לבנון, אלא להיעלמות והיטמעות בקרב האוכלוסייה השיעית המקומית, ומעבר ללוחמת גרילה נגד קווי האספקה וכוח הכיבוש הצה"לי. בניגוד לאש"ף של 1982, שהיה נטע זר בלבנון ולכן היה אפשר לעקור אותו כליל ממנה, חזבאללה הוא גם ביטוי שורשי לשיעה הלבנונית ולכן לא ניתן לעקירה. כיבוש דרום לבנון היה אפוא עלול להפוך למציאות חסרת אסטרטגיית יציאה, שכן בעת נסיגה היה המצב עלול לשוב לקדמותו.

אם כן, ישראל לא היתה מסוגלת – מלכתחילה – לנצח את מלחמת לבנון השנייה בתוך מסגרת טבע והיגיון המלחמה שהכתיב לה חזבאללה. רק התקפה אסטרטגית (לאו דווקא פיזית) על תוכניות חזבאללה והנחות היסוד שלו או התקפה על מרכזי כובד אבסטרקטיים או חיצוניים לגבולות המערכה שהתנהלה בפועל, וכפיית מלחמה בעלת טבע והיגיון אחר, היתה, אולי, מניבה הכרעה וניצחון.

האם אפשר היה לעשות אחרת?

לנוכח הקושי להתמודד עם המורכבות של מלחמת לבנון השנייה באמצעות כלי הניתוח של הדוקטרינה הקלאוזביציאנית, ואף באמצעות כלי הניתוח של ה-RMA והתפיסות שהשתרשו בצה"ל בשנים האחרונות, נשאלת השאלה אילו כלי ניתוח ואיזה תהליך חשיבה היה נדרש לשם תכנון וניהול המלחמה בחזבאללה. כלומר, לאור האמור בפרק זה נקודת המוצא היא לזהות אילו מרכזי כובד אסטרטגיים אבסטרקטיים היו לחזבאללה, וכיצד היה אפשר לנצל את תקיפתם להשגת מצב סיום מדיני-אסטרטגי

רצוי – ניצחון. צעד אפשרי אחד הוא סירוב לקבל פרדיגמה שבה ישראל ניצבת מול יריב לא-מדינתי ודל במרכזי כובד פיזיים, ובמקומה הרחבת גבולות המלחמה כך שייכללו בה גם שחקנים מדינתיים – סוריה או איראן או לבנון.

אשר לסוריה או איראן, כידוע בחרה ישראל לתחום את המלחמה ולא להכליל שתי מדינות בתוך גבולותיה. אפשר לבקר החלטה זו, אם כי חזבאללה הוא רק שחקן משנה במערכת שבה איראן וסוריה הן שחקניות דומיננטיות וכבודות משקל הרבה יותר. מלחמה שכוללת את איראן או סוריה צריכה להתייחס בראש וראשונה אליהן, ולהתבסס על אסטרטגיה קוהרנטית לטיפול בהן, ולא כדרך עקיפה לטפל בחזבאללה. הכללת איראן או סוריה "בדרך אגב" במערכה שחזבאללה במוקדה היא בבחינת הזנב המכשכש בכלב. יתכן שיש מקום להתמודדות צבאית נגד מדינות אלה, אך לא בהקשר ובעיתוי שחזבאללה יכתוב.

אף על פי כן אפשר להכליל שחקן מדינתי נוסף – לבנון. מרכזי כובד אסטרטגיים אבסטרקטיים הקשורים למערכת הלבנונית מתמקדים במקומו של חזבאללה במערכת זו. לאחר נסיגת הכוחות הזרים – סוריה וישראל – מלבנון הפכה שאלת הלגיטימציה של חזבאללה כשחקן חמוש במערכת הלבנונית לסוגיית המבחן שהעסיקה את הארגון, והגדירה את יחסיו עם יתר מרכיבי המערכת הלבנונית. אם בהקשר של "התנגדות" לישראל חזבאללה החמוש מסוגל היה להצדיק את קיומו כנכס של מדינת לבנון, הרי שלאחר נסיגת הכוחות הזרים הוא עלול להיתפס כנטל. מתח זה מחריף בעיקר בנסיבות שבהן חזבאללה נתפס כמפעיל את כוחו למען אינטרס זר (איראני או סורי) ולא למען אינטרס לאומי לבנוני, ובמיוחד כאשר מדינת לבנון משלמת מחיר יקר בגין שירותו של אותו אינטרס זר. השאלה העיקרית הניתנת להצגה ולהחרפה היא למעשה האם חזבאללה כשחקן חמוש מהווה נדבך חיוני בסדר המדינתי הלבנוני, או דווקא איום על אותו סדר מדינתי רופף ממילא. מרכז כובד פנים-לבנוני אחר שממנו ניזון חזבאללה הוא מעמדה המדוכא והלעומתי של העדה השיעית בלבנון. כאן השאלה העומדת למבחן היא האם חזבאללה הוא האביר על הסוס הלבן של השיעה המקומית, או שמא פעילותו גובה ממנה מחיר בלתי נסבל.

פעילותה של ישראל במלחמת לבנון השנייה הציפה במידת מה את המתחים הגלויים והסמויים שבין חזבאללה ובין יתר הסיעות בלבנון, ואת המתחים הקשורים בהיותו גם "שליח" איראני, שהמדינה הלבנונית משלמת את מחיר פעולתו. הפעילות הביאה לחשיפת קווי שבר גם בין חזבאללה ובין המדינות הערביות הסוניות המתונות. אך הצפת שאלות אלה לא נעשתה מתוך ניסיון לממש רעיון מערכתי קוהרנטי או לקשור אותן עם מצב סיום כלשהו. האם היה אפשר לעשות זאת אחרת (לפחות במציאות של 2006)?

הנקודה הראשונה המחייבת ליבון היא האם וכיצד (אם בכלל) היה אפשר להפעיל כוח צבאי לצד אמצעים לא-צבאיים לנוכח רעיון קוהרנטי ומעשי שמיועד להמחיש שחזבאללה הוא נטל ללבנון, איום על הסדר המדינתי שלה ואולי אף נטל על השיעה המקומית. האתגר הוא ביכולת (או בהיעדר היכולת) לתרגם רעיונות מופשטים אלה לתוכנית מבצעית קונקרטית ובת-השגה. הנקודה השנייה היא האם היה אפשר לקשור הפעלת כוח כזו באופן ישיר למצב סיום מדיני-אסטרטגי. הרי הן ממשלת לבנון והן צבא לבנון מאופיינים בחולשתם, ולפיכך לא ברור אם היה אפשר לדחוף אותם להתנגשות עם חזבאללה, ואם כן, מה היתה תוצאתה (הדברים מתייחסים למציאות של 2006; במציאות של 2008 הסבירות שממשלת לבנון או צבא לבנון ייצאו נגד חזבאללה נמוכה מאוד, וממילא חזבאללה הפך לגורם דומיננטי ובעל זכות וטו בתוך ממשלת לבנון, והדוחק את רגלי צבא לבנון החוצה ממרחבי העניין שלו). חשוב גם להבין שישראל היתה אמורה להעריך שבמוקדם או במאוחר תפרוץ מלחמה בעטיו של חזבאללה, ובמקרה המסוים הזה האינטרס הלאומי הישראלי נתפס כלגיטימי וחפף את האינטרס של הממשלה הלבנונית, של ארצות-הברית ושל צרפת ואף את האינטרס של המדינות הערביות הסוניות המתונות (הקונסנסוס העולמי ניכר למשל בהצהרת ה-G8 מה-16 ביולי 2006). לכן היה אפשר ונכון להתחיל בגיבוש מצב הסיום המדיני עוד לפני שפרצה מלחמת לבנון השנייה, וישראל אפילו היתה צריכה לתרום למצב סיום זה את חלקה במענה חיובי לחלק מהדרישות של ממשלת לבנון ממנה. מאוחר יותר, עם פרוץ המלחמה, הפעלת הכוח הצבאי היתה צריכה לספק את הקטליזטור וליצור את ההקשר שבו ייכפה מצב הסיום האסטרטגי-מדיני. אך בניגוד ל-1973, במקרה שלפנינו הקשר בין הפעלת הכוח הצבאי ובין מצב הסיום מוכרח להיות הדוק יותר. יתכן אמנם שהיה אפשר להשיג מרכיבים שונים במצב הסיום המדיני אף ללא קשר סיבתי ישיר למצב הסיום הצבאי (כמו, למשל, בכל הקשור בדרך ההתנהלות ובמוטיבציית הממשלה הלבנונית בהרכבה בשנת 2006), אך לא כך באשר לפירוק היכולת הצבאית של חזבאללה.

לפיכך הנקודה השלישית היא כי אין לצפות שלגורם כלשהו, לבנוני או זר, תהיה הנכונות או היכולת לפרק את המערכת הצבאית של חזבאללה בדרום, ורק כיבוש המרחב שמהגבול ועד לנהר האוואלי (ואולי אף צפונה לו) על ידי צה"ל וטיהורו היסודי היו מאפשרים את מצב הסיום המדיני (לרבות העברת המרחבים המטוהרים לידי צבא לבנון). מכאן, שהפעלת הכוח הצבאי היתה צריכה לשרת שני צירים: ציר אסטרטגי ובו, כאמור, המחשה שחזבאללה כארגון חמוש מהווה נטל על כתפי לבנון ובכך יצירת ההקשר שיאפשר לממשלת לבנון למלא את חלקה (כאמור, במציאות של 2006 ולא של 2008); וציר אופרטיבי, שנועד לפגוע בכושרו של חזבאללה לפעול נגד ישראל, וכן להכין באופן פיזי את מצב הסיום המדיני (שכבר אמור היה להיות מוסכם מראש). הציר

האסטרטגי נועד לממש את מטרות המלחמה של ישראל (ניצחון – מימוש האחריות המדינית של ממשלת לבנון על כל שטחה ועל חזבאללה), והציר האופרטיבי נועד לסכל את המערכה הנגדית של חזבאללה (הכרעה) וכן, כאמור, להכין את מצב הסיום בהיבטו הפיזי. בהקשר רב-רובדי שכזה יתכן שהיה לתמרון הישראלי ערך חיובי, והוא אף היה מסוגל להציע אסטרטגיית יציאה רלוונטית.

נקודה רביעית היא שהרעיון המערכתי לכיבוש דרום לבנון וטיהורו היה צריך להציב לחזבאללה אתגרים החורגים ממעטפת יעילותו. דוגמה אחת להמחשה: כארגון קטן עם מאות לוחמים איכותיים בלבד הוא היה מתקשה לעמוד מול מאמץ מסיבי מרובה-מוקדים בחזית רחבה ועמוקה המתנהל ברציפות במשך יממות רבות.

הלקחים האמיתיים מלבנון

במזכר זה אין הבעת דעה פסקנית ונחרצת באשר למעשיות ולישימות ארבע נקודות אלה למציאות של שנת 2006 או של 2008, ואין זה מובן מאליו שהיה אפשר להפוך רעיונות כאלה לתוכנית מבצעית ולמצב סיום יציב ובר-קיימא. אך ללא ספק היה על ממשלת ישראל, לפני שהורתה על יציאה למלחמה, להשתכנע בקיומן של תשובות חיוביות מספקות לשאלות אלה או לשאלות אחרות מסוגן. אין לצאת למלחמה בלי ללבן תחילה את התמונה בכללותה; מהסוף להתחלה. אחד הלקחים העיקריים המסכמים את כשלי מלחמת לבנון השנייה שנסקרו בפרק זה הוא ההדגשה שכל יציאה למלחמה מחייבת תהליך מסודר שבו מוגדר תחילה מצב הסיום המדיני-אסטרטגי המבוקש, ומוגדרת זיקתו למצב הסיום הצבאי. תהליך אפיון המלחמה מחייב הגדרה של הסוגיות שאנו מבקשים להעמיד למבחן במלחמה, כמו מבחן לאפקטיביות הצבאית של הצדדים או סוגיה נבחרת אחרת (משאבים, יכולת עמידה, רתימת המערכת הבינלאומית וכו'). בחירת הסוגיות שיעמדו למבחן במלחמה היא תמיד תלוית-הקשר, וכרוכה בהערכת יתרונו היחסי מול האויב המסוים ובנסיבות המסוימות.

לאחר מכן עלינו לאפיין את הציר העיקרי להפעלת הכוח – כך שיתב את המלחמה לעבר הסוגיות הנבחרות. במלחמות המבקשות לבחון את היעילות הצבאית של הצדדים ציר זה עשוי להיות, למשל, תקיפה ישירה או עקיפה של מערך השדה של האויב (ישראל במלחמת ששת הימים), או שלילת חופש הפעולה של האויב להמשיך להילחם (כמו האיום של סקיפיו על קרתגו), או תקיפת תוכניות המלחמה של צבא האויב (גרמניה נגד צרפת במלחמת העולם השנייה). במלחמה הבוחנת את יכולת העמידה של הצדדים הכוח עשוי להיות מופעל נגד נכסים לאומיים בניסיון להשפיע על רצון המלחמה של הדרג המדיני של האויב (ארצות-הברית נגד סרביה), או בניסיון להסב נפגעים לצבא האויב ולמוטט את התמיכה הציבורית שלו בהמשך

הלחימה (הווייטקונג נגד ארצות-הברית). במלחמה המבקשת להעמיד למבחן את משאבי הצדדים אפשר לתקוף את משאבי המלחמה של האויב (המערכה האווירית נגד התעשייה הגרמנית במלחמת העולם השנייה), או את קווי האספקה שלו (מערכת הצוללות הגרמניות באטלנטי בשתי מלחמות העולם) וכיוצא באלה. גם בחירה זו היא תלויה-הקשר, ותלויה בנסיבות.

ההצלחה בניתוב המלחמה לעבר הטבע המתאים לנו אינה מובנת מאליה, ויש לעסוק בכך באופן רציני ואינטנסיבי. ואכן, במלחמת העולם השנייה גרמניה ביקשה לבחון את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אך בסופו של דבר המלחמה נסבה סביב היקף המשאבים הלאומיים וקצב גיוסם וסביב יכולת העמידה של הצדדים. במלחמת וייטנם ארצות-הברית ביקשה לבחון את עומק המשאבים הלאומיים ואת האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אך המלחמה נסבה סביב יכולת העמידה האזרחית-פוליטית שלהם. ובמלחמת יום הכיפורים ישראל ביקשה להעמיד למבחן את האפקטיביות הצבאית של הצדדים, אך המלחמה נסבה סביב יכולת העמידה ויכולת גיוס המערכת הבינלאומית לעיצוב מצב הסיום המדיני. לפיכך מושכל ראשון הוא להבין ולנצח במלחמה על טבע המלחמה ועל הסוגיות שיעמדו בה למבחן.

רק כפועל יוצא מאפיון מצב הסיום ומאפיון הסוגיות שהמלחמה תיסוב סביבן וציר המלחמה העיקרי אפשר להגדיר את מרכיבי ההכרעה שאנו שואפים להשיג. אז יש לאפיין את הרעיון המערכתי שניב את ההכרעה, ורק משם אפשר להתחיל ולפרוט תוכניות מבצעיות מסוימות. וכמובן יש לבחון האם היכולות המבצעיות והלוגיסטיות מאפשרות את מימוש תוכניות המלחמה.

במקביל לאפיון המאמץ הצבאי יש צורך גם באפיון ההפעלה של זרועות ממשל אחרות, כדי ליצור אסטרטגיה-רבתי קוהרנטית, ארוכת טווח ויעילה. לכל הפחות יש צורך בהפעלה סינרגטית של המאמץ הצבאי והמאמץ הדיפלומטי (הן בציר הבין-ממשלתי והן בציר ממשלה-ציבור), במאמץ לעיצוב נרטיב המלחמה ותפיסת הלגיטימציה שלה, ולעתים גם במאמץ משקי-תעשייתי. בישראל אין כיום סוכנות המסוגלת להתמודד עם תהליך מולטי-דיסציפלינרי כזה, והמסוגלת לייצר קוהרנטיות בין זרועות הממשל ובין ממלאי התפקידים לסוגיהם. יתרה מזו, במקרים כמו חזבאללה, כאשר המלחמה צפויה מראש ועמדת הקהילה הבינלאומית ידועה ואוהדת, אפשר וצריך להתמודד עם השאלות פרק זמן ניכר לפני פרוץ המלחמה, כך שכאשר תפרוץ האסטרטגיה-רבתי כבר תהיה מגובשת, הקרקע הבינלאומית כבר תהא בשלה לפעולה, ומצב הסיום יהיה מוסכם. גם זה לא נעשה בישראל.

בניגוד גמור לגישה סדורה זו ישראל החלה את מלחמת לבנון השנייה עם לא יותר מתוכנית תקיפה אווירית הרלוונטית ליומיים-שלושה, בלא להגדיר לעצמה מלכתחילה מהו טבע המלחמה וציר הפעלת הכוח המבוקש, מהם מצבי הסיום ומרכיבי ההכרעה

המבוקשים, ומהם מרכזי הכובד שייתקפו. רשימת המטרות לא הורכבה מתוך ניסיון ליצור היגיון מלחמה קוהרנטי, או להבין את ההיגיון הנוצר מאליו מהרכב רשימת המטרות המוצעת. גם ההישג הצפוי (המוגבל) מתקיפת מטרות אלה לא לובן על ידי הקברניטים. חמור מכך, אף שהדרג המדיני אישר רק פעולה מוגבלת מאוד בהתאם לרעיון העיקרי שצה"ל הציע – הצבת ממשלת לבנון במרכז המלחמה ותקיפת תשתיות לאומיות לבנוניות – בכל זאת לא מצאו הדרג המדיני או הצבאי צורך בעיכוב המלחמה לשם חיפוש רעיונות אלטרנטיביים סדורים (ואגב, גם הרעיון העיקרי האמור, כשהוא מבוצע לבדו, משרת סוג של היגיון התשה/עמידה ולא הכרעה). ישראל לא שרטטה קו מסדר המחבר את הנקודות החיוניות: היא הגדירה במעורפל מטרות שאפתניות משנות-מציאות המתאימות אולי למלחמה, אך אימצה דפוס פעולה של מבצע מוגבל, ופתחה באש לאחר הכנות ובלוח זמנים המתאימים לתגובה נקודתית.

ישראל לא שאלה ולא ענתה על השאלה האלמנטרית ביותר שעמה יש להתמודד לפני שיוצאים למלחמה נוספת בלבנון: כיצד מביסים את פרדיגמת המלחמה של חזבאללה? (כפי שמצרים הביסה את הפרדיגמה הישראלית ב-1973, גרמניה הביסה את הפרדיגמה הצרפתית ב-1940, וסקיפיו הביס את הפרדיגמה של חניבעל במלחמה הפונית השנייה).

לכן יש כמובן לתחקר את הכשלים הטכנו-טקטיים של המערכה באש-מנגד, ולצדם גם את כשלי הפעלת דרגי השדה הטקטיים: ניוון יכולת התמרון, חוסר האימונים של הלוחמים והמפקדים, הליקויים הלוגיסטיים, והליקויים בערכי הדרגים המסתערים כמו הדבקות במשימה, התוקפנות וההחלטיות. אך באלה לא די. אם בפעם הבאה רק נשאף לתקוף אותה רשימת מטרות באש קרקעית שטוחת-מסלול ותוך כדי הסתערות טקטית מוצלחת של כוח מאומן הנשען על לוגיסטיקה משומנת, הרי שלא למדנו די מכשלי המלחמה.

בשולי הדברים יצוין, כי עוד נקודה שבה התחקור הישראלי מחייב מחשבה נוספת היא הוספת צלע ההתגוננות לתפיסת הביטחון: ישראל הסיקה מהמלחמה שעליה להשקיע משאבים ומאמצים בהתגוננות נגד מערך הרקטות (בעיקר יירוט וכו'). אלא שהנזק הישיר שנגרם מהרקטות לא היה מהותי, ועיקר נזקו באפקט האסטרטגי שייצרו ואשר שיבש את אורחות החיים האזרחיים בצפון הארץ. מאחר ששום מערך התגוננות לא יספק 100% יירוט, וגם במקרה האופטימי של יירוט אחוז ניכר מהרקטות עדיין יש צורך בהורדת האזרחים למקלטים ואולי אף בפינוי אוכלוסייה מאזורי המלחמה, לא ברור מהו הערך האסטרטגי של מערך ההתגוננות. ישראל תשקיע משאבים ומאמצים במערך התגוננות שתוצאותיו נמדדות במונחים טכנו-טקטיים/פיסיים (יירוט אחוז כזה או אחר של הרקטות), ושעל אף קיומו מערך הרקטות של האויב עדיין ימלא את ייעודו האסטרטגי – קרי: שיבוש אורחות החיים האזרחיים של ישראל, וערעור

האמון והקוהרנטיות בין הממשלה, הצבא והאזרחים. זאת, כשהמשאבים והמאמצים האדירים שיושקעו בהקמת מערך ההתגוננות והפעלתו יחסרו לישראל במאמץ ההכרעה העיקרי.

יתר על כן, נגד מערך היירוט יכול האויב להגיב בכמה דרכים, ובהן הרוויית האש והגדלת היקף המטחים, וכן באמצעי-נגד טכנולוגיים כאלה ואחרים. זה יחייב את ישראל לעבות עוד יותר את מערך ההתגוננות, וחוזר חלילה, כשעלות הגדלת האיום הרקטי היא רק שבריר מעלות וממורכבות הגדלת המענה. כלומר, אנו עלולים למצוא את עצמנו במירוץ חימוש של רקטה-נגד-אמצעי יירוט, שבו כל צעד שלנו עולה פי כמה וכמה ומורכב טכנולוגית בהרבה מהצעד הנגדי של האויב.

מאחר שכאמור אין שוני מהותי ברובדי המלחמה הגבוהים בין 250 נפילות רקטות ליום ובין 100 נפילות ביום, או, לצורך הטיעון, בין 2,000 נפילות ביום ובין 600 נפילות ביום, הרי שההשקעה בהתמודדות הישירה נגד הרקטות אינה נהירה. המאמץ האדיר ומשאבי היירוט העצומים שיושקעו כדי להפחית את מספר הנפילות, לצורך הדוגמה, ב-70% או 80%, יהיו כמעט חסרי משמעות מבחינת האפקט האסטרטגי ששיגו. מוטב לישראל להשקיע את משאביה בהכרעה מהירה של האויב, וכך לקצר את משך החשיפה של העורף, ולא בהקצאת משאבים אדירה למאמץ התגוננות חסר תכלית אסטרטגית, כשמשאבים אלה יחסרו במאמץ ההכרעה העיקרי.

פרק ז'

המלחמה העתידית: מלחמה מקבילית נגד אויב מדינתי שהסתגל להתמודדות נגד ה־RMA ואימץ פרדיגמת גרילה

בפרק זה יוצג מודל אפשרי לדור הבא של המלחמות: מלחמה מול אויב מדינתי שהסתגל להתמודדות נגד יכולות ה־RMA באמצעות אימוץ פרדיגמת גרילה (הדומה לזו של חזבאללה). לצורך ניתוח המלחמה העתידית והבנתה נשתמש בכלים אנליטיים ובמושגים שצברנו בפרקים הקודמים, ויועלו גם הטיעונים הבאים:

1. אימוץ לקחי שתי מלחמות המפרץ כמודל המלחמה העתידית נגד צבא מדינתי עלול להטעות, שכן הצבא העיראקי לא הסתגל להתמודדות נגד היכולות האמריקאיות, ולא הציג פרדיגמת מלחמה אלטרנטיבית שתתקוף את הפרדיגמה של ארצות־הברית;
2. ואולם יכולת ההשמדה בהספקים גבוהים של ה־RMA וניסיונו המוצלח של חזבאללה מול צה"ל ב־2006 עלולים לדחוף גם צבאות מדינתיים לאמץ פרדיגמה של גרילה;
3. צבא סדור שאימץ פרדיגמה של גרילה ינסה, מחד גיסא, לתקוף את יכולת העמידה האזרחית־פוליטית של ישראל ביצירת סיטואציה בלתי נסבלת לפרקי זמן ארוכים באמצעות אש או התשה בשדה המערכה; ומאידך גיסא, יעלים מרכזי כובד פיזיים, יקטין חתימה, יבזר את המסה ולא יתייצב לקרב העיקרי הגדול;
4. בתנאים אלה קיימת ירידה הן בהישג הצפוי והן בתועלת הצפויה מהמהלומה המכוונת נגד מערך השדה הקדמי של האויב. או אז לא נותרת ברירה אלא לתקוף מרכזי כובד אסטרטגיים של האויב – אך כאלה המשרתים טבע של הכרעה ולא כאלה הנסבים סביב סוגיות של יכולת עמידה והתשה;
5. התמרון הוא כלי מפתח בעיצוב טבע מלחמת הכרעה. תמרון המפגיש בין הצבאות מביא להחשת והעצמת מבחן האפקטיביות

- הצבאית של הצדדים, ואילו תמרון מהיר לעבר מרכז כובד אסטרטגי שולל מהאויב את חופש הפעולה להמשיך לאורך זמן במלחמת התשה. תמרון נכון יכפה על האויב להגיב, ותגובה זו עשויה לערער את פרדיגמת הגרילה שלו;
6. התמרון מסוגל לזמן לאויב מרכזי כובד אופרטיביים ולאפשר לנו לכפות קרב עיקרי גדול לפי תנאינו. תמרון שייצור ריכוז מסת אויב גם מספק תנאים אופטימליים להפעלת האש ביעילות;
7. אך תמרון טקטי עלול להסתיים בהתשה מערכתית ואסטרטגית: תמרון חזיתי לתוך מערך הגנה רווי או תוך כדי מתיחת יתר לוגיסטית עלול לבחון דווקא את יכולת העמידה שלנו. יש צורך בעיצוב נכון של התמרון, כך שיבחן את האפקטיביות הצבאית של הצדדים בכל רובדי המלחמה, ולא ייצור בטעות מבחן ליכולת העמידה;
8. הכרעת אויב מדינתי שאימץ פרדיגמה של גרילה אינה אפשרית בפעולה מרוסנת יחסית; בניגוד להכרעה מרוסנת של מסת צבא אויב קלסית המתייצבת בחתימה גבוהה לקרב העיקרי הגדול.

המשמעות המערכתית והאסטרטגית של מדינה עם פרדיגמת גרילה

לאחר שבחנו סדרה של מקרים, נסיבות וסוגי מלחמה שבהם התערערה תקפותה של הדוקטרינה הקלאוזוביציאנית הקלסית, ולאחר שהדגמנו כי אינה עונה על מורכבות נסיבות כמו אלה ששררו במלחמת לבנון השנייה, אנו מגיעים לתחנה האחרונה במזכר זה ולדור הבא של המלחמות: המלחמה העתידית נגד אויב מדינתי שאימץ פרדיגמה של גרילה. סוג מלחמה זה מורכב הרבה יותר ומחייב פיתוח כלים אנליטיים מתאימים. כאן יבואו לידי ביטוי תופעות ואתגרים שניתחנו בפרקים הקודמים, כמו, למשל, המלחמה על טבע המלחמה: כלומר, האם תהיה מלחמת הכרעה או מלחמת התשה; האסימטריה הבין-מדינתית; המלחמה המקבילית שבה כל צד מנהל מערכה נפרדת נגד יריבו; התרופפות הקשר בין תוצאות המלחמה ברבדים השונים; פרדיגמת הגרילה; וגישת ההתרסה ו"הניצחון באמצעות אי-הפסד" של חזבאללה.

ואכן, מירוץ ההשתכללות הטכנו-טקטית בין מדינות המערב שאימצו את ה-RMA או מרכיבים ממנה ובין כמה מדינות המהוות אויבים פוטנציאליים של המערב כבר בעיצומו, ואפשר להבחין בבירור בהצטיידות באמצעים שנועדו לשבש את יכולות האיסוף המודיעיני, הפעלת הנשק המדויק והשליטה והבקרה האלחוטית של המערב. ואולם עדיין לא הוקדשה חשיבה מספקת להבנת המשמעות המערכתית והאסטרטגית של עימות אסימטרי נגד צבא מדינתי סדור שהסתגל ומצא מענה הולם ליכולות האיסוף והספקי התקיפה של ישראל וצבאות המערב.

חמור מכך, ראיית שתי מלחמות המפרץ כמודל למלחמה העתידית עלול להטעות, שכן הצבא העיראקי לא הסתגל להתמודדות עם היכולות האמריקאיות ופעל בדפוס שרק מימש את הפרדיגמה ותוכניות המלחמה האמריקאיות. בשני המקרים העיראקים הציבו מסגרות צבאיות גדולות, מיושנות ועתירות חתימה במרחב מדברי חשוף, כדי שינסו להתמודד באופן סימטרי עם הצבא המתקדם, המצויד והמאורגן ביותר בעולם. יתרה מזו, לעתים ביצעו העיראקים תנועות של מסגרות צבאיות גדולות למרחקים ניכרים, בשטח פתוח ולאור יום, תחת שמים בהירים שבהם שלט ללא עוררין חיל האוויר האמריקאי. העיראקים "התנדבו" להכניס עצמם ללב מעטפת היעילות של האמריקאים, ושיחקו למעשה בדיוק את התפקיד שהאמריקאים תרשו להם. שתי מלחמות המפרץ מלמדות בעיקר על חוסר הבנה עיראקי את נקודות העוצמה והתורפה של הצדדים, על חוסר יכולת להסתגל למציאות משתנה, ועל דלות המחשבה העיראקית בעיצוב פרדיגמה שתאתגר את התפיסה האמריקאית. אך כיום, ועוד יותר מזה בעתיד, ההסתגלות של צבאות מדינתיים שונים להתמודדות נגד יכולות האיסוף המודיעיני והאש המדויקת של המערב עשויה לדחוף את חלקם לפעול לפי היגיון, טבע ודפוס הדומים לאלה שבעבר היו מזוהים עם ארגוני גרילה יותר מאשר עם צבא סדור. אויב הייחוס העתידי שאנו עוסקים בו בפרק זה הוא אפוא צבא מדינתי הפועל במידה רבה על פי פרדיגמה של גרילה.

ל-RMA האמריקאית ולטכנולוגיות שהתפתחו סביבה יש כמה יתרונות מובהקים, כמו יכולת השמדה בהספקים גבוהים של מסגרות צבא גדולות בעלות חתימה גבוהה במרחב חשוף, ולפחות בשלב זה עדיין מתקשים האויבים הפוטנציאליים לספק להם מענה טכנו-טקטי ישיר. לכן היכולת להשמיד כוח אויב משוריין או ממוכן המבצע תמרון קלסי היא מצוינת; והרי ה-RMA נולדה מתוך החיפוש של ארצות-הברית ונאט"ו אחר דרכים לשבור מתקפה סובייטית מסיבית באירופה.

לפיכך על האסטרטגיה ההתקפית של האויב המדינתי שהסתגל למלחמה נגד ה-RMA ויכולת האש המדויקת להיות אסימטרית ולחרוג מדפוס המלחמה הקלסי. האסטרטגיה לא תתבסס על ניסיון לממש את יעדי המלחמה בגישה ישירה, אלא בעקיפין, באמצעות יצירת סיטואציה שהיא, מחד גיסא, מתישה ובלתי נסבלת לדמוקרטיה המערבית לאורך זמן, ומאידך גיסא, מקזזת את יתרונות האיסוף והאש המערביים, ומנסה למעשה לשלול מישראל את הזדמנות ההכרעה הצבאית והמוצא הצבאי מהמלחמה. הדבר מזכיר במקצת את הניסיון של מצרים ב-1973 לנטרל את יכולתו של צה"ל להשיג הכרעה צבאית, ולהאריך את המלחמה כראות עיניה באופן שהיה מותיר רק מוצא דיפלומטי מהמלחמה, שלהשגתו נדרשה הסכמה מצרית. ובמוצא מוסכם זה מצרים ביקשה להניע את התהליך להשגת מטרות המלחמה.

אסטרטגיה כזו תוקפת בעיקר את יכולת העמידה של המערכת האזרחית-פוליטית של ישראל או של הדמוקרטיה המערבית. כמו במקרה של חזבאללה, תקיפה כזו אפשרית בשתי דרכים: בעקיפין, באמצעות פגיעה בחיילים בשדה הקרב, ובמישרין נגד העורף האזרחי, באמצעות נשק רקטי וטילי.⁵⁸ הפגיעה של אויב הייחוס במערך השדה שלנו לא נועדה להשיג הכרעה או יעד אופרטיבי קלסי כמו כיבוש שטח, אלא לפגוע ברצון הלחימה של ישראל או הדמוקרטיה המערבית עקב ערעור האמון והקוהרנטיות שבין הממשלה, האזרחים והצבא. הפגיעה ברצון הלחימה מחייבת כמה תנאים, וביניהם משך לחימה ממושך דיו וכן שהמערכת האזרחית לא תראה סיכוי להישג קונקרטי המצדיק את מחיר המלחמה: כל יום התמודדות נוסף שאינו מניב תוצאות, המלחמה נתפסת כבלתי תכליתית, וככזו יש לסיימה בהקדם. כך, בהדרגה, עלולה להתגבש ההכרה שמוטב להיחלץ מהמלחמה בהקדם, גם במחיר הסכמה הזדנית הכוללת מתן הישג מדיני לאויב או אף נסיגה חד-צדדית מהאתגר.

התקיפה הישירה של העורף האזרחי ברקטות וטילים מחייבת את האויב לפתח מערך אש אשר ישרוד את יכולות האיסוף והתקיפה המדויקת של ה-RMA: החל בפעולה מחוץ למעטפת האיסוף המודיעיני (מתחת לסף החתימה, בקצבים המהירים, מחוץ לטווח הגילוי, מחוץ למעטפת מזג האוויר, ברוויית גירוים ב-זמנים וכו'), וכלה ביתירות ואורך נשימה גבוהים מאוד, שיאפשרו למערך האש לספוג פגיעות יעילות ונרחבות ועדיין להצליח לייצר אש מתריסה מספקת לאורך זמן.

כאמור, מרכיב יסוד נוסף באסטרטגיית המלחמה העתידית של אויב הייחוס הוא הניסיון לשלול מישראל או מהמדינה המערבית את הזדמנות ההכרעה והמוצא הצבאי מהמלחמה. דבר זה מושג במגוון דרכים: מאחר שהאסטרטגיה של האויב מבוססת על גישה עקיפה והתשה, צבא האויב מסוגל לוותר על המסגרות הכבדות המתמרנות ולהתבסס על הרוויית שדה הקרב ביחידות קלות הפועלות בחתימה נמוכה והמנסות להשיג את מרב הקטל האפשרי. בישראל מדובר לאחרונה רבות על "שדה הקרב הריק". ובכן, שדה הקרב לא יהיה ריק אלא להפך, הוא יהיה רווי אך באויב עתיר אש ודל-חתימה. נטרול ה-RMA וניסיונותיה לפגוע בתפקוד האויב כמערכת (EBO) מושג גם בבניין כוח ואימוץ דפוס של "ארגון ללא תפקוד כמערכת". בדומה לחזבאללה ב-2006, גם צבא סדור מסוגל לפעול כרשת שטוחה ומבוזרת של תאים מרחביים אוטונומיים. הלוחמים, כלי הנשק והלוגיסטיקה נפרסים מראש בכל תא מרחבי, רוב הפקודות קבועות מראש, ואין צורך רב בשינוע כוחות ואספקה או בהישענות על מערכות שליטה ובקרה מורכבות. הארגון ממילא נבנה באופן שהוא אינו מצופה לתפקד כמערכת בעלת קשרי גומלין פעילים ואינטנסיביים.

המעבר ממערך צבאי קלסי לרשת של תאים אוטונומיים ומבוזרים הנו עתיר משמעויות נוספות. חסרונו הבולט בכך שרשת תאים כזו תתקשה להגיב ביעילות

מערכתית לתמרון דרכה: היא תאבד את הגיונה ויתרונותיה אם תנסה לרכז מסה למאמץ הגנתי, שלא לדבר על הוצאה לפועל של התקפת-נגד בסדר גודל העולה על מגבלות התא האוטונומי הטקטי. היא גם תתקשה להפעיל ביעילות משאבים השייכים לרמות הפיקוד הגבוהות יותר, כמו איסוף מודיעיני או עתודות ניידות. למעשה יעסוק כל תא כמעט לבדו בהסבת מרב הנפגעים לכוח המתמרן דרך גזרתו, עד שיקרוס. מובן שרשת כזו אף תאבד מהגיונה ויתרונותיה אם תנסה לתמרן אל מרחב לחימה בלתי צפוי (תמרון המחייב צבירת מסה, חתימה גבוהה והפעלת מערכת לוגיסטית), ולכן עקיפתה תיצור לאויב דילמות לא פשוטות.

אך למערך כזה גם יתרונות רבים: לרשת של תאים אוטונומיים אין מרכז כובד אופרטיבי מובהק, שפגיעה בו תביא לקריסת יתר אברי המערך או למחיצת המבנה המקורי שלו. מבנה של רשת תאים מחייב לוחמה פרטנית נגד כל תא הממוקם במרחב התמרון בנפרד, וקשה למצוא נקודות תורפה, ריכוזי כוח או צמתים שתקיפתם תפגע ביכולת האויב להמשיך ולפעול ביעילות. כל תא מתפקד בעיקרו בנפרד, עם קשרי גומלין ותפקוד בין-תאי מוגבל, ולפיכך קיים קושי להלוס במישרין במערכת האויב באופן שישבש את הסדר המערכתי שלה עד שלא תוכל למלא את ייעודה המקורי. מהלומה ברשת תאים אוטונומיים דומה, במקרה הטוב, למהלומה המוטחת באוויר; ובמקרה הרע, למהלומה בשק אגרוף מלא במסמרים: זה בהחלט יכאב לנו, אך לא ישבור את השק. מסיבות אלה גם יש קושי לנהל את הקרב העיקרי המכריע. דילול ועמעום מרכזי הכובד הפיזיים של האויב עד כדי העלמתם מפחיתים אפוא הן מההישג הצפוי והן מהתועלת הצפויה (ברבדים הגבוהים) ממהלומה המכוונת נגד מערך השדה הקדמי של האויב.

מאפיין חשוב נוסף בדור הבא של המלחמות הוא שלשם תקיפת יכולת העמידה שלנו לאורך זמן, האויב אינו נדרש לקיים אפקטיביות צבאית קלסית מלאה, ודי שתיוותר לו יכולת שיורית מספקת להמשיך ולהתריס. חזבאללה יכול להיחשב כמשמר יכולת אש מתריסה נגד ישראל בין שהוא משגר 300 רקטות ליום, 200 ובין ש"רק" 100, ואילו הווייטקונג שימר יכולת גרילה מתריסה נגד ארצות-הברית בין שהרג בקרב מסוים 100 חיילים אמריקאים ובין שעשרה. וגם הישג טקטי מצוין כמו הפחתת שיגורי חזבאללה מ-250 רקטות ביום ל-100 ביום (אילו היה מתרחש) לא היה מספיק כדי לשלול מחזבאללה את היכולת לחולל את האפקט האסטרטגי שביקש להשיג. לכן הכרעה – קרי: שלילת כושרו של צבא האויב לפעול ביעילות למילוי ייעודו – אינה יכולה להימדד בנסיבות אלה במונחים טקטיים או פיזיים, אלא במונחי שלילת ההישג המערכתי או האסטרטגי שהאויב מבקש לממש. הרצון לשלול במישרין את יכולת ההתרסה השיורית מהאויב (למשל, להוריד את מספר השיגורים לרמה זניחה, שקשה

להגדירה מראש) מציב רף גבוה מאוד, ובמקרים רבים לא נוכל לעמוד בו, וגם מסיבה זו קיים קושי אמיתי להשיג הכרעה צבאית-אופרטיבית קלסית.

קושי נוסף, הנובע מהקודם, מתעורר בשאלת הבאת המלחמה לידי סיום. היסטורית הכרעה צבאית-אופרטיבית הובילה בדרך כלל לסיום מלחמה, והמלחמה הסתיימה בסמיכות מועדים לאחר ההכרעה הצבאית. ואולם הקושי שמתעורר בניסיון לגרום לאויב לאבד את יכולת ההתרסה השירית מטיל צל של ספק על יכולתנו לסיים את המלחמה; ואפילו במקרה של עמידה ביעדי התוכנית המבצעית שלנו. גם תמרון עד לקו המתוכנן וגם השמדת מסת אויב בהיקפים משמעותיים, שיפגעו קשות ביכולת הפעולה הטקטית של האויב, עלולים שלא לשלול ממנו את יכולתו להמשיך ולהתריס לאורך זמן ברבדים המערכתיים והאסטרטגיים.

במקרה כזה הופכת המלחמה העתידית למלחמה מקבילית: לא מפגש בין שתי מסות באותו שדה קרב לשם ניסיון סימטרי להשמיד זו את זו, אלא פעולה של כל צד בפרמטרים אחרים, כשהאויב מנסה לחמוק מקרב ההכרעה הגדול ולפעול במישורין ובעקיפין להתשת המערכת האזרחית שלנו. במצב כזה יתכן בהחלט ששני הצדדים יממשו את התוכניות האופרטיביות שלהם בלי שהתוכניות יסתרו או ישבשו אלה את אלה, מה שמחדד את השאלה מהי הכרעה. במימוש התוכנית נהנה האויב מיתרון אסימטרי נוסף: גם אם הוא זקוק לזמן כדי לשחוק את רצון הלחימה של המערכת האזרחית-פוליטית שלנו, הרי שבמובנים מסוימים האויב פותח את המלחמה בהחזיקו מלכתחילה בחלק ממצבי הסיום המבוקשים על ידו: כבר בפתיחת המלחמה האויב נתון באי-הפסד (והרי שאיפתו רק ל"ניצחון באמצעות אי-הפסד") ומחזיק בכושר התרסה. כלומר, קיימת אסימטריה בכך שבנקודת הפתיחה של המלחמה אנו רק מתחילים את המסע המתגבר למימוש מצבי הסיום שלנו ואילו האויב כבר מחזיק בחלקם ואנו נדרשים לעסוק בשלילתם ממנו.

אויב מדינתי שאימץ את הפרדיגמה של חזבאללה מאתגר אפוא גם את הדוקטרינה הקלאוזוביציאנית הקלסית:

- א. האויב עלול לנצח במלחמה באמצעות אי-הפסד בלבד: היווצרות סיטואציה מתישה אך חסרת מוצא צבאי, שתגרום לאובדן רצון הלחימה האזרחי-פוליטי שלנו, אף ללא הכרעה צבאית לטובת האויב;
- ב. האויב מסוגל לספוג מהלומות טקטיות קשות אך ימשיך להחזיק ביכולת התרסה שירית, שתאפשר לו לממש את תוכניותיו ברובד המערכתי והאסטרטגי, ולפיכך נתקשה להשיג הכרעה במובנה הקלסי;
- ג. אויב הייחוס יעמם וידלל את מרכזי הכובד הצבאיים שלו, ויתכן שאף לא יהיה לו מרכז כובד צבאי-אופרטיבי מובהק, הממוקם במרחב האופרטיבי של המלחמה;

ד. בהיעדר מרכז כובד צבאי-אופרטיבי מובהק ובשל היעלמות וביזור המסה נשללת מאיתנו ההזדמנות לנהל את הקרב העיקרי הגדול.

המענה למדינה עם פרדיגמת גרילה: ערעור הנחות היסוד של הפרדיגמה

אם כן, כיצד מתמודדים עם האויב המדינתי הסדור שאימץ פרדיגמת גרילה? העלמת מרכזי הכובד האופרטיביים-פיזיים מייצרת מציאות שבה, בלית ברירה ולא מתוך העדפה דוקטרינרית, נותרת האפשרות של איום על מרכזי כובד אסטרטגיים ואבסטרקטיים. ההתמודדות עם חלק ממרכזי כובד אלה מורכבת. ראשית, מרכזי כובד כאלה הנם תמיד תלויי הקשר, ואין רשימת תיוג של מרכזי כובד. שנית, יש קושי לאפיין מרכזי כובד אבסטרקטיים. חלקם תוכניות, פרדיגמות והנחות יסוד של האויב, שאבחוןן וזיהוי דרך תקיפתן אינם פשוטים. שלישית, חיוני לבחור במרכזי כובד אסטרטגיים שתקיפתם מעצבת מלחמה הבוחנת את האפקטיביות הצבאית של הצדדים והעשויה להביא להכרעה בפרק זמן קצר; ולא להיסחף בטעות למלחמה של תקיפות אסטרטגיות הדדיות וממושכות, הבוחנות יכולות עמידה, אורכי נשימה, או את יכולת גיוס המערכת הבינלאומית. יש פיתוי ניכר לפעול נגד מטרות לאומיות יקרות ערך וקלות לתקיפה, למשל על פי המודל האמריקאי בקוסובו, אך כפי שראינו בפרק א', התמקדות בתקיפתן עלולה לנתב את המלחמה למבחנים המתאימים לארצות-הברית ולא למדינה קטנה כישראל.

אפשר לחלק את מרכזי הכובד האסטרטגיים הרלוונטיים לפי כמה צירים עיקריים, שתקיפתם עשויה להועיל:

ראשית, מרכזי כובד פיזיים שתקיפתם תפגע **בכושר הפעולה האסטרטגי** של צבא האויב: מרכזי כובד כאלה עשויים לכלול מערכי לחימה אסטרטגיים של האויב, עתודות אסטרטגיות, כוחות הגנת משטר, מערכי פיקוד ושליטה, וכל מערך אחר החיוני לכושר הפעולה האסטרטגי וליציבה האסטרטגית של האויב. דוגמאות לתקיפת מערכים כאלה כוללות את השמדת חיל האוויר המצרי בפתיחת מלחמת ששת הימים, הפגיעה במערכי הפיקוד והשליטה העיראקיים בפתיחת שתי מלחמות המפרץ, או השמדת הצי הצרפתי על ידי אדמירל נלסון, שלכדה את צבא צרפת במצרים ובודדה אותו מזירת אירופה.

שנית, מרכזי כובד פיזיים שתקיפתם או האיום עליהם יפגעו **בחופש הפעולה האסטרטגי** של האויב להמשיך להילחם. דוגמה לכך היא האיום של סקיפיו על הבירה קרתגו, שאילץ את חניבעל לנטוש את המערכה באיטליה. במקרה כזה מדובר למעשה במעין הכרעה עקיפה, שכן האויב אינו מאבד במישרין את כושר הפעולה שלו, אלא רק את חלון ההזדמנות הנדרש כדי להילחם את המלחמה שבה הוא חפץ.

חשוב להבחין שהאיום של סקיפיו על קרתגו היה בכיבושה המיידית והפיזי, ולחניבעל לא נותרה כל אלטרנטיבה זולת נטישת המערכה על איטליה. בניגוד גמור, תקיפות האוויר האמריקאיות בהנוי במהלך מלחמת וייטנם אמנם העלו את מחיר המלחמה, אך לא יצרו איום מיידית ופיזי שאילץ את צפון וייטנם להפסיק להילחם, אלא הותירו בידי הנהגת הצפון את האופציה להחליט לשלם את המחיר האמור ובכל זאת להמשיך להילחם.

שלישית, מרכזי כובד אבסטרקטיים, שתקיפתם **מערערת את פרדיגמת המלחמה** של האויב. דוגמאות לשלילת ההזדמנות להילחם את המלחמה המתוכננת וכפיית מלחמה אחרת הן ההתקפה המצרית על תוכניות המלחמה של ישראל ב-1973 וההתקפה הגרמנית על תוכניות המלחמה של צרפת ב-1940.

אחת הדרכים לערעור הפרדיגמה של צבא מדינתי שאימץ דפוסים של גרילה היא באמצעות תמרון אסטרטגי. תפיסת הרשת המבוזרת של תאי הלחימה האוטונומיים ודלי החתימה ניצבת על מספר הנחות "המובנות מאליהן" לאויב, ובהן ההנחה כי גבולות זירת המערכה הנם צפויים, שהאויב נערך בזירה עוד לפני תחילת הלחימה, ושכל מפגש בין הצבאות האויב ימצא במגננה סטטית. הרי רשת תאי הלחימה האוטונומיים תתקשה להיפרס במרחב חדש ובלתי צפוי, ואם תנסה לשנע כוחות גדולים למרחב חדש תאבד את יתרונותיה: הנעת כוחות גדולים למרחקים אינה אפשרית בחתימה נמוכה ובתוך פעולה טקטית אוטונומית. דלות החתימה המיטבית מושגת בעת התפזרות הגנתית סטטית בתא שטח נתון, ואילו מתקפה ותנועה מחייבות ריכוזי כוחות והפעלת מערכת לוגיסטית מורכבת. מכאן, שתמרון אסטרטגי הפותח זירה נוספת שבה האויב אינו ערוך, או לפחות המרחיב את הזירה הקיימת באופן בלתי צפוי, עלול להחליף את הדילמה שהאויב מציב לנו בדילמה אחרת, שאנו כופים על האויב: או שיאפשר לנו חופש פעולה קרקעי לתמרון לעבר מרכז כובד אסטרטגי דרך מרחב שהאויב אינו ערוך בו; או שינסה לתמרון בעצמו מסגרות גדולות ולמרחקים, יאבד את יתרונות החתימה הנמוכה והפעולה האוטונומית, ויכנס ללב מעטפת היעילות שלנו. במצב כזה כל בחירה של האויב תהיה טובה לנו.

ואכן, התמרון הוא לעתים כלי יעיל ליצירת מרכזי מסה של האויב. למשל, התמרון הגרמני במלחמת העולם השנייה לתוך הולנד ובלגיה יצר בעצמו מרכז מסה של כוחות צרפתיים ובריטיים בצפון צרפת ובלגיה. והתמרון הגרמני לעבר מרכזי הכובד האסטרטגיים של ברית-המועצות (הנפט בקווקז, סטלינגרד ומוסקבה) כפה על הרוסים מעבר מקרבות נסיגה והשהייה למגננה קשיחה ולניהול קרבות גדולים. תמרון לעבר מרכז כובד אסטרטגי עשוי אפוא לכפות על האויב ריכוז כוחות גדולים בחתימה גבוהה להגנה על מרכז כובד אסטרטגי זה, וכך יגרום להיווצרות מרכז כובד אופרטיבי וייצור הזדמנות לניהול הקרב העיקרי הגדול – הזדמנות שהאויב התכוון

לשלול מאיתנו. בכך נבדלת הגרילה האמיתית מצבא מדינתי המנסה לפעול כגרילה: הווייטקונג לא נערך למגננה על טריטוריה מסוימת, ובדרך כלל לא ניסה למנוע מהאמריקאים חופש פעולה קרקעי זמני בכל מקום שיחפצו. צבא מדינתי אינו נהנה מהאפשרות המעשירה הזאת.

בדרך זו התמרון גם משפר את יעילות האש. במלחמה סטטית חסרת תמרון יכול האויב, מחד גיסא, להקטין חתימה ולהיעלם, ומאידך גיסא, להתחפר בעמדות מוקשחות העמידות לאש. בנסיבות כאלה מאבדת האש המדויקת את יתרונותיה. אך תמרון עשוי לכפות על האויב להיחשף, להגדיל חתימה ולפעול כמערכת לוגיסטית ואופרטיבית מסיבית. התמרון הוא זה שהופך את האש ליעילה יותר ואף מאפשר לוחמת אפקטים (EBO), וכך נוצרת סינרגיה חיונית בין האש לתמרון. אחד הלקחים החשובים ביותר שנלמדו במערכה האווירית שניהלו ארצות-הברית ונאט"ו בקוסובו היה שבהיעדר תמרון קרקעי מצד נאט"ו לא נאלצו הסרבים לרכז מסת כוחות במאמץ הגנתי או במערך מרוכז אחר, ובמקום זה התפזרו הכוחות הסרביים ונעלמו, ולפיכך נפגעה, עד אבדה כליל, יעילותו של הכוח האווירי האמריקאי נגד הכוחות הסרביים. המסקנה היתה שתמרון ידידותי הנו גורם חיוני שיגרום להתגבשות ריכוזי כוחות אויב, שיהפכו את האש האווירית ליעילה.⁵⁹ מסקנה זו קונסיסטנטית גם עם לקחים אמריקאיים ממלחמת המפרץ השנייה, כאשר התמרון האמריקאי גרם לעיראקים לבצע שינוי היערכות גדול באור יום ובשטח החשוף. סיטואציה זו העניקה לחיל האוויר האמריקאי הזדמנות לבוא לידי ביטוי אופטימלי בשדה הקרב, ואיפשרה לו להשיג השמדה בהספקים גבוהים, ואת ההכרעה באותו חלק של המערכה.⁶⁰

טבלה 8: השפעת מרכיבי התמרון והאש על האפקטיביות הצבאית ועיצוב טבע המלחמה

האויב שהסתגל למלחמה ב-RMA			
תמרון	מגננה סטטית/מערכה באש		
מקור ה-RMA (במקור צורת מגננה נגד פלישה סובייטית, אך כיום – תרחיש לא סביר)	מלחמת ההתשה (אי-מיצוי יתרונותיו הטכנו-טקטיים, טבע מלחמה לא מתאים)	מגננה סטטית/ מערכה באש	מדינה מערבית
מלחמת תמרון והכרעה (תמרון הכופה תמרון אויב נגדי מביא למיצוי היתרונות הטכנו-טקטיים של ה-RMA ולעיצוב טבע מלחמה מתאים)	תמרון לתוך מערך אויב במגננה (אי-מיצוי יתרונותיו הטכנו-טקטיים, עלול לייצר התשה מערכתית-אסטרטגית)		

אם כן, התמרון איננו סתם שיטה טכנו-טקטית ארכאית להבאת גורמי אש קרקעיים קצרי-טווח לתוך מעטפת הירי המוגבלת שלהם, כפי שטענו מספידי התמרון, אלא יסוד קריטי וחסר תחליף בעיצוב המלחמה בכל רבדיה, לרבות ברובד האסטרטגי. מכאן, שחיוני להבין כי הכוונה בתקיפת מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב אינה מלמדת על דפוס הפעולה המערכתית או הטכנו-טקטי הרצוי. במיוחד היא אינה מלמדת על העדפת תקיפות אוויריות ארוכות טווח. דפוס הפעולה הצבאי צריך תמיד להיבחר כתלוי במכלול הנסיבות, ומאחר שמרכזי הכובד הנתקף של האויב הוא תמיד תלוי-הקשר, הרי שבהקשרים מסוימים דווקא התמרון הקרקעי יאפשר לתקוף אותו ביעילות רבה יותר. ואכן, האיום על מרכזי כובד אסטרטגיים באמצעות תמרון הוא תופעה מוכרת, החל בתמרון של סקיפיו לקרתגו במלחמה הפונית השנייה, דרך "המסע לים" של שרמן במלחמת האזרחים האמריקאית, מתקפת בעלות הברית על לב הרייך השלישי וכיבוש ברלין במלחמת העולם השנייה, וההתקדמות הישראלית לעבר דמשק ב-1973, וכלה בהשמדת משמר הרפובליקה העיראקי וכיבוש בגדד על ידי האמריקאים ב-2003.

חשוב מכך, התמרון הוא גם יסוד חיוני בעיצוב טבע המלחמה והסוגיות הנבחנות בה. תמרון המפגיש בין הצבאות במישורין או בעקיפין מחיש ומעצים את מבחן האפקטיביות הצבאית שלהם, ומנתב את המלחמה להתנגשות קצרה וקליימטית העשויה להסתיים בהכרעה. מערכה באש בלבד מביאה להארכת המלחמה, ובמקרה כמו זה של ישראל, כשהאש הדדית, נוצר חלון הזדמנויות שלתוכו יכנסו גם גורמים משפיעים אחרים, כמו אורך נשימה, יכולת עמידה, משאבים וגיוס המערכת הבינלאומית. תמרון נכון מסייע אפוא בעיצוב מלחמת הכרעה.

התמרון הקרקעי לעבר מרכזי כובד אסטרטגיים של האויב יוצר סוג של איום בעל איכויות ישירות וחרירות, ששום מהלומת אש-מנגד, אינטנסיבית ומדויקת ככל שתהא, אינה מסוגלת להשתוות להן.⁶¹ תמרון כזה מעורר אצל האויב לחץ ודחיפות, ומניב הישג מובהק. גם בכך התמרון האסטרטגי המהיר מהווה למעשה מתקפה על תוכניות האויב לנהל מלחמה בעלת אופי של התשה מתמשכת ואתגור יכולת העמידה של ישראל או המדינה המערבית. כפי שראינו לעיל, כדי לשחוק את יכולת העמידה של המערכת הפוליטית-אזרחית הדמוקרטית נזקק האויב בדרך כלל לבסס יסודות אחדים, ובהם משך לחימה ארוך מספיק, שבו תתגבש בהדרגה השחיקה האינקרימנטלית בתמיכה הציבורית במלחמה, וכן היעדר יכולת שלנו להצביע על הישגי מלחמה מובהקים. תמרון מהיר לעבר מרכזי כובד אסטרטגיים של האויב עשוי לשלול ממנו את שני היסודות הללו.

יתרה מזו, בהקשרים מסוימים השטח עצמו מהווה מרכז כובד אסטרטגי, שכן פגיעה בשלמות הטריטוריאלי של מדינת האויב תהווה מתקפה על הלגיטימציה

הפנימית, המעמד הפנימי ואף זכות הקיום של משטר האויב, ובכך יוצרת עליו איום אסטרטגי.

עם זאת, לשם השגת טבע המלחמה המבוקש יש לעצב את התמרון באופן הנכון, ולדוגמה, תמרון טקטי שלא עוצב באופן הנכון ברובדי המלחמה הגבוהים עלול להניב דווקא מלחמת התשה. כך, התמרון מזרחה של הוורמכט ודחיקת הצבא האדום לתוככי ברית-המועצות (1941-1943) יצר בסופו של דבר עמדת נחיתות מערכתית ואסטרטגית שבה סבל הוורמכט ממתחת-יתר (overstretching) בחזית שרוחבה 3,000 ק"מ, מקווי אספקה ארוכים ופגיעים ומתששות. ואילו התמרון של ראשית מלחמת העולם הראשונה בשדה קרב רווי וממוכשל ולתוך מסת האויב הניב דווקא את מלחמת החפירות. עיצוב התמרון מוכרח אפוא להיות כזה שיבטיח את בחינת האפקטיביות הצבאית של הצדדים בכל רובדי המלחמה הרלוונטיים, ולא יניב בטעות בחינה של סוגיות אחרות (כמו יכולת עמידה ואורך נשימה).

מעבר לתמרון, גם נקודות נוספות משחקות לטובתנו בהתמודדות עם אויב הייחוס המתואר בפרק זה. המציאות מורכבת הרבה יותר מהסכמטיות הדוקטרינרית, ובדרך כלל אי-אפשר ליישם את הדוקטרינה באופן מושלם במציאות. גם אויב שיפעל להפחתת חתימה עדיין ייצר חתימה בינונית כזו או אחרת. גם אויב שיפעל לדלדול ועמעום מרכזי הכובד שלו עדיין ישאיר נקודות תורפה חיוניות כאלה ואחרות. וגם אויב שישאף לפעול שלא כמערכת עדיין אינו יכול להתקיים בחלל ריק. בסופו של דבר לצבא מדינתי, בניגוד לארגון גרילה, יש פיקוד ושליטה מובהקים ויש מנגנון לוגיסטי. בדרך כלל המפקד הצבאי ידאג לאספקה סדירה ליחידותיו, וירצה להיות מסוגל להתערב ולהשפיע על הלחימה. מכאן, שהוא ירצה מנגנון באמצעותו יקבל מידע שוטף על הנעשה בלחימה, וישאף להיות מצויד ביכולת להביא לידי ביטוי את החלטותיו באמצעות שרשרת פיקוד, תקשורת, ויחידות הכפופות לו במישרין. כל אלה מחייבים חתימה כלשהי, ופועלים בכל זאת במידה כזו או אחרת כמערכת. לכן לצד הכורח לתקוף את מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב יש למצות עד למקסימום את ההישג האפשרי בפגיעה ישירה בכושר הפעולה הצבאי של האויב ובהשמדת צבאו ומערך השדה שלו.

הגישה להשגת הכרעה בדור הבא של המלחמות נגד מדינות הפועלות בפרדיגמת גרילה טמונה, ככל הנראה, בשילוב אופטימלי בין איום על מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב, תקיפת פרדיגמת המלחמה שלו, ומיצוי הניתן להשגה בתקיפה קלסית של יכולת הפעולה של האויב וביצירת מסה קריטית של השמדת כוחות אויב. בסופו של דבר, כפי שראינו מדפוס ההכרעה של ישראל ב-1973, גם להמחשת העליונות הצבאית הטקטית במונחי כוח-נגד-כוח ולדומיננטיות בשדה הקרב, המושגת באמצעות השמדת מסה של כוחות אויב, יש השפעה ניכרת על השגת ההכרעה ועל תפיסת ההכרעה ברובדי

המלחמה הגבוהים. מהצד השני של אותו מטבע, הרתיעה הישראלית מהתמודדות טקטית ישירה של כוח-נגד-כוח בשדות הקרב של דרום לבנון ב-2006 יצרה בעיה משמעותית בתפיסת העוצמה הישראלית גם ברובדי המלחמה (והשלום) הגבוהים ביותר. אם כן, להשמדת אויב טקטית ישירה ו"פשוטה" יש פוטנציאל ליצירת ערך אסטרטגי, והרי זהו "עיקרון ההשמדה" שעליו כתב קלאוזביץ.

ברקע המלחמה מתנהל אפוא מאבק אסימטרי על טבעה: האויב מנסה לבחון בה את יכולות העמידה של הצדדים, וזאת באמצעות תקיפה ישירה של העורף האזרחי שלנו, היעלמות ואי-התייבות לקרבות גדולים. אף על פי כן, אנו מנסים לכפות בכל זאת מלחמת הכרעה מהירה, באיום על מרכזי כובד אסטרטגיים וערעור הנחות היסוד שעליהן מסתמך האויב בבואו לעצב את תוכניות המלחמה שלו. לתרחיש כזה משמעויות מרחיקות לכת, ובעיקר משתמע שלשם השגת הכרעה וניצחון עלול להיווצר הכרח בתמרון מעבר למרחב האופרטיבי ולתוך העומק האסטרטגי, כלומר, אי-אפשר יהיה עוד להכריע במלחמה "מרוסנת" המוגבלת לתקיפת דרגי השדה הקדמיים של האויב. ואכן, כמתואר לעיל, אפילו במלחמת יום הכיפורים, שנחשבת אולי לאלימה שבמלחמות ישראל-ערב, המלחמה תוחמה להתנגשות בין מסות צבאיות בשדה המערכה, ושני הצדדים הקפידו ברוב הזמן על הפעלת כוח רק נגד מטרות צבאיות ואופרטיביות. מתאר לחימה מסורתית ומרוסן שכזה עלול להיות מוחלף בתקיפה הדדית ובלתי מרוסנת של מרכזי כובד אסטרטגיים.

המלחמה הופכת למרוסנת פחות

שתי נקודות סיכום הופכות את התמונה למורכבת עוד יותר: ראשית, טכנולוגיית החימוש המדויק מאפשרת לצה"ל ולצבאות המערב להשיג פגיעה מדויקת ויעילה במטרות של אויבינו, בעוד שבשלב זה הם נאלצים להסתפק בירי לא מדויק נגד מטרות שטח גדולות. ירי זה מחולל אמנם בהלה ושיבוש של אורחות החיים האזרחיים, אך הוא אינו יעיל במיוחד ונזקיו הפיזיים הישירים נמוכים. ואולם ניווט מדויק של מערכות נשק נעשה פשוט ונגיש, ובמוקדם או במאוחר יגיע לידי כל מי שישלם את מחירו הנוח יחסית. ובמצב של סימטריה בדיוק האש האסטרטגית תיווצר אסימטריה בפגיעות בין מדינה מתועשת ובין מדינת עולם שלישי. בדמוקרטיה מתועשת יש נכסים תשתיתיים-כלכליים רבים יותר מאשר במדינת עולם שלישי, היא רגישה הרבה יותר למחיר הכלכלי של המלחמה, אזרחיה רגישים הרבה יותר לפגיעות באורחות חייהם וברווחתם, ועל הממשל והצבא להיות קשובים הרבה יותר להלך הרוח של האזרחים ולרווחתם. התחמשות האויב בנשק מדויק המסוגל לפגוע ביעילות בתשתיות מדינתיות מהווה אפוא תפנית נוספת בפרדיגמת המלחמה, ותאלץ אותנו להשיג הכנעה אסטרטגית

מהירה יותר, אלימה יותר ומרוסנת פחות. יתר על כן, אם האויב ישיג יכולת פגיעה מדויקת ועמוקה בנכסים צבאיים, הוא יציב אתגר אמיתי לאפקטיביות הצבאית שלנו, וגם אתגר זה עשוי לחייב שינוי נוסף בפרדיגמת המלחמה.

שנית, פרופ' מיכאל הנדל טען כי העליונות הטכנו-טקטית של ה-RMA עלולה לדחוף מדינות עולם שלישי החסרות יכולת הצטיידות סימטרית לעבר התחמשות בנשק השמדת המונים. "נכונותן של מדינת אלה להשתמש בנשק השמדה המוני פשוט עלולה להפחית במהירות את תאבונם של צבאות היי-טק לנהל מלחמה... זהו בהחלט סוג אחד של נסיבות שבהן לואו-טק מסוגל לנצח היי-טק".⁶² ואולם כבר הסקנו כי במלחמה מול אויב מדינתי שאימץ פרדיגמת גרילה נתקשה להשיג הכרעה צבאית-אופרטיבית מרוסנת המוגבלת לתקיפת מערך השדה שלו, ולכן אין לנו ברירה אלא לבקש הכרעת מדינה באיום על מרכזי הכובד האסטרטגיים של האויב. כלומר, אנו עלולים לעמוד מול שתי ברירות גרועות: ניהול מלחמה קיצונית ובלתי מרוסנת שבה אנו תוקפים את מרכזי הכובד האסטרטגיים של אויב החמוש בנשק השמדה המוני, או נסיגה מהאתגר מתוך חוסר יכולת להשיג הכרעה ומתן הישג לאויב (קרי: הפסד במלחמה).

אף שאויבי הייחוס של ישראל, ארצות-הברית ומדינות המערב עלולים להידחף לאימוץ פרדיגמת גרילה מתוך נחיתותם במבחן ההתנגשות הסימטרית בין מסגרות צבאיות גדולות, ולכאורה אימוץ פרדיגמת הגרילה מציב רף איום נמוך יותר מאיום הפלישה היבשתית הקלסית, הרי שאימוץ פרדיגמת הגרילה הופך את המלחמה למורכבת יותר. קשה יותר לזהות מרכזי כובד אופרטיביים, קשה יותר לנהל את הקרב העיקרי הגדול, קשה יותר להשיג הכרעה, וקשה יותר לאתר את המוצא הצבאי מהמלחמה. לפיכך הדור הבא של המלחמות עלול להתמקד בתקיפה הדדית של מרכזי כובד אסטרטגיים. תקיפה אסטרטגית הדדית זו, כשהיא מתבצעת מול אויבים פוטנציאליים עתידיים החמושים בנשק מדויק ובנשק בלתי קונבנציונלי, הופכת את המלחמה העתידית למרוסנת פחות ולאלימה יותר.

המפתח להכרעה ולניצחון אינו טמון בהשמדת מסה לוחמת של האויב לבדה, ולו בשל הקושי לאתר מסה זו. המפתח טמון בהבסת הפרדיגמה והתוכניות של האויב, כלומר, בתכנון מלחמה נכון. הימים הקריטיים להשגת הכרעה וניצחון אינם בהכרח בעת ניהול הקרבות אלא בעת התכנון – כלומר, בימים אלה ממש.

סיכום

זה לעולם לא נגמר

אבן-נייר-ומספריים

המלחמה דומה במקרים רבים למשחק הילדים אבן-נייר-ומספריים.⁶³ כאשר לנו יש תכונות של אבן, האויב מפתח תכונות של נייר, ואז אנו נאלצים לפתח תכונות של מספריים, ובתגובה האויב מפתח תכונות של אבן, וחוזר חלילה. וממש כשם שבמשחק אבן-נייר-ומספריים אין מהלך דומיננטי היוצר יתרון מוחלט וסופי על היריב, כך גם במלחמה: יש השתנות והעתקת משקל מתמדת בין התמרון, האש, ההיעלמות והמיגון, בין הניידות ובין הרוויית שדה הקרב בכוחות ובמכשול, בין יתרונות המגננה והמתקפה ובין כוח העמידה וכוח המחץ. פרדיגמה חדשה מחליפה פרדיגמה ישנה, וחוזר חלילה. ה-RMA יצרה יתרון מובהק בתחום השמדת מטרות בחתימה גבוהה במרחבים פתוחים, אך בכך היא לא יצרה יכולת חסרת מענה ולא הביאה לקץ ההיסטוריה של המלחמות.

במידה מסוימת אף גרמה ה-RMA לניוון די-אן-איי המלחמה של המערב. אין דרך מלחמה אוניברסלית נכונה, והיסטורית אפשר להבחין בגישות שונות למלחמה אפילו בתוך המערב. לדוגמה וכמפורט לעיל, עד למחצית המאה האחרונה פרוסיה/גרמניה תפסה עצמה כמדינה קטנה ביחס לאויביה, המאוימת בכמה חזיתות בו-זמנית והחסרה את המשאבים ואורך הנשימה הדרושים לניהול מלחמה ממושכת. תפיסת עולם זו חייבה את פרוסיה/גרמניה לנהל מלחמות קצרות, נועזות, דינמיות ויצירתיות, המתבססות על מצביאות מצטיינת, אסטרטגיה מבריקה ונטילת סיכונים. לעומת זאת, ארצות-הברית תופסת את עצמה בצדק כמעצמה האדירה בעולם, שגם כאשר אינטרסים גלובליים שלה מאוימים היא עצמה לעולם בטוחה (למעט בהקשר של מלחמה גרעינית), ולפיכך היא מנהלת מלחמות על פי תנאיה ולא על פי תכתיבי האויב. לאמריקאים יש כל הזמן שהם זקוקים לו, ואכן, אפילו מההתקפה היפאנית על פרל הרבור ועד להכנעת יפן חלפו שלוש וחצי שנים. עוצמתה הייחודית של ארצות-הברית מאפשרת לה לנהל מערכות המתישות את הליבה האסטרטגית של האויב והמבוססות על כוח עודף אדיר, וריחוקה הגיאוגרפי מזירות המערכה מאפשר לה שלא לחשוף את עורפה באופן הדדי. ואכן, במהלך 78 הימים שבהם ארצות-הברית ביצעה 38,000

גיחות נגד משטרו של מילושביץ לא נשרט ולו אזרח אמריקאי בודד. לפיכך פטורה ארצות-הברית מהצורך במהירות, בנטילת סיכונים מיותרים ובמצביאות נועזת. בהפרזה מסוימת אפשר לומר כי דרך המלחמה האמריקאית מושתתת על "התיווך" הלוגיסטי-מנהלתי-ארגוני שמשנע את תוצרי התעשייה הצבאית האדירה של ארצות-הברית אל ראשיהם של מנהיגי האויב וחייליו. אפילו ההגדרה האמריקאית למונח "אסטרטגיה" היא הקצאת משאבים לשם מימוש מטרה לאומית (הגדרה שלא תוכל להתאים לווייטנמים ולמצרים, ואפילו לא לגרמנים ולישראלים). שלא במפתיע המצביאים הגרמנים הבולטים יותר, כמו היינץ גודריאן וארווין רומל, היו מפקדי שדה נועזים (לעתים עד כדי פזיזות), ואילו מצביאי המלחמה המוצלחת והמפוארת בתולדות ארצות-הברית, דווייט אייזנהאואר וג'ורג' מרשל, שירתו חלק ניכר מהקריירה שלהם בתפקידי מטה ומנהלה בלי שצברו ניסיון קרבי משמעותי. גם מפקדי שדה אמריקאים נועזים כמו ג'ורג' פטון נשענו על עוצמה עודפת טקטית ולוגיסטית ובאמצעי לחימה בלי להזדקק למבריקות מערכתית או אסטרטגית, ולא במפתיע משויכת לפטון האמרה: "טקטיקה טובה יכולה להציל אפילו את האסטרטגיה הגרועה ביותר, טקטיקה גרועה תהרוס אפילו את האסטרטגיה הטובה ביותר". (מן הסתם, הו צ' מין לא היה מסכים עם אמרה זו).

אפילו בריטניה, הקרובה יחסית באופייה ובנסיבותיה לארצות-הברית, נבדלת ממנה באופן תהומי בדרך המלחמה הלאומית. בריטניה היתה מעצמה ימית אדירה, אך בעלת צבא יבשתי מוגבל ורגישות גבוהה להתשה. לכן הגישה הבריטית המסורתית להתמודדות עם אויבים קונטיננטליים נשענה על שלושה צירים: שימוש בצי הבריטי להטלת סגר ימי, תמיכה בכסף ובמשאבים בבניין הכוח של מעצמות קונטיננטליות החברות באותה קואליציה לוחמת, והשתתפות במערכות יבשתיות פריפריאליות – שסיכויי ההצלחה שלהן גבוהים. ואכן, לפי דרך זו שידלה בריטניה במלחמת העולם השנייה את ארצות-הברית לחמש את ברית-המועצות ולצאת למערכות בצפון אפריקה, בבלקנים, באיי הים התיכון ובאיטליה, ובד בבד נותרה סקפטית באשר ל"התחייבות קונטיננטלית" יבשתית במערב אירופה (continental commitment). תיאורטיקנים בריטים, ובראשם לידל-הארט, ניסו להפוך את דרך המלחמה הבריטית לנוסחה אוניברסלית של העדפת הגישה העקיפה והמדודה, המשקללת בזירות מטרות מול מחיר השגתן, והבוררת בקפידה את האתגרים שאליהם יש להתייבב. בתגובה תהה פול קנדי⁶⁴ כיצד בדיוק אמורות מדינות כמו פולין ליישם את דרך המלחמה הבריטית. האמריקאים, לדידם, ראו בגישה הבריטית למלחמת העולם השנייה משום התבדרות (scatterization) לא רצויה, וחיפשו את החזית העיקרית והמסה העיקרית שבהן יבואו מכבש המשאבים, הלוגיסטיקה והארגון האמריקאי לידי ביטוי. האמריקאים לא ראו

את הטעם בפיזור המשאבים לכמה מאמצים שונים. הרי כאשר כל צד מניח את כל קלפיו על השולחן, יתרונה היחסי של ארצות-הברית בא לידי ביטוי מרבי.

דרך המלחמה האמריקאית מתאימה רק לארצות הברית

אף שדרך המלחמה האמריקאית מתאימה רק למעצמות-על, שלא במתכוון ארצות-הברית ייצאה אותה לבעלות בריתה הקטנות יותר כדי-אן-איי של ה-RMA. ה-RMA, אחת הדוקטרינות הראשונות שארצות-הברית לא שאלה מאחרים אלא פיתחה בעצמה, מניחה במשתמע שיש לנו עודף עוצמה אדיר המקנה לנו את היכולת לנהל מערכות לפי תנאינו, ובלי שהאויב מסוגל לפעול באותה עת ביעילות ובאופן הדדי נגד העורף האסטרטגי שלנו.

כנגד העוצמה של המערב בצד הטכנו-טקטי והטקטי קיימת באסיה ובמזרח התיכון מסורת ותיקה ומתחזקת של ניצחון במלחמה הודות לאסטרטגיה מתאימה להקשר וכפונקציה של "המצב בכללותו" (בלשונו של מאו). ואכן, סון טצו, מאו צה טונג, הו צ'י מין, אנואר סאדאת וחסן נסראללה הצליחו במלחמות אף בלי להשיג הכרעה צבאית מול יריביהם, בלי להביא לקריסת המבנה המקורי של צבא האויב, ובלי להתמודד באופן קלסי בקרב העיקרי הגדול. במקרים מסוימים הניצחון הושג מעצם אי-ההפסד, ולו אי-ההפסד באחד מרובדי המלחמה.

שלא במפתיע, ארצות-הברית, ישראל ומדינות מערביות אחרות מפגינות ברוב המקרים עליונות צבאית עד לרמה האופרטיבית אך אינן מממשות את המטרה המדינית שלהן, ובמובן זה הן מפסידות את המלחמה (אלג'יריה, וייטנם, מלחמת יום הכיפורים, מלחמת המפרץ השנייה ומלחמת לבנון השנייה – אם למנות רק כמה דוגמאות). ומתוך אותה "נקודה עיוורת" של אי-הבנת המצב בכללותו ישראל לא תיחקרה את כישלונה במלחמת לבנון השנייה באופן הנכון. היא נכשלה, בין היתר, מאחר שראתה את המלחמה כלא הרבה יותר מרשימת מטרות לתקיפה באש-מנגד, ולכן הלקח העיקרי שלה הוא החזרת התמרון למוקד העשייה הצבאית. התמרון והיכולות הטקטיקות הישירות של כוח-נגד-כוח נותרו חיוניים כשהיו מאז ומעולם, אבל אם רק נשאף לתקוף אותה רשימת מטרות באמצעות טנקים ואש שטוחת-מסלול במקום באש-מנגד, הרי שלא למדנו הרבה מהמלחמה. החזרת התמרון אמנם חיונית, והתמרון הוא כלי חסר תחליף בארגז הכלים הצבאי ובעיצוב טבע המלחמה; אך ההפך של תפיסת המלחמה כרשימת מטרות לתקיפה באש-מנגד איננו רק התמרון – ההפך הוא גם הסתכלות על המלחמה בראייה רחבה ועמוקה הרבה יותר. הבעיה ברשימת המטרות לתקיפה באש-מנגד היא בעיקר הראייה הצרה של הדברים, ולא רק חוסר היעילות של האש בנסיבות המלחמה האמורה.

כיצד משפיעות הנסיבות הייחודיות של ישראל על דרך המלחמה הלאומית המסוימת שלה? התפיסה המסורתית נסבה סביב אימוץ אסטרטגיה הגנתית השואפת למנוע, ולא לחולל, שינוי באמצעות מלחמה, יחד עם דפוס פעולה התקפי המיועד להעביר את הלחימה לשטח האויב, לקצר את משך המלחמות ולבחון בהן את האפקטיביות הצבאית של הצדדים (כוח המחץ) ולא את יכולת העמידה שלהם. תפיסה נכונה זו בוטאה בשלוש צלעות: הרתעה, התרעה והכרעה, ולאחרונה מדובר בהוספת צלע רביעית: התגוננות.

כפי שטענו במזכר זה, צלע ההרתעה היא בעייתית, שכן קשה לנהל אותה. ההרתעה אמנם מבוססת על הקרנת יכולתנו לגבות מהאויב מחיר מלחמה כבד, אך למעשה היא מתחוללת ברובה במוחו של האויב. הרי אם האויב יחליט שהוא מוכן לשלם את מחיר המלחמה הצפוי, ההרתעה תאבד ממשקלה, וכך אכן החליט סאדאת ערב מלחמת יום הכיפורים. ההרתעה סובלת גם משני קשיים נוספים: הראשון, מורכב יותר להרתיע דיקטטורות עולם שלישי, הנכונות, לעתים, לשלם מחיר יקר במונחים כלכליים ובחיי אדם, ומורכב עוד יותר להרתיע ארגונים לא-מדינתיים; השני, תקפותה של ההרתעה תלויה גם בפרדיגמת המלחמה של האויב, ובפרדיגמות מלחמה מסוימות הרלוונטיות של כוחנו (המוחלטת, או בהשוואה לרלוונטיות כוח האויב) יורדת ועמה גם ההרתעה. כך, לדוגמה, רוב היכולות האמריקאיות היו לא רלוונטיות לנסיבות מלחמת וייטנאם, ומעצמת-העל הגרעינית החזקה בעולם לא הצליחה להרתיע את הווייטקונג או את צפון וייטנאם. כדי לקיים הרתעה עלינו לאפיין את כוחנו ואת תפיסת הפעלת הכוח באופן המבהיר שנדע לגבות מהאויב מחיר בלתי נסבל – ורלוונטי לנסיבות – ושמצאנו מענה לפרדיגמת המלחמה של האויב.

מזכר זה אינו עוסק בסוגיות הקשורות בהתרעה לעומקן, אך יצוין על קצה המזלג שגם יכולת ההתרעה תלויה בהבנת פרדיגמת המלחמה של האויב. כפי שראינו בניתוח המלחמה נגד מצרים ב-1973, אמ"ן נכשל במתן התרעה מאחר שלא הבין את פרדיגמת המלחמה המצרית, ו"הקונספציה" נשענה על חיפוש התנאים למימוש פרדיגמה שכלל לא תוכננה על ידי המצרים, ואכן לא התרחשה כלל. יתרה מזו, פרדיגמות מלחמה מסוימות יכולות להתמש גם ללא הכנות כבדות משקל, ומכאן שקשה להתריע מפניהן.

שאלת ההכרעה היא המורכבת ביותר, ומהווה אבן יסוד במזכר זה. חשוב לציין שהכרעה רלוונטית בעיקר למלחמות קצרות, הבוחנות את האפקטיביות הצבאית של הצדדים. ההכרעה פחות רלוונטית למלחמות ממושכות, שבהן דומיננטים גורמים נוספים, כמו משאבים, יכולת עמידה ורתימת המערכת הבינלאומית. לישראל יש לכאורה יתרון יחסי באפקטיביות צבאית, ובדרך כלל חיסרון יחסי ביתר סוגי המבחנים. המלחמה המתאימה והנכונה לישראל היא מלחמת בזק, שבה מופעל מקסימום כוח

למימוש מצב הסיום המבוקש במינימום זמן, לשם שלילת כושרו הצבאי של האויב או חופש הפעולה האסטרטגי שלו, עוד לפני שיצופו סוגיות של יכולת עמידה ומשאבים, וקודם להתגייסות המערכת הבינלאומית. לכן לשם השגת הכרעה על תפיסת הביטחון של ישראל להתמקד בעיצוב וביצירת התנאים שיגרמו להתרחשותה של מלחמה קצרה, הנסבה סביב אפקטיביות צבאית, ולא להיגרר למלחמות אחרות (כפי שקרה בטעות ב-2006). תהליך זה הנו דינמי ומורכב, שכן אויביה של ישראל מבינים היטב נקודה זו, ופועלים לעיצוב מלחמות שבהן נשללת מאיתנו הזדמנות ההכרעה, ואילו גורמים אחרים, בעיקר יכולת עמידה, הופכים לדומיננטיים. השגת יתרון במאבק זה בין רצוננו לעצב מלחמות הכרעה קצרות ובין רצון היריב לעצב מלחמות התשה ממושכות מוכרח לעמוד בבסיס תפיסת הביטחון של ישראל.

לעיצוב טבע המלחמה היבטים רבים, שחלקם נסקרו לעיל, ואחד מהם הוא התמרון היבשתי. התמרון אינו סתם דרך טכנו-טקטית מיושנת להכנסת מערכות נשק קרקעיות לתוך מעטפת האש המוגבלת שלהן, אלא אבן יסוד בעיצוב טבע המלחמה. התמרון עשוי להביא להאצת המלחמה, להחשת ההתנגשות בין הצבאות, המביאה לשיאה את בחינת האפקטיביות הצבאית שלהם, ולשלילה מהירה של חופש הפעולה האסטרטגי של האויב. ותמרון לעבר מרכז כובד אסטרטגי עלול לאלץ את צבא האויב לנטוש את פרדיגמת ההתשה והגרילה ולהתייצב לקרב הגנה גדול קלסי, שהאויב מבקש להימנע ממנו. בלא תמרון עלולה להיווצר תקיפה ממושכת באש הדדית, ולמעשה מלחמת התשה הבוחנת את יכולת העמידה של הצדדים או המזמינה התערבות בינלאומית. עם זאת, התמרון מוכרח להיות מעוצב באופן נכון. תמרון לא נכון – למשל, תקיפה חזיתית של מערך הגנה רווי – עלול להוביל לשחיקה ולקיפאון, ולמעשה לשוב ולבחון את יכולת העמידה של הצדדים (כפי שהתרחש בחפירות מלחמת העולם הראשונה). גם תמרון טקטי עלול להסתיים בהתשה מערכתית ואסטרטגית, ולפיכך יש צורך בהבנת השפעת כל רובדי המלחמה וציריה על עיצוב התמרון. התמרון צריך לייצר את היתרון המבוקש ולערער את פרדיגמת המלחמה של האויב – טקטית, מערכתית ואסטרטגית.

גם הוספת צלע ההתגוננות לתפיסת הביטחון של ישראל אינה מובנת מאליה. כפי שנטען במוזר זה, יתרונה של האש הרקטית והטילית איננו ביעילותה הישירה, אלא באפקט האסטרטגי הנוצר משיבוש אורחות החיים האזרחיים לאורך זמן, ומערעור האמון והקוהרנטיות בין הממשל, האזרחים והצבא. תוצאה כזו אינה תלויה במישורין במספרי הרקטות הנופלות, וכל עוד מחזיק האויב ביכולת התרסה שיורית הוא עשוי להשיג את תכליתו. אך שום מערכת יירוט המוכרת כיום אינה מסוגלת להעניק הגנה הרמטית, ודי במספר מוגבל יחסית של רקטות שיחדרו אותה כדי שהאויב ימשיך להחזיק ביכולת התרסה שיורית, בעוד שההשקעה במערכת יירוט היא אדירה, ומשאבים אלה יחסרו לנו במאמץ ההכרעה העיקרי. קיימת גם אסימטריה בין ההשקעה

הצנועה יחסית הנדרשת לשם הגדלת האיום הרקטי ויכולת חדירתו, ובין ההשקעה האדירה הנדרשת לשיפור המענה היירוטי. נראה כי מירוץ חימוש בין הרקטה ובין המיירט יטה כמעט תמיד לטובת הרקטה. לפחות בעולם הטכנו-רקטי של היום נראה כי המענה לאיום הרקטי אינו ביירוט, אלא בקיצור משך חשיפת העורף לאש בהשגת הכרעה מהירה של האויב. וככל שמשתפר הדיוק של הרקטה והטיל וטבע האיום שהם מייצרים מחריף, כך מתחדד הצורך בהכרעה מהירה ואלימה יותר.

מספר נקודות נוספות חיוניות לליבון לשם התמודדות נאותה עם נסיבות הביטחון הייחודיות לישראל: ישראל צריכה לסרב (ככל שזה מעשי) לנהל מלחמות הסלמה הדרגתית, ואל לה לתת לאויב לקבוע את מתווה, משך, מקום ועצימות המלחמה. ישראל לא צריכה להגיב באופן פרופורציוני לפעולות האויב, שהרי בכך היא מאפשרת לאויב להכתיב את טבע המלחמה, והיא עלולה להיגרר לחילופי מהלומות מתמשכות, קרי: להתשה. חילופי מהלומות אש, פשיטות וסדרה ארוכה של פעולות מוגבלות מנתבים את העימות לעבר מבחנים שאינם רצויים לישראל. יצירת התשה מחייבת זמן, ומכאן שקיצור משך המלחמה מוכרח להיות גורם מפתח בתפיסת הביטחון של ישראל. לכן מרגע שנפתח עימות מזוין, ישראל צריכה לקחת לידיה את השליטה במתווה העימות, בהגדרת גזרתו ובעצימותו, ולהפעיל מקסימום כוח במינימום זמן כדי להשיג הכרעה, או לפחות לשלול מהאויב את חופש הפעולה האסטרטגי להמשיך להילחם.

יש ללמוד את הלקחים הנכונים ממלחמת לבנון 2006

המתח שבין מימוש מאמץ ההכרעה הישראלי ובין שיבוש מאמץ ההתשה של האויב משפיע גם על הקצאת המשאבים: יש להעדיף את בניית כוח המחץ ואת הפעולה הישירה למימוש רעיון ההכרעה הישראלי, על פני בניית יכולת התגוננות או הקצאת כוחות לשיבוש המערכה הנגדית של האויב. סיכול האסטרטגיה של האויב יושג באמצעות הכרעה אסטרטגית מהירה, ולא באמצעות ניסיון לפעולה סזיזיפית ישירה נגד מערכים כמו טק"ק ורק"ק או גרילה. והכרעה מהירה מחייבת נועזות, נטילת סיכונים, תחבולה, הפתעה והונאה. חשוב גם לשמר סל יכולות צבאיות וְרִסְטִילִי ומגוון: כאשר דפוס הפעלת הכוח שלנו הוא חד-ממדי – "רק ספינות טורפדו" של ה-Jeune Ecole או "רק טנקים" ערב מלחמת יום הכיפורים או "רק אש-מנגד" ערב מלחמת לבנון השנייה – קל יותר לאויב להסתגל ולפתח פרדיגמת מלחמה שתביא לנטרול האפקטיביות של יכולותינו. האפקטיביות הצבאית ומרכיבי ההכרעה הנם תמיד תלויי-הקשר, ויש להתאימם לפרדיגמת המלחמה המסוימת.

ההתנסות מקיץ 2006 עשויה להביא גם צבאות מדינתיים סדורים לאמץ את פרדיגמת המלחמה של חזבאללה. התפתחות כזו תציב לפתחנו אתגרים חדשים,

ובעיקר קושי להגדיר מהי הכרעה, מהו מרכז הכובד שייתקף, וכיצד נכפה בכל זאת את הקרב העיקרי הגדול במקום להיסחף למלחמת התשה חסרת קו סיום. יש קושי לפגוע בכושרו של האויב לפעול נגדנו ביעילות, כאשר הוא נשען על מערכים נעלמים דלי חתימה אך עתירי יתירות, המשיגים את תכליתם כל עוד נותרת להם יכולת התרסה שיורית. וככל שהמלחמה נעשית יותר אסימטרית, כך עלולים להיעלם ריכוזי המסה הצבאית של האויב, או לפחות חתימתם דועכת. מי שיפעיל כוח צבאי בפרדיגמה שאינה משקפת מציאות זו, עלול, במקרה הטוב, להכות בשק אגרוף מלא נוצות, ובמקרה הרע, להכות בשק מלא מסמרים. בכל מקרה שק האגרוף לא יישבר. במקרה כזה יש לאתר מרכזי כובד אלטרנטיביים, מורכבים יותר. הם עשויים להיות הנחות היסוד האסטרטגיות והאופרטיביות של האויב, אשר ערעורן מערער את פרדיגמת המלחמה שלו. והם עשויים להיות מרכזי כובד פוליטיים, שפגיעה בהם מערערת את היציבות השלטונית של האויב או הלגיטימיות שלו. המורכבות ההולכת וגוברת של המלחמה מחייבת אותנו לעסוק בהבסת תוכניות המלחמה של האויב, לא פחות, ואולי אף יותר, מאשר בתקיפת המסה ונכסי האויב. שהרי אין הישג גדול יותר למצביא מאשר כשהאויב מגלה לפתע שהמלחמה המתנהלת בפועל שונה לחלוטין מזו שתיכנן. הקושי בהגדרת ההכרעה ומרכז הכובד אינו אומר שמונחים אלה צריכים להינטש, אלא רק שמורכב יותר להבינם ולהתמודד עמם. הם עדיין מהווים כלים אנליטיים חיוניים מתמיד בתהליך החשיבה המלווה את המלחמה.

כאמור, לישראל חיסרון יחסי ביכולתה למנף את המערכת הבינלאומית לקביעת תוצאות המלחמה, אך חיסרון זה אינו מוחלט. בעיקר בשנים האחרונות, מול אויבים כמו חזבאללה, חמאס, סוריה או איראן, ישראל דווקא עשויה ליהנות מרוח גבית דיפלומטית. בעבר החל הדיאלוג המדיני עם סיום הלחימה, ומצב הסיום המדיני שיקף במידה רבה את המציאות הצבאית בסוף הקרבות. הזיקה בין עוצמת התוצאה הצבאית ובין ההישג המדיני שלאחריה היתה הדוקה. כיום קשר זה מתרופף, וכמו לכל רובד אחר של המלחמה, גם לרובד המדיני היגיון אוטונומי משל עצמו. מציאות זו מהווה גם בעיה אך גם הזדמנות. חלק מההתנגשויות הצבאיות צפויות מראש, לעתים שנים ארוכות מראש, ואפשר לנסות ולמקסם את ההישג המדיני עוד לפני פרוץ המלחמה, ולהגיע להבנות דיסקרטיות עם שחקנים מרכזיים במערכת הבינלאומית. החלטת מועצת הביטחון 1701, לדוגמה (וקשיי אכיפתה), לא נבעה מתוך תוצאת הקרבות, אלא שיקפה בעיקר את מאזן הכוחות הפוליטי המורכב שבין ישראל, ארצות-הברית, צרפת, המדינות הערביות הסוניות, הסיעות הסוניות והנוצריות בלבנון, חזבאללה, השיעה הלבנונית, סוריה ואיראן. אך ישראל פתחה במערכה המדינית רק עם תחילת הקרבות. במשך שנים נמנעה ישראל מליזום דיאלוג, גם עם ידידותיה, ארצות-הברית ומדינות באירופה, שתכליתו לתאם מראש את טבעו של ההסדר שנכון להגיע אליו

אחרי עימות צפוי ובלתי נמנע עם חזבאללה. אם היינו פותחים במערכה מדינית בטרם פרוץ המערכה הצבאית יתכן שהיה אפשר להגיע לתוצאה מדינית טובה יותר ובלא קשר לתוצאה הצבאית.

מציאות דומה קיימת כיום ברצועת עזה. הנסיבות המתפתחות עשויות לחייב את ישראל לצאת למבצע צבאי גדול ברצועה, וזהו תרחיש שיש להיערך אליו ברצינות. אך גם אם ההישג הצבאי של המבצע יהיה מוצלח, הוא הרי לא יוביל ל"כניעה ללא תנאי" ולפירוקו של חמאס, ומצב הסיום המדיני ישקף איזון כלשהו בין כל השחקנים הרלוונטיים. אין זה נכון להמתין עד לתחילת המבצע כדי לפתוח בדיאלוג מדיני על עיצוב מצב הסיום שלו, וישראל יכולה וצריכה לנהל כבר עכשיו דיאלוג דיסקרטי עם ארצות-הברית, מצרים ומדינות נוספות בנושא זה. לצד התפרצויות צבאיות קצרות יש למעשה צורך בניהול מערכה מדינית יזומה, התקפית ומתמשכת, בעיקר במקרים שבהם ישראל נהנית מתמיכה ולגיטימציה בינלאומית יחסית (חמאס, חזבאללה, איראן וכו'). מערכה כזו צריכה להשלים את המהלכים הצבאיים ולתזמר יחד עם אסטרטגיה רבת-קוהרנטית (בניגוד לנטייה הישראלית ליצור לעתים חוסר קוהרנטיות בין המאמץ הצבאי לזה המדיני).

אם כן, מורכבות המלחמה מחייבת אותנו להתמודד עם התמונה הרחבה שלה – "המצב בכללותו", בלשונו של מאו. עלינו להבין את המלחמה בכל רבדיה – האסטרטגיה הלאומית והמדינית ארוכת הטווח, אסטרטגיה-רבתי, האסטרטגיה הצבאית, התכנון המערכתי, הקרב הטקטי, הטכנו-טקטיקה, הלוגיסטיקה, המידע, הנרטיב וכמובן בניין הכוח ותפיסת הפעלתו. כדי לנצח במלחמה ההולכת ונעשית מורכבת וחסרת גבולות עלינו להפגין עליונות בכל רובד ובכל היבט שלה. ועלינו להבין את המלחמה בהקשרה הייחודי. עלינו להבין מהן הסוגיות שהאויב מבקש, מסיבותיו שלו, להעמיד למבחן במלחמה המסוימת שבפתח, מהן הנחות היסוד "המובנות מאליהן" שעליהן ניצבות סוגיות ותוכניות האויב, כיצד נוכל לערער את הנחות היסוד של האויב, וכיצד נוכל לכפות סוגיות אחרות ומתאימות לנו יותר, שיעמדו למבחן. ובכך אנו עדיין בחיתולינו.

"מי שמביא את הסכנה על היריב מגלה רוח נכון יותר ממי שהודף את הסכנה. ומה גם שאימת הלא צפוי גדלה מתוך כך. כשאתה חודר לארצו של האויב אתה רואה ברור את נקודות החוסן והתורף שלו".
סקיפיו אפריקנוס

הערות

1. קרב התנועה היבשתי יוגדר במזכר זה כתמרון, גם אם קיימות הגדרות מקובלות אחרות למונח התמרון.
2. רון טירה, "האם ישראל מנצחת במלחמות?", **מערכות**, גיליון 407, בית ההוצאה לאור של צה"ל, תל-אביב, יוני 2006, עמ' 4-9.
3. ה-RMA היא תפיסה אמריקאית הגורסת כי חל שינוי מהותי בטבע המלחמה, כתוצאה ממפגש בין טכנולוגיות מידע ותקשורת, טכנולוגיות חישה וטכנולוגיות תקיפה מדויקת, יחד עם שינוי דרמטי בדוקטרינה הצבאית ובגישה המערכתית והארגונית. להרחבה, ראו להלן בפרק א'.
4. Carl von Clausewitz, *On War*, Princeton University Press, NJ, 1984, p. 596 (להלן: Clausewitz).
 5. שם. עמ' 577.
 6. שם. עמ' 487.
 7. שם. עמ' 258.
8. FM 3-0, Department of the Army, February 2008; JP 3-0, Joint Chiefs of Staff, February 2008.
9. אבי קובר, **הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1982-1948**, הוצאת מערכות, תל-אביב, מהדורה רביעית, 2001, עמ' 25-26 (להלן: הכרעה צבאית).
 10. שם. עמ' 121.
 11. ישראל טל, **ביטחון לאומי – מעטים מול רבים**, הוצאת דביר, 1996, עמ' 57.
 12. **הכרעה צבאית**, עמ' 172, בציטוט מדברי האלוף מנחם עינן.
13. Arden Bucholz, *Moltke and the German Wars 1864-1871*, Palgrave, New York: 2001, p. 154-159.
14. שמעון נווה, **התהוותה של מצויינות צבאית**, הוצאת מערכות, תל-אביב, מהדורה שלישית, 2003, עמ' 36-39.
15. Air Force Doctrine Document 2-1.2, Secretary of the Air Force, June 2007.
16. Air Force Doctrine Document 2-1.2, Secretary of the Air Force, September 2003, p. 2-3.
17. שם. עמ' 7.
18. David Johnson, *Learning Large Lessons: the Evolving Roles of Ground Power and Air Power in the Post-Cold War Era*, Rand Corporation, Arlington VA, 2007, p. 82-89.
19. רון טירה, **המערכה באש-מנגד ומכשלותיה**, מזכר 89, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, מארס 2007 (להלן: מזכר 89).
20. תפיסת ה-EBO מבקשת לאתר צומתי תורפה במערכת היריבה ולתוקפם באופן המדכא את האפקטיביות המבצעית ושולל את הרציונל שלה.

- 21 קלאוזביץ התמודד עם רעיונות ל"מהפכה בעניינים צבאיים" (RMA) בני זמנו, כמו, למשל, התזה של ביולו (Dietrich Heinrich Freiherr von Bülow) אשר טענה שבמעבר מנשק קר לנשק החם הפכה הלוגיסטיקה לגורם המכתיב את תוואי התמרון. ביולו טען שאפשר לנתח את הלוגיסטיקה בפרמטרים גיאומטריים, ומכאן שאפשר לפתח מדע מדויק של המלחמה, שבמרכזו הגיאומטריה של קווי האספקה ושיבושם – ללא צורך בניהול הקרב העיקרי הגדול. להרחבה בנושאים אלה ראו: עזר גת, **מקורות החשיבה הצבאית המודרנית**, הוצאת מערכות, תל-אביב, 2000.
- 22 Clausewitz, p. 228.
- 23 Samuel R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy: Britain and France Prepare for War, 1904-1914*, Ashfield Press, London, 1990.
- 24 תפיסת ה-Jeune Ecole היתה עוד RMA של זמנה, ומוכירה בעקרונותיה גישות מהפכניות ישראליות כמו "המולקולה הדינמית" ו"הלוחמה המבוזרת", שכמו ה-Jeune Ecole כשלו אף הן כצורת קרב עיקרית; גם אם בהחלט יש להן מקום כגורם נוסף במסגרת כוח מאוזן יותר. תפיסת ה-Jeune Ecole גרסה שבעידן הקיטור, הטורפדו והצוללת אין עוד מקום לכוחות המשימה הימיים הגדולים, שבמרכזם ספינות כבדות, והגיע עידן "נחילי" כלי השיט הקטנים והמהירים החמושים בנשק מתקדם. כלים קטנים אלה יימנעו מקרבות ימיים גדולים ויפעלו ב"עקיפות" או ינסו לייצר אפקטים עקיפים באמצעות פגיעה באספקה הימית ושיבוש כלכלת האויב. ה-Jeune Ecole יושם בצי הצרפתי באופן מהפכני ומיידי, כלומר, לא בהתפתחות אבולוציונית הדרגתית, וכתוצאה מכך איבדה צרפת את מעמדה כמעצמה הימית השנייה בעולם, והפכה ליריב נחות לציים האירופאיים הגדולים (אם כי ה-Jeune Ecole הצליחה נגד אויבים קולוניאליים, כמו הצי הסיני). ואכן, צרפת הגיעה להכרה שרק השמדת צי האויב בקרבות גדולים – ולא "עקיפות" או פגיעה בסחר הימי – תשיג עליונות ימית וניצחון. צרפת גם הבינה ש"לוחמת הגרילה" של ה-Jeune Ecole מתאימה למדינות חלשות הנוקטות אסטרטגיית היעלמות הגנתית, ולא לציים השואפים לדומיננטיות ימית. הצי הצרפתי אף הכיר בכך שה-Jeune Ecole ראה את העולם דרך משקפיים טכנולוגיים וטכנו-טקטיים, בעימות בחלל ריק בין כלי שיט מהיר ובין ספינה כבדה, מבלי להבין את ההקשרים הרחבים יותר של הפעלת כוחות משימה גדולים, מגוונים ומאוזנים, במסגרת מערכתית. התפיסה גם לא הביאה בחשבון את המענה לספינת הטורפדו הקטנה, ובעיקר פיתוח המשחתת. אך באותו שלב מאוחר שבו צרפת הבינה כי טעתה, הנטל הכלכלי והפוליטי הכרוך בבנייה-מחדש של צי מאוזן היה עצום, וצרפת התקשתה ליישם את מדיניותה החדשה-ישנה.
- 25 ישראל כמובן הפגיעה את מצרים בכך שתקפה ראשונה, ואילו המצרים התבססו גם על מערך ביצורים ניח.
- 26 אם נדקדק בהגדרות נגלה כי ייעודו של הצבא הסורי היה באותו שלב הגנת דמשק, ואם נטען שישראל יכלה לאיים על דמשק משמע, שהצבא הסורי איבד את כושרו לממש את ייעודו – קרי: הוא הוכרע גם במובן ההגנתי. הטענה שהצבא הסורי המשיך לשמר את כושרו ההגנתי משמעה, שבאותו שלב ישראל עדיין לא יכלה לאיים על דמשק.
- 27 למעט זאת שאפשר לטעון, כי ישראל מעולם לא הצליחה למנף הכרעה צבאית לכדי ניצחון (מימוש היעד המדיני). רון טירה, "האם ישראל מנצחת במלחמות?", **מערכות**, גיליון 407.
- 28 למקורות והרחבה בנושא הרבדים הגבוהים של מלחמת העולם השנייה, ראו Richard Overy, *Why the Allies Won*, Norton & Co., New York, 1997.
- 29 הפצצת התעשייה הגרמנית גם גרמה להסטת הלופטופה למשימות הגנת שמי גרמניה, ולהיעלמות מהחזיתות.

- 30 לדוגמה: בשנת 1939 ייצרה גרמניה כ-1,300 טנקים וארצות-הברית, בריטניה וברית-המועצות ייצרו יחד 3,900 טנקים, ואילו ב-1943 גרמניה ייצרה 17,300 טנקים בעוד ארצות-הברית, בריטניה וברית-המועצות מייצרות כ-61,100 טנקים. בשנת 1939 ייצרו גרמניה ויפן יחד 12,800 מטוסים, וארצות-הברית, בריטניה ורוסיה 24,200 מטוסים, אך ב-1944 גרמניה ויפן ייצרו 68,000 מטוסים בעוד ארצות-הברית, בריטניה וברית-המועצות מייצרות כ-164,000 מטוסים.
- 31 עובדות רקע חשובות הן גם העדיפות שנתנו מפקדי צבאות המערב להשקעת משאבים בלוגיסטיקה ובארגון הצבאי, שהיתה ללא פרופורציה להשקעה המקבילה של מדינות הצייר. במערכה באוקיאנוס השקט היו לאמריקאים 18 תומכי לחימה ואנשי לוגיסטיקה ומנהלה על כל לוחם, אצל היפאנים היחס היה אחד לאחד. ובשנת 1944 הלוגיסטיקה בצבא האמריקאי והבריטי היתה ממונעת לחלוטין, שעה שגרמניה עדיין השתמשה ב-1.25 מיליון סוסים. גם קצב הכשרת הלוחמים של בעלות הברית עלה מהותית על קצב ההכשרה של מדינות הצייר, וכך גם יכולת הלימוד: הגרמנים והיפאנים סיימו את המלחמה עם כמעט אותה תורת לחימה שבה פתחו אותה, בעוד האמריקאים, הבריטים והרוסים לומדים, מסתגלים ומשנים את תורת הלחימה באופן דרמטי.
- 32 למקורות והרחבה ראו: דני אשר, **לשבור את הקונספציה**, הוצאת מערכות, תל-אביב, 2003; וכן סעד אלדין אלשאולי, **חציית התעלה**, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1987 (להלן: **חציית התעלה**).
- 33 ההערכות של המצרים לגבי אבידותיהם הצפויות בעת צליחת התעלה ובקרבות שלאחריה עלו באופן משמעותי על אבידותיהם בפועל. בנוסף, מלחמת יום הכיפורים פרצה רק שלוש שנים אחרי תום מלחמת ההתשה, שבה גבתה ישראל מחיר יקר מהעורף המצרי, בתקיפת תשתיות לאומיות כמו בתי זיקוק, וכן פגעה קשות בערי התעלה והפכה מיליוני מצרים לפליטים.
- 34 הנחייה נשיאותית אל המפקד הראשי של הכוחות המזוינים המצרים, 1 באוקטובר 1973.
- 35 אסטרטגית – שכן אמ"ן התבסס על הקונספציה שלפיה מצרים לא תצא למלחמה כל עוד לא תוכל לייצר עליונות אווירית בעומק סיני, אך שינוי הפרדיגמה המצרית למחטף מוגבל בתוך האמ"ט של הגדה המערבית של התעלה הפך את הקונספציה ללא רלוונטית. מערכתית וטקטית – שכן צליחת התעלה על ידי כל יחידה מצרית בגזרה שבה היא ממילא ערוכה למגננה ומתוך עמדות המגננה, ללא תנועות היערכות משמעותיות, קיצרה מאוד את משך הזמן הדרוש להכנת המתקפה ואת היקף הפעילות המקדימה.
- 36 היה זה גם ביטוי למחלוקת בתוך צה"ל עצמו באשר ליעוד המעוזים – קו הגנה או קו התרעה בלבד.
- 37 **חציית התעלה**, עמ' 194.
- 38 התפיסה המערכתית המוצלחת של המצרים גם מאתגרת את עיקרון העומק של "אמנות המערכה". הצליחה המצרית היתה ליניארית וחסרה במתכוון מרכיב מהותי של עומק, והיעדר עומק מצרי בגדה המזרחית היה הגורם שהביא להבסת הרעיון המערכתי הישראלי ואף להצלחה המצרית ברובדי האסטרטגיה והאסטרטגיה-רבתי. נראה גם כאילו הדרך היחידה שבה צה"ל היה יכול להביס את הפרדיגמה המצרית היתה התייצבות עם עיקר כוחו במערך ליניארי צפוף וחסר עומק לאורך תעלת סואץ, בהשמדה "פשוטה" של מסת הכוחות הצולחים.
- 39 ההנחיה הנשיאותית מה-1 באוקטובר 1973; **חציית התעלה**, עמ' 116 ו-130-131.
- 40 להרחבה ראו: מזכר 89.
- 41 למקורות והרחבה ראו: חגי גולן ושואל שי (עורכים), **ברעום המנועים**, הוצאת מערכות, תל-אביב, 2006.

- 42 הכרעת ה-MCP (ארגון הגרילה הסיני-קומוניסטי) והעברה מסודרת של כל מלאיה (לרבות הפרובינציות המערביות שבהן הסינים הם הרוב) לידי המלאים המוסלמים הפרו-בריטיים.
- 43 Ian E W Beckett, *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies*, Routledge, London, 2005, p. 190-191.
- 44 Harry G. Summers, Jr., *On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War*, Novato, California, Presidio Press, 1982.
- 45 ככל שהן נוגעות לעקירת אש"ף מלבנון. מובן שהמטרות מרחיקות הלכת יותר, של כינון משטר נוצרי ייחודי בלבנון והעלמתו הפוליטית של אש"ף, לא הושגו.
- 46 לא קל למצוא דוגמאות למימוש גישתו של סון טצ'ו, אך יתכן שפרויקט ה-SDI של הנשיא רייגן מהווה דוגמה להתקפה על האסטרטגיה של האויב. הבסיס ליחסים האסטרטגיים בין מעצמות-העל במלחמה הקרה היה ההנחה שלכל צד יש יכולת לספוג מכה גרעינית ראשונה, ועדיין להחזיק ביכולת שיווית מספקת כדי להכות מכה שנייה שתשמיד לחלוטין את היריב. באופן זה, מלחמה גרעינית מבטיחה השמדה הדדית מוחלטת (Mutually Assured Destruction או MAD), ומכאן ששום צד לא יפתח במלחמה גרעינית. פרויקט ה-SDI (Strategic Defense Initiative), או "מלחמת הכוכבים", נועד להקנות לארצות-הברית את היכולת ליירט טילים גרעיניים במעופם, ובכך לעצור מכה ראשונה סובייטית, או, חמור מכך – לשלול מהסובייטים את יכולת המכה השנייה ולערער בכך את הנחת היסוד של ה-MAD. ה-SDI הציב אפוא בפני ברית-המועצות שתי אלטרנטיבות בלתי נסבלות מבחינתה: לסיים את עידן מאזן האימה הגרעיני לרעתה, בהבטחת נחיתותה האסטרטגית, או להיכנס למירוץ חימוש יקר מאין כמוהו, העלול לדחוף אותה לפשיטת רגל. כבכל מהלך אסטרטגי חכם, כל תשובה סובייטית לדילמה זו היתה טובה לאמריקאים. ה-SDI תקף בכך את הנחות היסוד האסטרטגיות של ברית-המועצות, ואת היכולות של משאביה הלאומיים, ויש הטוענים שתרים בכך לקריסתה.
- 47 Mao Tse-tung, *Selected Military Writings*, Foreign Language Press, Peking, 1963, p. 81-82.
- 48 ב. ה. לידל-הארט, *אסטרטגיה של גישה עקיפה*, הוצאת מערכות, תל-אביב, 1956, פרק י"ד.
- 49 שם, בעמ' 334.
- 50 ניתוחו של לידל-הארט מתמקד בערך המוסף של בריטניה – כחברה בקואליציה של מדינות לוחמות. לידל-הארט אינו מציין זאת במפורש, אך דומה שהוא לא טען כי היה אפשר לנצח את מלחמת העולם הראשונה באמצעות סגר ימי בלבד – ומבלי שצבא כלשהו היה מתייצב בשדה הקרב היבשתי מול הצבא הגרמני.
- 51 יישום מוצלח לאסטרטגיה של גישה עקיפה במערב אפשר למצוא *בצעדה לים (March to the Sea)*, 1864 של הגנרל ויליאם שרמן במסגרת מלחמת האזרחים האמריקאית. מלחמת האזרחים היתה אחת הבודדות שהתנהלו בין שתי דמוקרטיות, וככזו הגיבו הציבורי למלחמה היה קריטי בשני הצדדים. "הצעדה לים" היתה מערכה של הצפון, שנועד לערער את תמיכת אזרחי הדרום במלחמה, ובעיקר במרכז הכובד הפוליטי של הדרום – ג'ורג'יה ולצדה שתי הקרוליינות. גנרל שרמן, שפיקד על "הצעדה", ביקש להביא את המלחמה לביתם של האזרחים שעמדו בלב הכוח הפוליטי של הדרום, וכן להשמיד את מקורות האספקה שהזינו את המאמץ המלחמתי. שיטת הפעולה שילבה בין ריתוק צבאות הדרום לחזית בהתקפות ממושכות ובין תמרון עמוק מאחורי מערכי צבא הדרום, בעורף האסטרטגי שלו, אשר השתרע על פני כ-450 ק"מ שבהם הותיר שרמן מאחוריו אדמה חרוכה, תוך שריפת הערים אטלנטה וסוואנה. ואכן, "הצעדה לים" תרמה תרומה מהותית לקריסת רצון הלחימה של הדרום ולקריסת צבאו של גנרל לי.

- 52 אנקדוטה היסטורית מעניינת היא שאתוס המלחמה הפרוסי/גרמני הציג את קרב קאנאי (Cannae) כמודל האידיאלי לחיקוי. בהתנגשות אדירה זו של מסה נגד מסה, אשר נערכה כחלק מהמלחמה הפונית השנייה, אכן זכה חניבעל בניצחון טקטי מרשים על הרומאים. אך עליונות רומית ברמה האסטרטגית והמערכתית גרמה לחניבעל בסופו של דבר להפסיד את המלחמה הפונית השנייה, עובדה שממנה מתעלם האתוס הפרוסי/גרמני. הדבר מרמז על פריזמת החשיבה הטקטית המאפיינת, במקרים רבים, את צבאות המערב.
- 53 למען הדיוק ההיסטורי יצוין כי האיום שיצר סקיפיו על קרתגו אילץ את חניבעל לנטוש את איטליה ולהפליג להגנת בירתו, כך שבסופו של דבר נפגשו שני הצבאות באותו שדה מערכה.
- 54 להרחבה ראו: יצחק בן ישראל, **מלחמת הטילים הראשונה – ישראל-חזבאללה**, אוניברסיטת תל-אביב, מאי 2007.
- 55 חלק גדול ממערך הרקטות היה חד-פעמי, כך שממילא היה טעם מועט בירי תגובה לעבר מקורות הירי הרקטי. משגרים אלה גם הופעלו באמצעות מנגנון השהייה, כך שלא היה בנמצא אפילו מפעיל שהיה אפשר לתקוף אותו.
- 56 מדובר בצורות לחימה שבהן מופעלים כוחות קטנים בחתימה נמוכה, המפעילים או מכווינים אש מדייקת מרחוק. לצורות לחימה כאלה יש בהחלט מקום כחלק בעל משקל פרופורציוני בתוך בניין כוח מאוזן ובתוך דפוס הפעלת כוח מגוון.
- 57 גיורא רום, "קיצור תולדות מלחמת לבנון השנייה", בקובץ מאמרים מס' 32, מכון פישר, 2006.
- 58 בעיית התקיפה המסיבית הישירה של העורף האזרחי ייחודית בשלב זה לישראל, אך לאויבים פוטנציאליים של המערב יש יכולת תקיפה סמלית נגד אירופה, ארצות-הברית ורוסיה, ויכולת תקיפה מסיבית נגד דרום קוריאה, יפן, נכסים אמריקאיים במפרץ הפרסי ונגד מדינות המפרץ המתונות. עם העלייה בטווחי הנשק הבליסטי ובדיוקו עלולה בעיה זו לאיים באופן חריף יותר על המערב.
- 59 Benjamin S. Lambeth, *NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment*, Rand Corporation, California, 2001.
- 60 Johnson, *Learning Large Lessons: the Evolving Roles of Ground Power and Air Power in the Post-Cold War Era*, p. 114-115.
- 61 מזכר 89, עמ' 27-29.
- 62 Michael I. Handel, *Masters of War – Classical Strategic Thought*, 3rd Edition, Frank Cass, London-Portland OR, p. xxii.
- 63 תודות לתא"ל (מיל') עודד טירה על הדימוי.
- 64 Paul Kennedy, *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University Press, New Haven, 1991, p. 3.

